

Rakennushistoriallinen selvitys

Merikasarmi

Helsinki 2017

Osa A: Historia

Tilaja

Senaatti-kiinteistöt

Tilajan edustaja

Markku Inkeroinen

Ohjausryhmä

Maarit Mannila, Museovirasto

Konsultti

Arkkitehtitoimisto ark-byroo Oy

Kustaankatu 3, 00500 Helsinki

www.arkbyroo.fi

info@arkbyroo.fi

p. 010 2350 566

Työryhmä

Marianna Heikinheimo, vastaava tutkija

Anna Solin, tutkija, kaaviot

Heini Ynnilä, tutkija

Sami Heikinheimo, valokuvaus

Atte Karttunen, graafikko, valokuvaus (AK)

Kerttu Loukusa, avustava graafikko, valokuvien käsittely

Etukannen kuva:

Merivoimien tilaisuus vuonna 1932 Merikasarmin paraatipihalla. Pietinen, MV.

Suoritusajankohta

Lokakuu 2016–helmikuu 2017. Työ on luovutettu 28.2.2017.

© Arkkitehtitoimisto ark-byroo

ISBN 978-952-7239-02-5 (nid)

ISBN 978-952-7239-03-2 (PDF)

Asiasanat

Merikasarmin kasarmialue, ulkoasiainministeriö, valtion virastotalo, Carl Ludwig Engel, Erik Kråkström, 1800-luvun alkupuoli, 1980-luku, Katajanokka, peruskorjaus, rekonstruktio, rakennushistoriaselvitys, RHS

Sisällys

1 Johdanto	4
1.1 Kohde	4
1.2 Tehtävä	7
1.3 Perustiedot	8
1.4 Merikasarmin historialliset vaiheet	11
2 Engelin kasarmirakennukset	19
2.1 Arkkitehti Carl Ludvig Engel	20
2.2 Matruusikasarmi A	21
2.3 Läntinen upseerikasarmi H	25
2.4 Sairaala E	27
3 Merikasarmihanke 1970–1990	29
3.1 Katajanokan kaavoittaminen	29
3.2 Hankkeen toteutus	33
4 Kråkströmin Merikasarmi	37
4.1 Arkkitehti Erik Kråkström	37
4.2 Rekonstruktio, purku- ja palautustoimet	39
4.3 Suunnitteluperiaatteet	52
4.4 Suunnitteluratkaisuun kohdistunut kritiikki	80
5 Merikasarmi 1990–2016	81
5.1 Ulkoasiainministeriö	81
5.2 Tilamuutokset	85
6 Yhteenveto ja johtopäätökset	87
Muutoskaaviot	91
Lähteet	99

1

Johdanto

1.1

Kohde

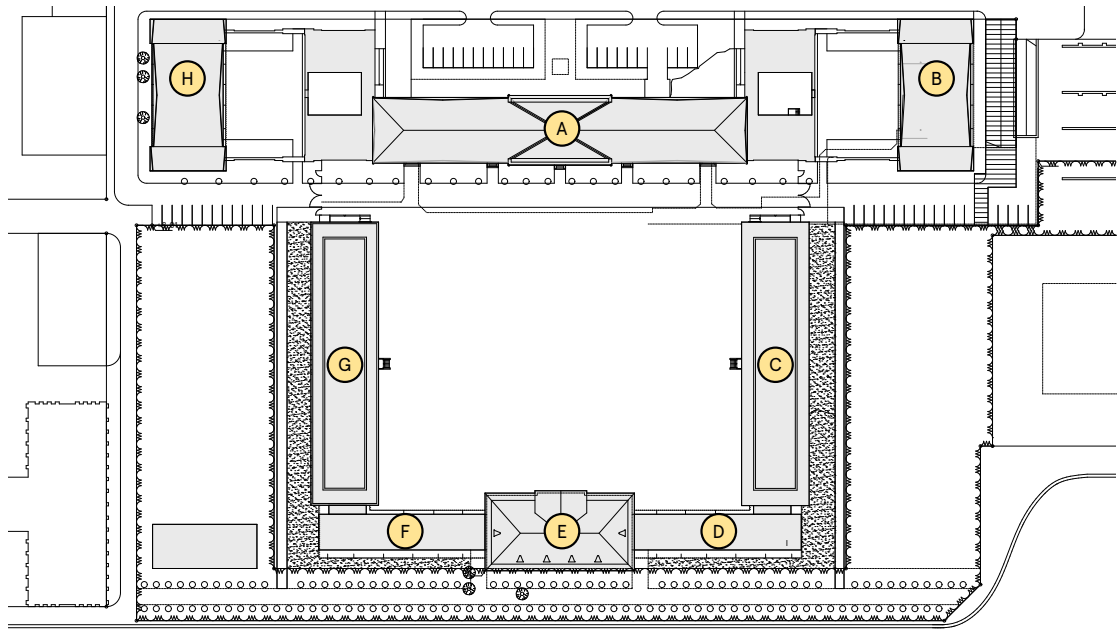
Ilmakuva Merikasarmista 1990-luvulla. Kuvattu koillisesta. Scan-foto, UM.

Katajanokan pohjoisosassa sijaitsee itäistä kantakaupunkia kaupunkikuvallisesti hallitsevala paikalla 1800-luvun alkupuolella rakennettu sotilaskasarmirakennusten kokonaisuus, josta tuli myöhemmin sotasatama ja telakka, ja jota täydennysrakennettiin 1980-luvulla sinne sijoittuneen ulkoasiainministeriön tarpeisiin.

Helsingin jälleenrakennuskomitean arkkitehdin virkaan nimitetyn C. L. Engelin ensimmäiseksi työseen piirtämä, nykyisin ministeriön päärakennuksena A toimiva matruusikasarmi eli värvätyn sotaväen majoitusrakennus oli aikanaan uudeksi pääkaupungiksi nousseen Helsingin komeimpia rakennuksia. Muu Katajanokka oli harvaan asuttua ja puutalo-

valtaista kaupungin reuna-aluetta. Vuonna 1827 kokonaisuudessaan valmistunut matruusirakennus täydentyi upseereille vuonna 1836 valmistuneella majoitusrakennuksella, joka nykyisin tunnetaan rakennuksena H, ja 1838 valmistuneella sairaalalla eli rakennuksella E.

Seuraavien vuosikymmenten aikana rakennuksia käyttivät niin suomalaiset kuin venäläiset armeijan joukot ja erinäiset viranomaiset. Rakennuskokonaisuutta täydentämään suunniteltu toinen upseerikasarmi jäi toteuttamatta, sen sijaan alueelle rakennettiin erinäisiä huoltorakennuksia. 1800-luvun puolivälissä alueelle tuli armeijan lisäksi sotasatama ja tässä käytössä se pysyi Suomen itsenäisyyden ensimmäiset vuosikymmenet, jolloin sinne

Asemapiirros Merikasarmin kuuluvista ulkoasiainministeriön toimistorakennuksista ja rakennuksista käytetyt kirjaimet.

- A Matruusikasarmi, rakennettu 1820-luvulla.
- B Itäinen upseerikasarmi, rakennettu 1980-luvulla.
- C Itäinen siipirakennus, rakennettu 1980-luvulla.
- D Itäinen nivelrakennus, rakennettu 1980-luvulla.
- E Sairaala, rakennettu 1830-luvulla.
- F Läntinen nivelrakennus, rakennettu 1980-luvulla.
- G Läntinen siipirakennus, rakennettu 1980-luvulla.
- H Läntinen upseerikasarmi, rakennettu 1830-luvulla.

asettui myös sotakorvauksena laivoja valmistanut Valmetin telakka.

1960-luvulla käynnistyi alueen kehittämishanke ja telakka päätettiin siirtää Vuosaareen. Katajanokan hanke liittyi yhteiskunnan rakennemuutokseen, jossa teollisuuden merkitys väheni ja kaupungistuminen voimistui. Kapunkikeskustat konttoristuivat. Samaan aikaan Helsingin ranta-alueet haluttiin asuin- ja työpaikka-alueiksi ja kansalaisten käyttöön, sen sijaan että ne olivat sujettuja teollisuusalueita. Katajanokka oli ensimmäinen kaupunginosa, jossa teollisuus väistyi asutuksen tieltä.

Telakalta vapautuville tiloille etsittiin uutta käyttäjää. Kooltaan kasvaneen ja toimintakenttäänsä laajentaneen ulkoasiainministeriö katsottiin soveltuvan hyvin vanhaan arvokiinteistöön. Alueelle laadittiin vuonna 1971-1972 pidetyn suunnitelukilpailun voittajaehdotuksen perusteella uusi asema-kaava, jossa Katajanokan itäosiin muodostui uusi asuinalue ja Merikasarmi pyrittiin palauttamaan Engelin aikaiseen 1800-luvun alun asuun. Suuri osa myöhemmistä sotasataman ja telakkavaiheen aikai-

sista rakennuksista purettiin. Säilytettävät, huonoon kuntoon päässeet rakennukset peruskorjattiin ja muutettiin ministeriön toimisto- ja edustustiloiksi. Samassa yhteydessä tehtiin ennallistavia toimia. Ministeriölle rakennettiin uudisrakennuksia, jotka pyrittiin sijoittamaan Engelin laatiman asemapiirroksen mukaisesti. Merkittävimmän uudisrakennuksen muodosti alueen itäreunaan sijoittunut rakennus, joka ulkoasultaan ja mittasuhteiltaan noudatti Engelin toteuttamatta jäänyttä suunnitelmaa.

Vuonna 1989 lopullisesti valmistuneiden kahdeksan rakennuksen kokonaisuus oli yksi ensimmäisistä suurista valtion omistamien kiinteistöjen uudelleenkäyttö- ja täydennysrakennushankkeista. Se on myös ensimmäisiä hankkeita, jossa päätti valtion uusi suojelustrategia. Merikasarmin rakennukset A, E ja H kuuluivat vuonna 1980 valtioneuvoston päätöksellä suojeltujen valtion rakennusten listalle.

Tilat jaettiin pääsääntöisesti yhden hengen toimistohuoneiksi. Alkuperäistä ikkunajaotusta noudattavissa vanhoissa rakennuksissa toimistohuoneista tuli ajan suunnittelun lähtökohtana pidettyjä

ohjekokoja suurempia. Ministeriö ei mahtunut kokonaisuudessaan Merikasarmille. Sen käyttöön korjattiin vanha rahapaja ja satamavarastorakennus sekä näiden lisäksi toteutettiin uudisrakennus Katajanokan länsiosaan Merikasarmihankkeen päätyttyä.

Vuoden 2014 valtion toimitilastrategian mukaisesti valtionhallinnon työtiloja muutetaan monitalympäristöiksi. Merikasarmin kohdalla tämä tarkoittaa tilatehokkuuden nostamista. Koko ministeriö pyritään nyt sijoittamaan Merikasarmille joustaviin työympäristöihin. Tämä selvitys luo pohjaa uuden suunnittelulle esitellen olemassa olevan rakennuskannan kehittymistä tähän päivään, tarkastellen alkuperäisten tilaratkaisujen säilyneisyyttä sekä nostaen esiin 1970-1980-luvun peruskorjusrakennuksen suunnitteluratkaisuja ja niiden erityisiä arvoja.

Tässä työssä tarkastellaan entisen kasarmi- ja telakka-alueen rakennuskannasta vain niitä maanpäällisiä osia, jotka ovat nykyisin ulkoasiainministeriön käytössä. On kuitenkin huomattava, että kokonaisuuteen on kuulunut suuri joukko rakennuksia, joista merkittävä osa on purettu ja loput ovat saaneet uuden käyttötarkoituksen valtion tai kaupungin omistamina rakennuksina. Esimerkiksi Katajanokan ala-asteen koulu on sijoittunut entiseen meriväen harjoitus- ja asevarikkorakennukseen.

Monessa eri käytössä toimineista rakennuksissa on luonnollisesti käytössä monta rinnakkaista nimeä. Tässä työssä käytettäväksi on valittu nykyisen käyttäjän eli ministeriön rakennuksista käyttämät kirjaimet A–H niiden yksiselitteisyyden takia. Engelin suunnitteluratkaisua käsittelevässä luvussa niiden kanssa rinnan on käytetty rakennusten silloisia nimiä, eli rakennus A:sta matruusikasarmi, rakennus H:sta upseerikasarmi ja rakennus E:stä sairaala. Kokonaisuudesta käytetään nimeä Merikasarmi, joka on historialiitännäinen ja vakiintunut nimitys, ja myös ministeriön aktiivisesti käyttämä toimipaikkansa erisnimi. Toinen termistöön liittyvä valinta on tehty puhuttaessa 1980-luvun uudisrakennuksista rekonstruktioina. Vaikka rakennusta B ei varsinaisesti rekonstruoitu vaan rakentamatta jäänyt rakennus jälkitoteutettiin, oli suunnittelun lähtökohtana rekonstruoida Engelin visioima rakennussommitelma, joka eli vahvasti muun muassa aikansa painetuissa kartoissa ja kuvituksissa. Merikasarmin 1980-luvulla toteutetusta muutostyöstä puhutaan nykytermejä käyttäen peruskorjauksena, johon käsitetään kuuluvan olemassa olleiden rakenteiden, rakennusosien, kalusteiden ja järjestelmien uusimisen ja korjaamisen.

1.2

Tehtävä

Tämän työn kohteena on Merikasarmin nykyinen virastokokonaisuus, jossa on kahdeksan eri rakennusta (A–H) pihoineen. Työn tulokset on esitetty kahdessa niteessä, jotka on nimetty osaksi A ja B. Työ painottuu 1970–1990-lukujen peruskorjaus- ja muutostöiden sekä rakennuksen myöhemmän historian tarkasteluun virastotalona vuoteen 2016 saakka. Myös 1800-luvun alun vaiheita, joissa ensimmäiset olemassa olevista rakennuksista valmistuivat, on tarkasteltu, jotta on saatu muodostettua kuva siitä suunnitelmasta, jolloin pyrittiin palauttamaan ja rekonstruoimaan peruskorjaus- ja muutostyövaiheessa. Tarkastelun ulkopuolelle on rajattu kohteen vanhempi käyttö- ja muutoshistoria aina vuoteen 1970. Tästä ajanjaksosta esitetään osan A luvussa 1.4 lyhyt, aikaisempaan tutkimukseen pohjautuva tiivistelmä, jota täydentää kohteen rakennuskannan kehitystä tarkasteleva asemapiirrostaosainen kaaviosarja. Luvussa kaksi paneudutaan Engelin aikaisiin suunnitelmiin.

Uudisrakennusvaiheen sijoitusratkaisut määriteltiin jo pitkälti 1970-luvun asemakaavakilpailun tuloksena syntyneessä, arkkitehtikolmikoon Helander-Pakkala-Sundman voittamassa suunnitelmassa, jota käsitellään luvussa kolme. Tämä luku käsittelee myös hankkeen rakennuttajan eli Rakennushallituksen ja käyttäjän eli ulkoasiainministeriön tavoitteiden tarkastelun eri asiakirjalähteiden ja suoritettujen haastattelujen valossa. Luvussa käsitellään myös valintoja, jotka liittyvät silloin olemassa olleen rakennuskannan arvottamiseen ja Museoviraston näkemyksiin suojelukysymyksissä. Myös nämä tiedot pohjautuvat asiakirjoihin ja haastatteluihin. Luku neljä käsittelee muutos- ja uudisrakennustöiden suunnittelusta vastannutta arkkitehti Erik Kråkströmiä ja tilannetta, jonka pohjalta peruskorjausta lähdettiin suunnittelemaan. Luku 4.3 käsittelee suunnitteluratkaisuja sekä sisältää rakennuksittain jäsennellyn käytettyjen teknisten ja materiaaliratkaisujen kuvauksen. Alaluvun lopussa on sisustus- ja pihasuunnitelmia tarkasteltu erikseen.

Luku viisi käsittelee ulkoasiainministeriön sijoittumista uusiin tiloihin ja muutoksia sekä ministeriön toiminnassa, että fyysisissä tiloissa vuoteen 2016 asti. Muutoshistoria on esitetty myös osan B liitteenä olevassa rakennuslupakronologiassa. Luku kuusi sisältää yhteenvedon ja johtopäätökset, joissa

tarkastellaan 1980-luvun Merikasarmihankkeen merkitystä valtion uudelleenkäyttö- ja lisärakennushankkeena, peruskorjaus- ja muutostöiden ideologisia lähtökohtia ja lopputuleman arkkitehtonisia arvoja. Johtopäätöksiä havainnollistamaan on luvussa esitetty 1800-luvulta säilyneiden rakennusten muutoskronologia kaaviotasoisena.

Rakennushistoriaselvityksen osa B käsittelee Merikasarmin nykytilaa. Se pohjautuu sisä- ja ulkotilojen säilyneisyyssinventointiin, joka on suoritettu rakennuskohtaisesti ja yleispiirteisenä rakennusosittain. Inventoinnissa erityistä huomioita on kiinnitetty 1980-luvun ratkaisuihin säilyneisiin vanhempiin rakennusosiin ja 1980-luvun suunnitteluratkaisun säilyneisyyteen. Havaintoja on kuvitettu dokumentitivalokuvien, joiden kuvanottoaikat on merkitty pohjakaavioihin. Pihan ja ulkotilojen muutoksia on tarkasteltu valokuvarinnastuksin. Säilyneisyyssinventoinnin lisäksi osaan B on koottu liitteet.

Työhön on sisältynyt arkisto- ja kirjallisuustutkimusta, kenttätöitä, haastatteluja ja eri lähteistä peräisin olevan tiedon yhdistämistä ja analysointia. Merkittävimpiä arkistolähteitä olivat hankeasiakirjojen osalta ulkoasiainministeriön arkisto ja Kansallisarkisto, rakennuspiirustusten osalta Kansallisarkisto ja historiallisten valokuvien osalta Museoviraston kuvakokoelmat. Kokonaiskuvaa täydentämään on haastateltu rakennusten A ja H korjauksesta vastannutta työpäällikköä Juha Korkiakoskea sekä silloisen Rakennushallituksen perusparannusten ryhmän yliarkkitehtiä Jaakko Antti-Poikaa, Museoviraston rakennushistoriaosaston toimistopäällikköä Pekka Kärkeä ja tutkija Jarkko Sinisaloa. Antti-Pojan, Kärjen ja Sinisalon haastattelun yhteenveto on liitetty selvityksen B-osan liitteeksi. Suullisia tiedonantoja on saatu myös muun muassa peruskorjaus- ja muutosvaiheen sisustuksesta vastanneelta Hanne Helkama-Rågårdilta, ulkoasiainministeriön tietohallintopäällikkönä toimivalta Jyrki Paloposkelta sekä valtioneuvoston kanslian toimitaliryhmän sisustusarkkitehdiltä Liisa Blomilta. Käytetyt lähteet käyvät ilmi lähdeluettelosta ja tekstissä on käytetty alaviitteitä.

1.3

Perustiedot

Merikasarmi

Rakennettu: 1820–1990

Rakennusvaiheet:

Rakennus A, matruusikasarmi

1820–1827: uudisrakennus, Carl Ludvig Engel

1989: peruskorjaus ja muutostyöt, Erik Kråkström

Rakennus H, läntinen upseerikasarmi

1836: uudisrakennus, Carl Ludvig Engel

1988: peruskorjaus ja muutostyöt, Erik Kråkström

Rakennus E, sairaala

1838: uudisrakennus, Anders Fredrik Granstedt

1986: peruskorjaus ja muutostyöt, Erik Kråkström

Rakennukset B, C, D, F, G

1886: uudisrakennukset, Erik Kråkström

Rakennuttaja: valtio

Osoite: Laivastokatu 22

Kiinteistötunnus: 091-008-0141-0001

Kaupunginosa: 8. Katajanokka

Kortteli: 141

Tontti: 1

Rakennusnumerot: 1702, 1703, 1704, 1706.

Omistus

1928: alue tullut kokonaisuudessaan vaihtokirjalla valtion omistukseen

1973: luovutettu vaihtokirjalla määräala Helsingin kaupungille

1978: määräala on vaihtokirjalla palautettu valtion omistukseen

Asemakaavahistoria

1971–72: asemakaavasuunnittelukilpailu Katajanokan itäkärjestä

1973–1977: asemakaavasuunnittelu, Katajanokka-projekti, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto

1977: Katajanokan asemakaavan vahvistaminen. Tässä voimassa olevassa asemakaavassa Merikasarmen rakennukset kuuluivat hallinto- ja virastorakennusten korttelialueeseen (YH).²

Edeltävät asemakaavat: Katajanokalle tehtiin 1700–1800-lukujen aikana yli kaksikymmentä toteutumattomaksi jäänyttä asemakaavasuunnitelmaa. Vasta 1895 vahvistettiin asemakaava, joka johti niemen länsiosan Jugend-asuinkortteleiden rakentamiseen.³ Niemen itäosa oli pääosin ilman asemakaavaa 1970-luvulle saakka ja kehittyi itsenäisesti sotilas-, telakka- ja varastoalueeksi.

Laajuustietoja¹

Kerrosala yhteensä: 19 904 m²

Rakennuskohtainen kerrosala: A 5900 m² B 1760 m² C 4240 m² D 395 m² E 1320 m² F 404 m², G 2970 m², H 1950 m²

Bruttoala yhteensä: vanhat rakennukset 37000 m², 1980-luvun uudisrakennusvaihe 17000 m²

Rakennuskohtainen bruttoala: A 7534 m² B 3257 m² C 5482 m² D 397 m² E 2284 m², F 404 m² G 4241 m² H 1919 m²

Tontin koko: 24 990 m²

Kerroksia: 1–4

Rakennussuojelu

Merikasarmen vanhimmat rakennukset on suojeltu valtion omistamien rakennusten suojelusta annetun asetuksen (480/1985) nojalla valtioneuvoston päätöksellä 18.9.1980.⁴ Tämä asetys valtion omistamien rakennusten suojelusta on nyt lakkautettu, mutta aiemmin asetuksen nojalla tehdyt suojelupäätökset pysyvät kuitenkin voimassa omistuksesta riippumatta.

Merikasarmen suojeltuja rakennuksia ovat matruusikasarmi A, entinen sairaala E ja läntinen upseerirakennus H. 1980-luvulla rakennettuja uudisrakennuksia ei ole suojeltu. Katajanokan vanha osa, johon Merikasarmi kuuluu, on Museoviraston luokittelema valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö RKY.⁵

Käyttöhistoria

1770–1950-luku: sotaväki

1800-luvun puoliväli–1950-luku: sotasatama

1800-luvun loppu: venäläisiä virkamiehiä

1919–1983: merivoimien esikunta

1920–1930-luku: lentosatama

1945–1975: Valmetin telakka

1977–1983: taideakatemia

1989–: ulkoasiainministeriö

1 Tiedot on kerätty Senaatti-kiinteistöjen KOKI-raporteista.

2 Ajantasa asemakaava 7534, 8. kaupunginosa, Katajanokka. KSV.

3 Jaatinen, Lindh ja Lunkka 1998,11.

4 Kohde Merikasarmi kulttuuriympäristön rekisteriportaalin rakennusperintörekisterissä. Samaiseen suojelupäätöksen kuului myös vuonna 1890 valmistunut rakennus soitteessa Laivastokatu 20.

5 Katajanokan vanha osa, RKY-verkkosivut.

Merikasarmihanke 1971–1989⁶

1971: valtioneuvoston päätös ulkoasiainministeriön sijoittumisesta Merikasarmille

1974: perustamissuunnitelman vahvistaminen

1979: esisuunnitelman vahvistaminen

1981: luonnossuunnitelman 2 vahvistaminen

1982: purkutyöt käynnistyvät

1983: maanalaiset työt käynnistyvät

1984: maanalaiset rakennus- ja louhintatyöt valmistuvat, uudisrakentaminen ja rakennuksen E peruskorjaus alkaa

1986: uudisrakennukset valmistuvat, rakennusten A ja H peruskorjaus alkaa

1989: peruskorjaus valmistuu

Rakennuttaja

Rakennuttaja: Rakennushallitus

Suunnittelun johto: yliarkkitehti Jaakko Antti-Poika (suunnitteluvaihe), yliarkkitehti Marjatta Erwe (toteutusvaihe), toimistoarkkitehti Kari Ristolainen (toteutusvaihe)

Rakennuttajainsinööri: ylitarkastaja Jorma Heikkilä (peruskorjausvaihe), diplomi-insinööri Matti Alho (uudisrakennusvaihe), yli-insinööri Seppo Sirola (uudisrakennusvaihe)

LVI-asiat: rakennuspäällikkö Erkki Mansikkamäki

Sähköasiat: teknillinen tarkastaja Reijo Ala-Käkelä

Valvojat: rakennusmestari Jouko Ahvenainen, rakennusmestari Matti Suutari, teknikko Rauno Paasonen, teknikko Aarre Salminen

Suunnittelijat

Arkkitehtisuunnittelu: Arkkitehtitoimisto Erik Kråkström ky; Arkkitehtiryhmä Erik Kråkström Oy (vuodesta 1987): Erik Kråkström, Juhani Virtanen, Maisa Luhtasela, Henrik v. Wendt.

Sisustussuunnittelu: SIS-ARK Oy; Hannele Helkama-Rågård, Leila Erholz, Sebastian Paetau

Rakennesuunnittelu: Insinööritoimisto Erkki Juva Oy

LVI-suunnittelu: LVI-Insinööritoimisto Esko Ruuska Ky

Sähkösuunnittelu: Insinööritoimisto Tauno Nissinen Oy

Pohjarakennussuunnittelu: Konsultointi Kareg Oy

Pohjatutkimus: Pohjatekniikka Oy

Uudisrakennusvaiheen urakoitsijat

Pääurakoitsija: YIT Oy

Putkityöt: PM-Asennus Oy

Ilmanvaihtotyöt: Ilmateollisuus Oy

Sähkötyöt: Issi Ky

Säätölaitetyöt: S. Stenfors Ky

Maalaustyöt: Maalausliike Pauli Hietanen Oy

Kalustetyöt: Oulun puukaluste Oy, Kasten Varastotekniikka Ky

Hissit: Kone Oy

Peruskorjausvaiheen urakoitsijat

Pääurakoitsija: A. Puolimatka Oy

Pohjarakennustyöt: Pohjavahvistus Oy

Putkityöt: Hankkijan teollisuusosasto

Ilmanvaihtotyöt: Ilmateollisuus Oy

Sähkötyöt: Turun Asennuspaja

Säätölaitetyöt: S. Stenfors Ky

Maalaustyöt: Maalausliike Vilén&Syrjänen

Kalustetyöt: Oulun Puukaluste Oy, Oy W. G. Sohlberg Ab

Hissit: Valmet Oy Hissitehdas

Keittiölaitteet: Instrumentarium Oy Metos

Rakennuksen H kipsikoristeiden restaurointi: Entisöinti Oy Pulla

Muut urakoitsijat

Tietoverkon suunnittelu ja toteutus: Digital Equipment Corporation Oy

Ryhmäkeskusten valmistus: Ohjaus-Sähkö Oy

Julkisivumaalit: Insinööritoimisto Sulin

Graniittisten nupu- ja noppakivien toimitus ja asennustyöt: Lemminkäinen Oy

Muut torikivetykset: Reunakivi Ky M. Sankari & Kumpp.

Graniittisten luonnonkivisokkelien urakoitsija: Kiviliikkeiden Oy

Erikoisvalaisimet: ABB Asea Skandia Oy

Julkisivu- ja sisärappaustyöt: Oy Parastek Ab

Kalkkikiviurakoitsija: Suomen rakennuskivi Oy

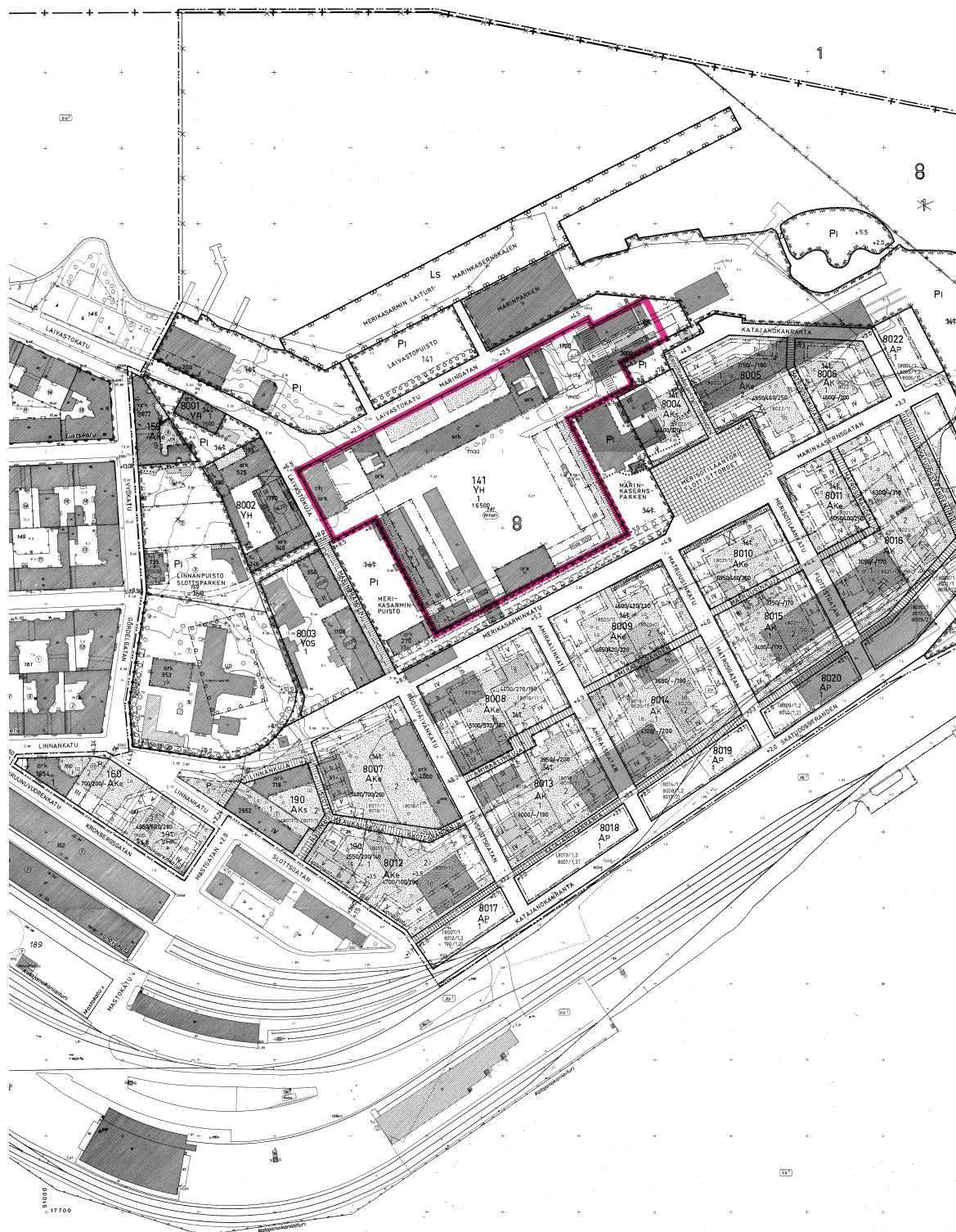
Metallirakenteet, teräsaidat- ja portit, messinkikaiteet ja -säleiköt, lattialuukut: R-pelti Oy

Laatoitustyöt: Riikorak Ky

Ovet ja ikkunat: Kuhmon Puu, YR-rakentajat Oy

Opasteet: Taki opasteet

⁶ Tiedot pohjautuvat Kråkströmin (1990, 33) artikkeliin ja *ProjektiUutisten* (1989) tietoihin.

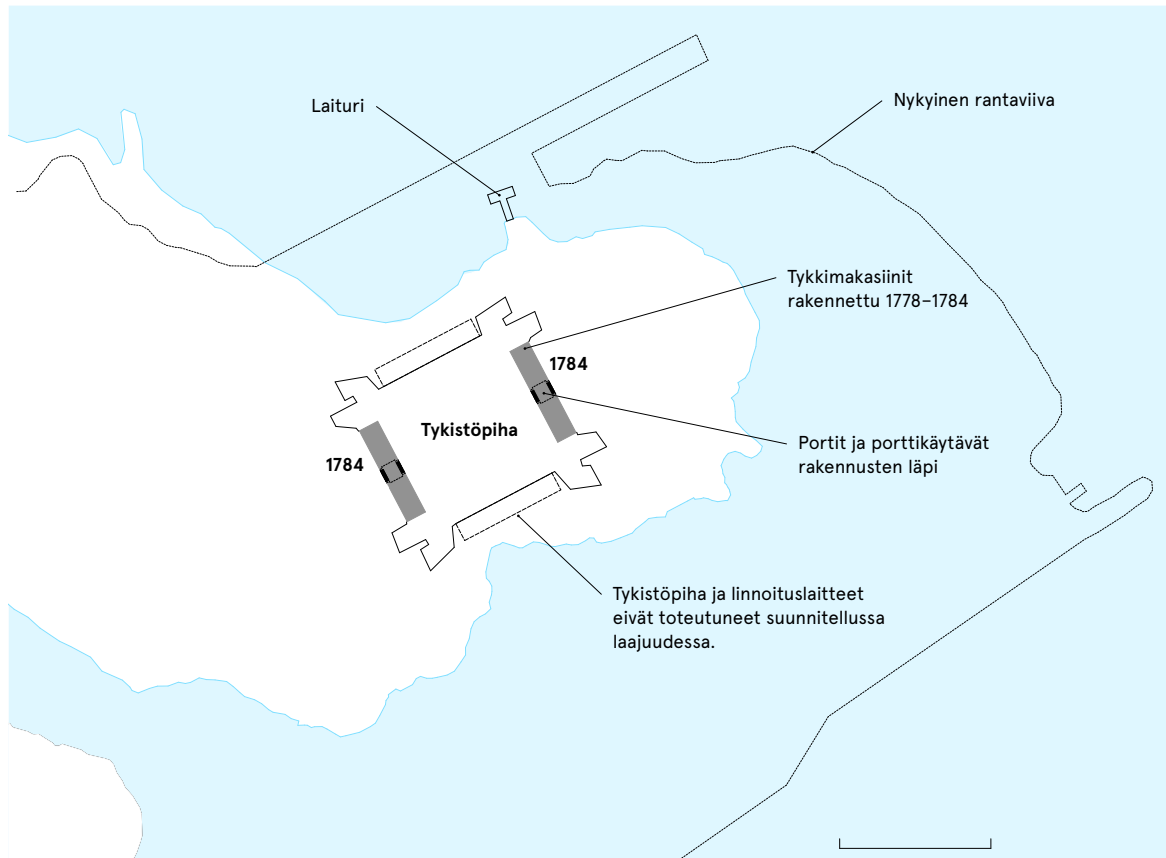

Ote ajantasa-asemakaavasta vuodelta 1977, jossa kohde on merkitty hallinto- ja virastorakennusten korttelialueeksi (YH). Nykyinen virastoalue on rajattu.

1.4

Merikasarmin historialliset vaiheet

Merikasarmin alueen rakennuskannan kehitys on esitetty seuraavissa kaavioissa, jotka kuvaavat Katajanokan itäkärjen rakennuskantaa vuosina 1770, 1844, 1960-luvulla ja nykytilassa.

Alueen rakennuskanta noin vuonna 1790. Nykyisen Merikasarmin alueella oli linnoite, jonka keskellä olevaa tykkipihaa reunustivat sen itä- ja länsipuolella kaksi 1770-luvun lopulla rakennettua yksikerroksista makasiinirakennusta. Myös pihan etelä- ja pohjoispuolelle suunniteltiin rakennuksia, mutta nämä olivat luonteeltaan tilapäisiä eikä niiden toteutuksesta ole varmuutta. Linnoite sijaitsi eristäytyneenä Katajanokan itäkärjessä ja koska se kuului Viaporin merilinnoitukseen, oli rannassa laituripaikka.

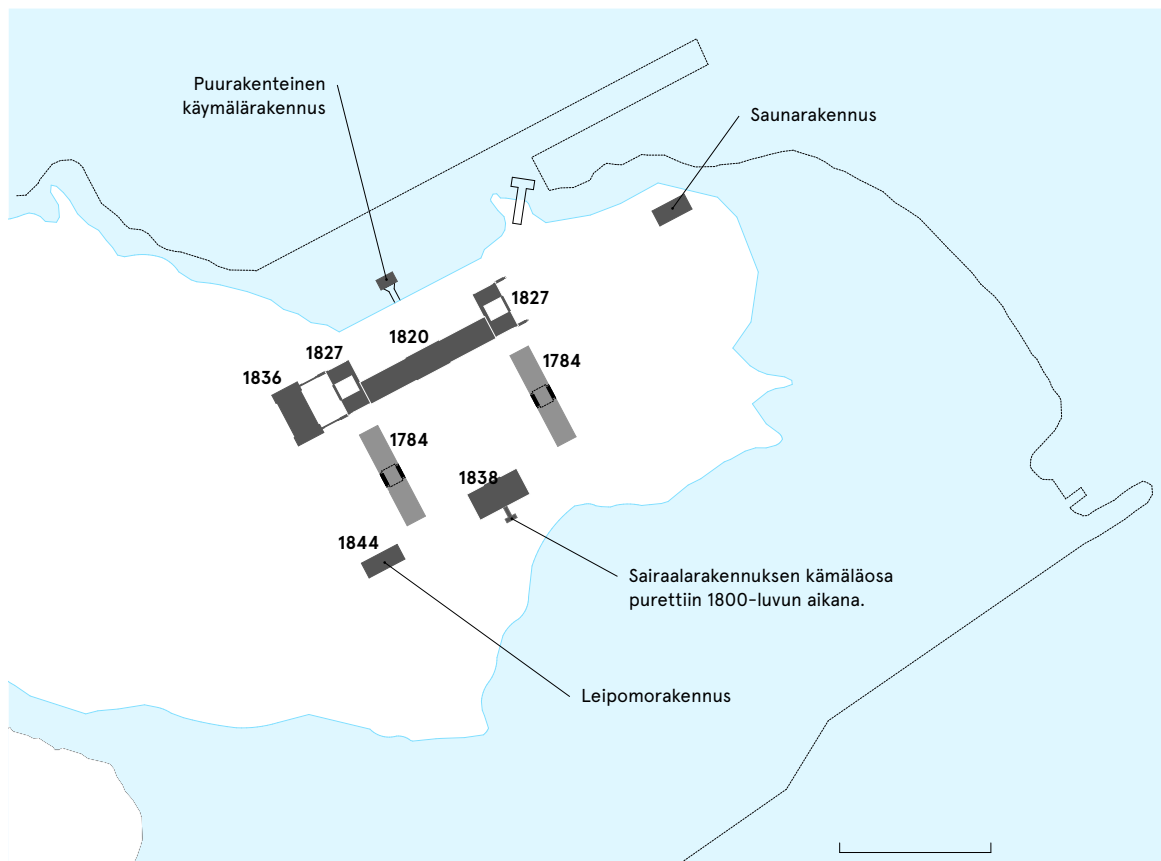
1700-luvun linnoitteet

Ensimmäiset tunnetut sotilasrakennukset Katajanokalla Merikasarmin alueella ovat 1700-luvun alun Suuren Pohjansodan aikaisia. Tässä sodassa venäläiset miehittivät ja pitivät Helsinkiä hallussaan 1713–1721 ja rakensivat sotilailleen omia varustuksiaan. Katajanokan itäkärkeen, nykyisen Merikasarmin alueelle, rakennettiin vierekkäin neljä majotuskasarmia. Kun kaupunki siirtyi jälleen Ruotsin valtaan, päätettiin kasarmirakennukset purkaa.⁷

⁷ Mökkönen 2002; Hornborg 1950, 28; Paloposki 2016.

Merikasarmin nykyisen rakennuskannan syntyhistoria liittyi Suomenlinnan merilinnoituksen, Sveaborgin, rakentamiseen vuodesta 1748 alkaen. Tarkoitus oli rakentaa Helsingin edustan saarille kattava linnoituskokonaisuus, mutta alkuperäiset suunnitelmat karsiutuivat pian töiden aloittamisen jälkeen ja työt keskitettiin Suomenlinnaan.

Kartta- ja suunnittelupiirustusaineiston perusteella Merikasarmin paikalle rakennettiin 1700-luvun lopulla puolustusvarustus, joka on nimetty kruunun varastoksi, *kronoförråder*, tai tykistön välinepihaksi, *artillerie tyggården*. Tässä varustuksessa nykyistä Merikasarmin pihaa rajasivat sekä itä- että länsipuolel-

Alueen rakennuskanta noin vuonna 1844. Engelin ja yleisten rakennusten intendenttikonttorissa työskennelleen Granstedtin suunnittelemat rakennukset ja 1700-luvun makasiinit muodostivat säännölliseen symmetriaan perustuvan sommitelman, jota kuitenkin rikkoi kustannussyitä rakentamatta jääneen itäisen upseerikasarmin puuttuminen. Kasarmin tarpeita tyydyttämään oli rakennettu sen liepeille saunarakennus ja symmetriseen suunnitelmaan sopeutetut leipomo ja käymälä.

lella kivirakenteiset makasiinirakennukset. Niiden pohjois- ja eteläpuolelle on eri suunnitelmissa hahmoteltu joko pihan sulkevia muureja tai rakennuksia ja pihalle on osassa luonnoksia hahmoteltu kasarmirakennus. Neliönmuotoisen varustuksen kulmiin on piirretty kaksiosaiset ulostyöntyvät linnakkeet eli kapioneerit. Se, miten pitkälti kartta- ja piirustusaineiston suunnitelmat toteutuivat, on epäselvää. Käytössä olevien tietojen perusteella voidaan kuitenkin todeta läntisen makasiinin länsiseinän ja itäisen makasiinin itäseinän olleen harmaakivimuureja, kurtiineja, jossa oli keskellä komea portti. Näistä läntinen portti on säilynyt meidän aikaamme. Vastaavan kaltainen kurtiini ja portti on muun muassa Suomenlinnassa kruunulinna Ehrensärdissä, jonka lisäksi portti muistuttaa Kuninkaanporttia.⁸ Nämä kaikki edustavat samaa kustavilaista aikaa. Ruotsin Riksarkivetissa säilytettävissä suunnittelu- ja piirroksissa pihan itä- ja länsimuurin sisäpuolelle jäävät pitkänomaiset rakennukset on jaettu kahteen

erilliseen osaan, ja osien välistä kulkee portille johtava käytävä. Linnoituslaitteen ulkomuurin muodostavassa, noin puolentoista metrin paksuisessa harmaakiviseinässä oli portin lisäksi ampuma-aukkoja. Makasiinirakennuksen pihan puoleisessa 90 senttimetriä paksussa tiiliseinässä oli portin lisäksi säännöllinen ikkuna-aukotusten rivi ja ullakon tasolla valoluukkujen sarja. Sen neljätoista ikkunaa ja käytävän pihanpuoleista suuta kehystivät suuret segmenttikaaret.⁹ Nämä pihaa itä- ja länsireunoilla rajaavat rakennukset toteutettiin yksikerroksisina ja toistensa toisintoina, pohjois- ja eteläreunoille hahmoteltujen rakennusten toteuttamisesta ei ole selkeitä viitteitä.

⁸ Pettersson 1948, 42, kuvat 26 ja 30.

⁹ Pekka Kärjen laatima selvitys läntisen tykkimakasiinin säilyneisyydestä 12.12.1974; Jarkko Sinisalon 7.1.1975 selvitys tykistövarikon läntisestä makasiinista. MV.

Alueen rakennuskanta 1960-luvulla. Sotaväen, sotasataman ja telakan käyttöön oli 1800-luvun lopun ja 1900-luvun aikana rakennettu suuri määrä varasto-, huolto- ja konepajarakennuksia, asuintaloja ja konttoritiloja. 1700-luvun rakenteet oli pääasiallisesti purettu ja yhdistetty uudisrakennuksiin, 1800-luvun alun rakennuksiin oli tehty muutoksia sekä sisä- että ulko-osiin. Myös rantaviivaan oli tehty merkittäviä täyttöjä.

1800-luvun kasarmirakennukset

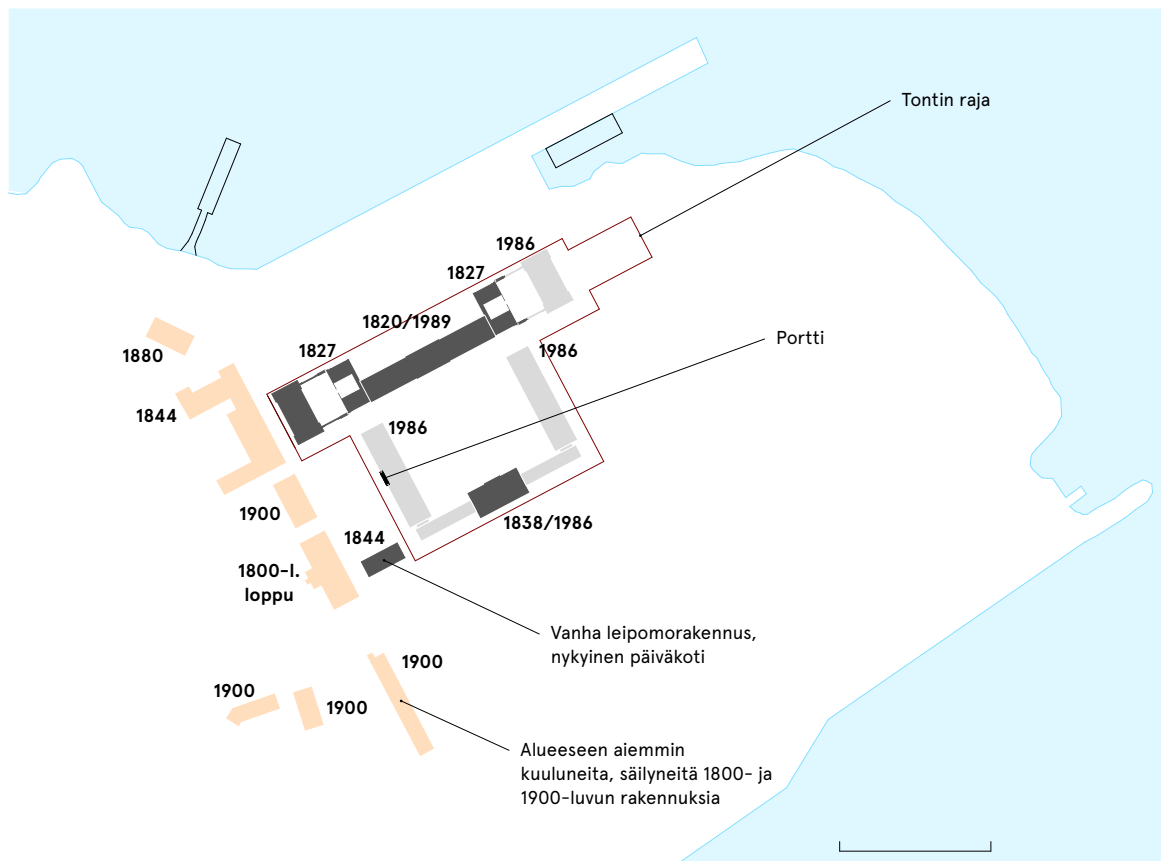
1800-luvun venäläisen vaiheen ensimmäisissä Merikasarmin suunnitelmissa toistuu 1700-luvulta tuttu suljetun nelikulmion muoto. J. A. Ehrenströmin ensimmäisessä asemakaavassa vuodelta 1812 entistä tykkipihaa reunustavat neljä pitkänomaista kasarmirakennusta. Rakennukset on kytketty toisiinsa muurein. Uudisrakennusten rakennuspiirustusten laatiminen annettiin Helsingin uudelleenrakennuskomitean arkkitehdille C. L. Engelille.

Nykyisen Merikasarmin rakentaminen aloitettiin entiselle tykistöpihalle vuonna 1817. Pohjoinen, matruusikasarmina tunnettu rakennus A valmistui 1820 ja sen keittiösiivet, muurit ja portit saatiin valmiiksi 1827. Matruusikasarmien länsipuolella sijaitseva upseerikasarmi H valmistui vuonna 1836 ja pihan etelälaidan sairaalarakennus E vuonna 1838. Keskuspihaa reunustamaan jäivät sen itä- ja länsipuolelle 1700-luvun makasiinirakennukset. Rakennusten suljettu sommitelma ja symmetrian tavoittelu olivat leimallisia koko 1800-luvun ajan. Vaikka suunnitel-

tua itäistä upseerirakennusta ei koskaan rakennettu, esitetään se erilaisissa Merikasarmista julkaistuissa piirroksissa ja kartoissa. 1800-luvun loppupuolelle tultaessa edellä mainittujen rakennusten ympärille rakennettiin yhä enenevissä määrin kasarmia palvelevia huoltorakennuksia. Ne olivat pääosin punatiiliisiä mutta myös puuta käytettiin. Niiden sijoittelussa pyrittiin edelleen jollain tasolla symmetriaan.

Kasarmirakennukset maa- ja merivoimien, sotasataman ja virkamiehistön käytössä

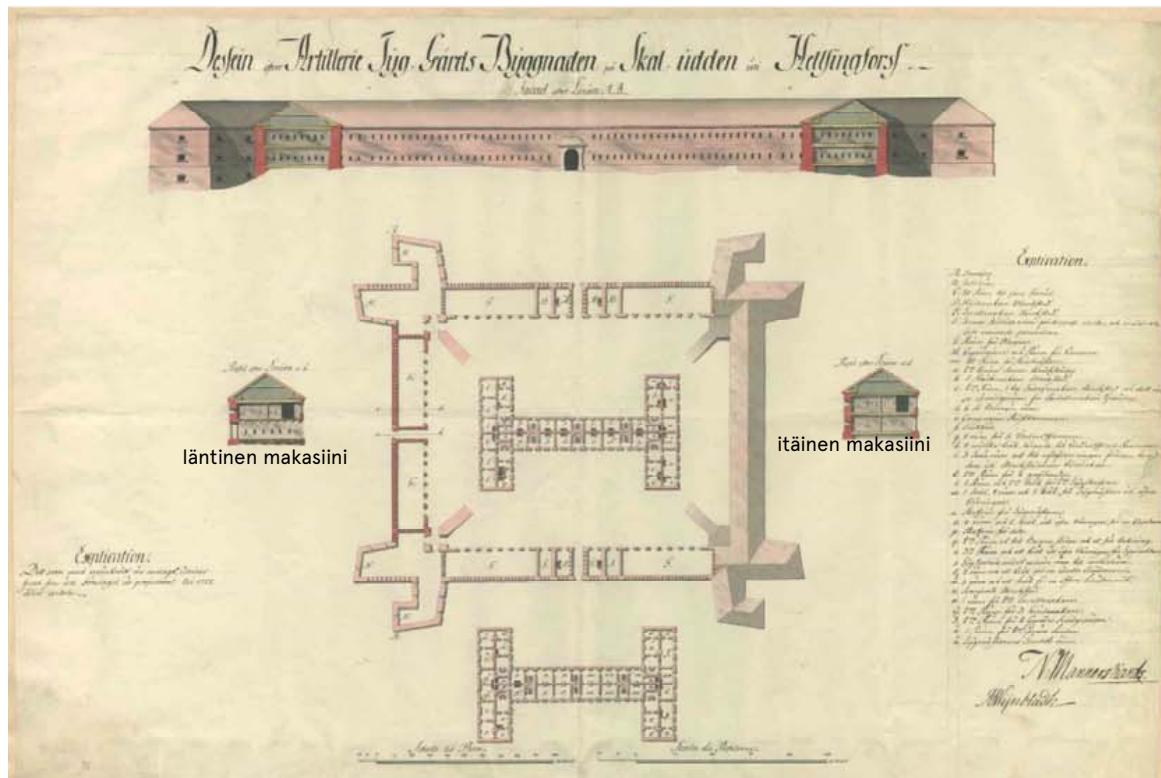
Uusiin rakennuksiin sijoitettiin sotaväki, etupäässä jalkaväkeä. Majoituksen järjestäminen oli aiemmin ollut kaupungin porvariston hoidettavana ja kasarmien puuttuessa sotilaat olivat majoittuneet näiden yksityiskoteihin. Nyt sotaväki keskitettiin omiin, varta vasten rakennettuihin rakennuksiin, joiden kustannuksista vastasi majoitusvelvollisuudesta vapautettu porvaristo. 1830-luvulla Merikasarmi tuli merivoimien käyttöön, kun sinne siirrettiin Suomen-

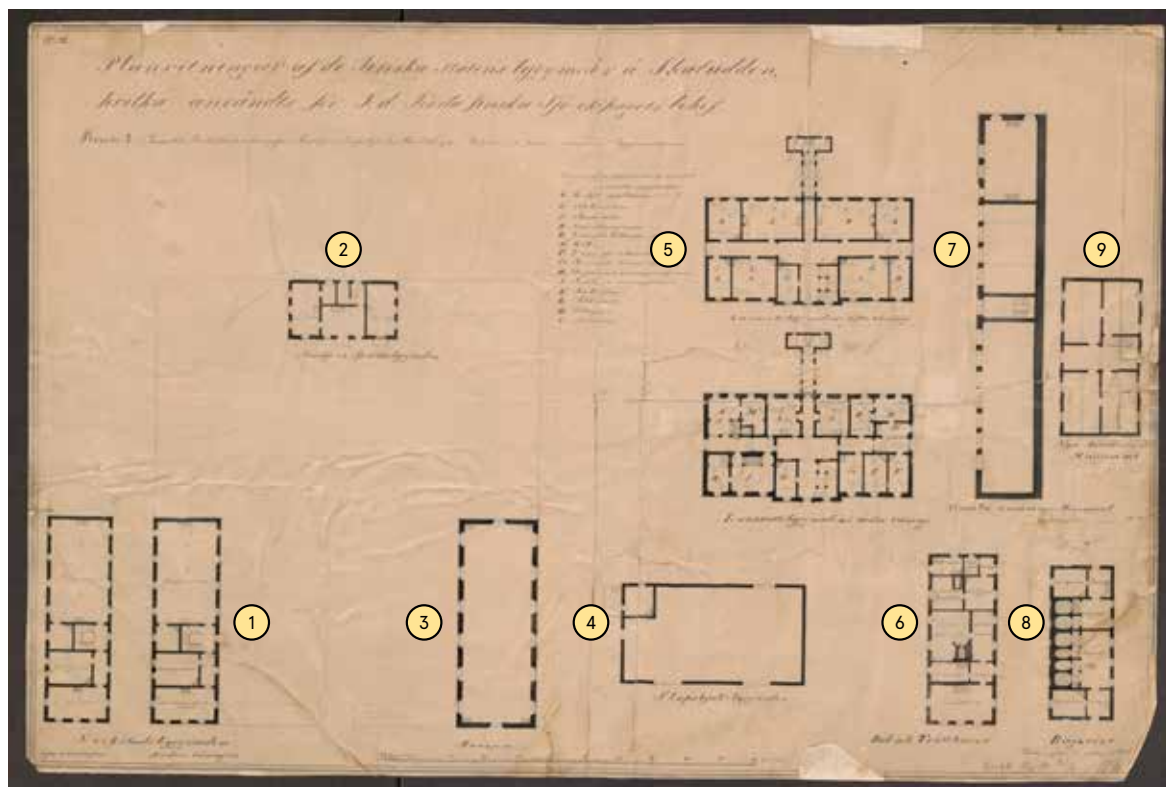
Nykytila. Merikasarmia on pyritty palauttamaan 1800-luvun alun tilanteeseen, rakentamatta jäänyt itäinen upseerikasarmi on rekonstruoitu ja vastaa Engelin suunnitelmaa ulkoisilta osiltaan. Uudirakennukset on sijoitettu 1700-luvun makasiinirakennusten paikalle ja suljetun paraatipihan ideologiaa on vahvistettu uusien muurimaisiin nivelosiin. Vanha rakennuskanta on palautettu julkisivuiltaan alkuperäiseen asuun. Symmetriaan sopimattomat myöhemmät rakennukset on purettu, ministeriölle varattujen rakennusten länsipuolelle on jätetty pääosin punatiilisiä rakennuksista koostuva nauha.

linnasta ensimmäinen suomalainen meriekipaasi. 1800-luvun puolivälissä ekipaasin mieslukua supistettiin kymmenesosaan alkuperäisestä ja Merikasarmilta vapautui tiloja Katajanokalle siirtyneen Viaporin sotasataman käyttöön. Satamassa toimi muun muassa sen esikunta ja siellä oli sota-alusten korjaus- ja huoltotiloja. Myös muuta virkamiehistöä sijoitettiin Merikasarmille. Kadeeriekipaasiksi kutistunut merivoimien yksikkö lakkautettiin 1880 ja sen jälkeen Merikasarmi oli vuoden verran Uudenmaan tarkk'ampujapataljoonan käytössä. 1884 sairaalarakennus E ja upseerirakennus H siirtyivät majakka- ja luotsilaitoksen käyttöön, 1890-luvulla venäläisten viranomaisten määrä Merikasarmilla kasvoi. 1900-luvun alussa Merikasarmilla oli jälleen laivastoa, kun sinne majoitettiin venäläisiä matruuseja. Ensimmäisen maailmansodan aikana sotasatama oli venäläisen Itämeren laivaston yksi keskeisimmistä tukikohdista ja Merikasarmi oli näiden laivastoyksiköiden hallussa.¹⁰

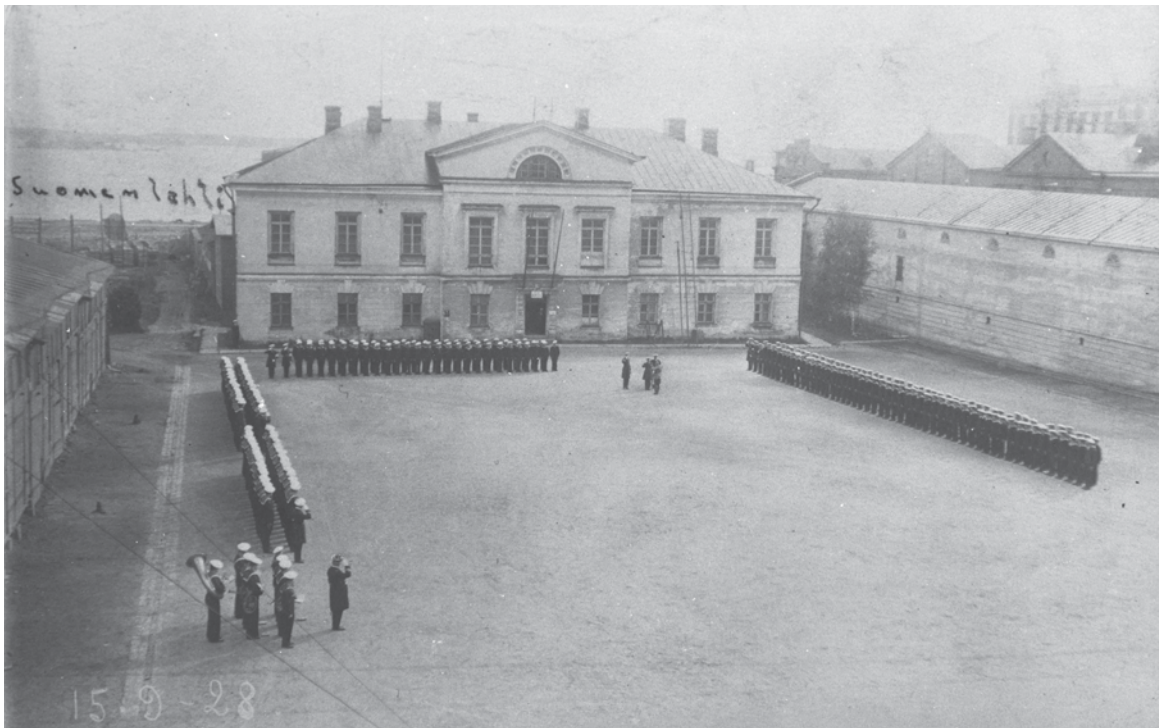
¹⁰ Sinisalo 1974, 3.

Vuoden 1776 suunnittelupiirustus tykistöpihaksi Helsingin Katajanokalle. Vain pihan länsi- ja itäisivujen rakennukset toteutettiin. Riksarkivet, SE/KrA/0406/12/016/070.

Matruusi- ja upseerikasarmien sekä sairaalan lisäksi Merikasarmin alueelle valmistui 1800-luvulla erinäisiä huoltorakennuksia. Vuoden 1865 suunnittelupiirustukseen on kuvattu (vasemmalta oikealle) työpajarakennus (1), sepän paja (2), maneesi (3), purjealussuoja (4), sairaala (5), pesula (6), 1700-luvun vanha makasiini (7), leipomo (8) ja uusi makasiini (9). Kaikkia rakennuksia ei toteutettu tai ne toteutettiin toisessa muodossa. KA.

Merivoimien tilaisuus vuonna 1928 Merikasarmin paraatipihalla. Taustalla sairaalarakennus E ja meri huomattavasti lähempänä kuin nykyisin. Vasemmalla pitkälti 1700-luvun asunsa säilyttäneen makasiinirakennuksen tiilijulkisivu, oikealla myöhemmän varastorakennuksen lähes aukoton julkisivu. Sen takana hämöttää korkeampi 1800-luvun rakennus, jonka rakentamisessa hyödynnettiin läntisen makasiinirakennuksen harmaakivi- ja tiilimuureja. Tämän rakennuksen kattoprofileja muutettiin lisärakentamisen yhteydessä. Matruusi Eino Mattilan perikunta, MV.

1900-luvun käyttö sota- ja lentosatamana sekä Valmetin telakka-alueena

Sodan jälkeen Suomen puolustusvoimat otti alueen käyttöönsä 1918. Merikasarmin sijoittui edelleen pääsääntöisesti merivoimien yksiköitä. Sotasatama jatkoi toimintaansa, joskin sen nimi muuttui 1930-luvulla laivastoasemaksi.¹¹ Myös merivoimien esikunta asettui alueelle ja toimi siellä aina vuoteen 1983.¹² Näiden lisäksi alueella toimi Helsingin ensimmäinen lentosatama ja sinne perustettiin valtion toimesta vuonna 1945 Valmetin telakka, joka aluksi rakensi sotakorvauksena laivoja Neuvostoliitolle.¹³ Sitten toiminta laajeni proomujen, rahtialusten, tankkereiden, asuntolaivojen, hinaajien ja troolareiden valmistukseen sekä korjaamiseen. Telakka työllisti noin tuhat työntekijää.¹⁴ Kasarmirakennukset siirtyivät kaikki Valmetin telakan käyttöön 1960-luvun kuluessa ja Valmetin käyttö päättyi vuonna 1975.¹⁵

1900-luvun alkuvuosikymmeninä Merikasarmin alueen rakennuskanta kasvoi voimakkaasti. 1700-luvun lopun makasiinirakennukset osin purettiin ja osin muutettiin. Läntisestä makasiinista jäi kurtiini ja sen keskellä ollut portti paikalle myöhemmin rakennetun rakennuksen sisään ja toimi tämän rakennuksen keskimuurina. Alkuperäiset ampuma-aukot muurattiin umpeen. Makasiinin itäseinästä tuli osa korkeamman rakennuksen ulkoseinää, mutta säilyi lähellä alkuperäistä asuaan muun muassa segmenttikaariaukotuksen osalta.¹⁶ Itäisestä makasiinirakennuksesta purettiin osa. Vielä vuonna 1967 itäisestä makasiinista oli jäljellä sen pohjoinen osa ja keskellä sijainnut hiekkakiviportti.¹⁷ Muutettujen ja purettujen makasiinien tilalle rakennettiin useiden rakennusten ryppäitä, jolloin aiempi symmetria menetettiin. Telakkavaiheessa rakennusten määrä kasvoi edelleen. Rakennuksia oli lähemmäs sata siinä vaiheessa, kun alueen uudelleenkäyttösuunnitelmat ja kaavoittaminen käynnistyivät 1960-luvun lopussa.¹⁸

¹¹ Sinisalo 1974, 4; Halén 2008, 5–9.

¹² Helaniemi 1988, 104.

¹³ Favorin 2013, 6–8.

¹⁴ Kervanto Nevanlinna 2002, 172.

¹⁵ Sinisalo 1974, 4; Kråkström 1990, 26.

¹⁶ Pekka Kärjen laatima selvitys läntisen tykkimakasiinin säilyneisyydestä 12.12.1974; Jarkko Sinisalon 7.1.1975 selvitys tykistövarikon läntisestä makasiinista. MV.

¹⁷ Museoviraston 22.9.1967 päivätty lausunto. MV.

¹⁸ Haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017; Museoviraston piirustuskokoelma.

Vastaava tilaisuus viisi vuotta edellistä valokuvaa myöhemmin vuonna 1932 pihan vastakkaiselta puolelta kuvattuna. Tällöin itäisen makasiinirakennuksen eteen oli rakennettu puinen rakennus. Matruusirakennuksen itäpäädyssä oli lennätintorni, kolmannen kerroksen ikkunat oli muutettu lunetti-ikkunoista nelikulmaisiksi, keittiösiipi korotettu kolmikerroksiseksi ja itäisen sisäänkäynnin eteen oli tehty eteisirakennus. Pietinen, MV.

Läntisen makasiinirakennuksen päälle vaiheittain 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen aikana rakentuneen rakennuskokonaisuuden itäjulkisivu vuonna 1982. Rakennuksen ensimmäisen kerroksen julkisivussa on säilyneenä 1700-luvun makasiinirakennuksen tiiliseinää seinälistan tasolle asti. Kaariaukotetut ikkunasyvennykset ovat alkuperäiset, listan alla on suljettujen valoaukkojen rivi. Rakennuksen edessä on jäänteet puretusta rakennuksesta. Veijo Laine, MV.

Valmetin telakan portti vuonna 1973 Merikasarmin alueen luoteiskulmalla. Portti rakennettiin alun perin venäläisen sotasataman portiksi 1800–1900-luvun vaihteessa. Taustalla häämöttävä läntinen upseerirakennus (H) oli telakan konttorina. Veijo Laine, MV.

Merikarmin oli osa merkittävää, koko Katajanokan itäosan kattavaa telakka-aluetta aina 1970-luvun puoliväliin. Kuva vuodelta 1974. Simo Rista, UM.

2

Engelin kasarmi- rakennukset

C. L. Engelin rintakuva. Carl Julius Senffin litografia vuodelta 1829. Tuolloin Engel toimi Suomen suuriruh-
tinaskunnan intendenttikonttorin johtajana. Sinebry-
choffin taidemuseo.

Pääkaupungiksi tulleen Helsingin uudelleenraken-
nuskomitean arkkitehdiksi vuonna 1816 nimitetty
Carl Ludwig Engel sai ensimmäiseksi tehtäväkseen
laatia rakennuspiirustukset vuoden 1812 asema-
kaavassa hahmotellun sotilasrakennuskokonai-
suuden toteuttamiseksi Katajanokalle. Suunni-
telmia jouduttiin kuitenkin karsimaan ja Engelin
tuli hyödyntää paikalla olemassa olleet edellisen
vuosisadan makasiinirakennukset. Seuraavan parin
vuosikymmenen aikana rakennettiin matruusika-
sarmi (rakennus A), upseerirakennus (rakennus
H) ja sairaala (rakennus E). Ne ovat intendentti-
konttorin johtoon vuonna 1824 siirtyneen Engelin,
joka tehtävänä oli uudessa virassa valvoa kaikkea
julkista rakentamista, joko piirtämät tai hyväksy-
mät suunnitelmat.

2.1

Arkkitehti Carl Ludvig Engel

Saksalaissyntyinen Carl Ludwig Engel (1778–1840) on maassamme yksi tunnetuimmista arkkitehteistä ja hänen vaikutusvaltansa Helsingin kaupunkikuvaan on hyvin huomattava. Berliiniläisen muurari-mestarin poika Engel oli aluksi isänsä opissa. Hän valmistui maanmittariksi vuonna 1800 ja arkkitehdiksi vuonna 1804, minkä jälkeen siirtyi työskentelemään Preussin rakennushallintoon. Kun maa hävisi sodassa Napoleonin joukoille, rakennustoiminta tyrehtyi ja Engel etsi töitä muualta. Hän siirtyi Tallinnaan kaupungin rakennusmestariksi 1809, mutta sielläkään eivät työt riittäneet. Hän ryhtyi yksityisarkkitehdiksi ja työskenteli Turussa pietarilaisen tehtailijan toimeksiannon parissa vuodet 1814–1815.

Turussa Engel tapasi pääkaupungiksi tulleen Helsingin uudelleenrakennusta johtamaan valitun Johan Albrecht Ehrenströmin, joka oli laatinut kaupungille uuden asemakaavan. Engelin rakennuspiirustuksista vaikuttanut Ehrenström suositti keisarille Engelin valintaa uudelleenrakennuskomitean arkkitehdiksi. Tähän virkaan hänen nimitettiin vuonna 1816.

Nyt Engelin tehtäväkenttään kuuluivat kokonaisen kaupungin rakennussuunnitelmat ja töiden toimeksiantajana toimi keisari. Tämä työrupeama kesti aina Engelin kuolemaan saakka. Hänen omaksuma pietarilainen uusklassisimi, jossa oli paljon vaikutteita palladiolaisesta arkkitehtuurista, oli keisarin mieleen. Engel piirsi Helsingin monumentaalikeskustan ja myös lukuisia muita rakennuksia.

Kun Engel vuonna 1824 siirtyi johtamaan Suomen suuriruhtinaskunnan julkista rakentamista valvovaa elintä, Intendenttikonttoria, hänen empiiretyyliinsä levisi laajemmalti maahan sekä hänen itsensä suunnittelemien, että konttorin muiden arkkitehtien laatimien piirustusten myötä. Tehtäväkenttään kuului julkisten rakennusten, jotka olivat pääosin kirkkoja, pappiloita, kartanoita, kouluja, virastoja, sairaaloita, kasarmeja, vankiloita ja majakoita, suunnittelun lisäksi myös asemakaavojen laatiminen.¹⁹

Engelin tuotantoon kuuluu huomattava määrä sotilasrakennuksia, joista ensimmäinen oli Merikasarmin matruusirakennus A (1816). Pian Merikasarmikokonaisuuden suunnittelun ensimmäisen

vaiheen jälkeen vuorossa oli Kaartin kasarmi (1818). Tätä seurasi sotaväen tarkastajan asuintalo, nykyisin valtioneuvoston juhlahuoneisto Smolna (1820), ja Kantonistikoulun eli sotilaallisen sisäoppilaitoksen päärakennus (1820), jossa nykyisin toimii Helsingin yliopiston historian ja kulttuurintutkimuksen laitos. Engel laati myös ensimmäiset Lasipalatsin paikalla sijainneen Turun kasarmien piirustukset, mutta rakennustyöt annettiin panimostaan tunnetulle Nikolai Sinebrychoffille. Kasarmi valmistui 1833 ja sinne siirtyi Katajanokalta venäläinen sotaväki. Pääkaupungin ulkopuolella Engel suunnitteli toteuttamatta jääneen Eckerön rajavartioston kasarmien 1820, sekä vuonna 1827 Turun ja Vaasan jalkaväkipataljoonan kasarmit, jotka nekin jäivät toteuttamatta.²⁰

Myöhemmissä suunnitelmissa on helppo tunnistaa yhteneväisyyksiä niin ulkoasussa kuin tilajäsentelyssäkin Engelin ensimmäiseen kasarmisuunnitelmaan Katajanokalla. Risaliitit, porrastetut attikat ja päätykolmiot, rustikoinnit, pylväät ja ikkunakehykset ovat toistuvia teemoja. Sekä Kaartin kasarmi, että Kantonistikoulu suunniteltiin Merikasarmin tavoin suljetuiksi kokonaisuuksiksi, joissa muurit ja portit liittivät rakennukset yhteen. Myös eroja luonnollisesti löytyy. Koko kerroksen laajuisia miehistötupia ei Merikasarmien matruusirakennuksen jälkeen suunnitelmissa esiinny. Myöhemmissä sotilasrakennuksissa oli Merikasarmista poiketen runsaammin antiikista lainattuja plastisia koristeaiheita ja suunnitelmat lisäsivät hyvinkin runsaita trofee-aiheisia stukko-ornamentteja.

¹⁹ Lilius 2000.

²⁰ Sinisalo 1990g, 1990h, 1990i, 1990j, 1990k; Ollila ja Toppari 1975, 208–209.

2.2

Matruusikasarmi A

Matruusikasarmin piirustukset valmistuivat Engelin laatimina 1816 ja rakentamaan päästiin vuotta myöhemmin. Vuonna 1818 valmistuivat rakennuksen perustukset ja maan päälliset osat valmistuivat 1820. Rakennus täydentyi itä- ja länsipään keittiösiivillä, jotka suunniteltiin yhdessä kahden upseerirakennuksen kanssa vuonna 1825. Keittiösiipiä rakentaminen alkoi 1826 ja saatiin päätökseen 1827. Samaan aikaan keittiösiipiä kanssa valmistuivat rakennuskokonaisuuden päihin sijoittuneet muurit ja portit.²¹

Kolmikerroksisen rinteeseen rakennetun rakennuksen kellarikerros poikkesi kaikin tavoin ylimmistä kerroksista. Järeät harmaakiviseinät, jotka eritoten rakennuksen pohjoissivulla ovat huomattavan paksut ja korkeat, olivat tarpeen hyvin pehmeäksi osoittautuneessa rakennuspaikassa. Perustukset toteutettiin ilman laastia.²² Välipohja koostui tiiliholveista, joita kannattelivat tukipilasterit. Kerroksen keskellä kulki muuri, jonka kumminkin puolin avautui toisiinsa joko poikittaissuuntaisesti tai pitkittäissuuntaisesti kytköksissä olevia huoneita, jotka toimivat pääsääntöisesti varastotiloina. Varastotiloihin oli pääsy kellarikerroksen pohjoisseinällä olevista aukoista, jotka olivat rinnesijainnin takia maan tasalla. Varastotilojen lisäksi kellarissa oli tilat pesulalle. Kulku ylempiin kerroksiin oli kellarin länsipäästä.

Myös ensimmäinen kerros poikkesi tilajahmoltaan muista kerroksista. Kerroksen tilanjakoa rytmitti rakennuksen eteläjulkisivun viisi säännöllisesti toisiinsa nähden sijoitettua sisäänkäyntiä, joiden jatkeena olleista rakennuksen poikki kulkevista käytävistä oli kustakin kulku ympäröiviin huoneisiin. Kellarikerroksen tavoin rakennuksen keskellä kulki pitkittäismuuri, joka jakoi huoneet pohjoisenpuoleisiin ja etelänpuoleisiin. Pitkittäismuuria katkoivat poikittaiskäytävät. Rakennuksen päissä olevat käytävät toimivat sisääntuloauloina ylimpiin kerroksiin nouseville ja kellarisiin laskeutuvalla portaalilla. Poikittaiskäytävien varrelle jäävistä huonetiloista osalle on suunnitelmaan merkitty käyttötarkoitukseksi keittiö. Jokaisessa huoneessa oli oma tulisija. Tällaista tilajakoa kutsutaan poikkieteistyyppiksi ja

se oli yleisesti käytössä Venäjällä niin siviili- kuin sotilasarakentamisessa 1700- ja 1800-luvuilla.²³

Ylimmät kaksi kerrosta toistivat samaa pohjaratkaisua. Pois lukien kerrosten päässä sijaitsevat porrashuoneet ja niiden eteläpuolelle jäävät huoneetilat, jotka oli varattu aliupseeriston ja perheellisten miehistön jäsenten käyttöön, oli koko kerros yhtä valtavaa avointa sotilaiden majoitustilaa. Rakennuksen keskimuuriin oli tehty niin runsaasti aukotuksia, että se muodosti muurin sijaan pylväsrivin, joissa pylväävät olivat yhteydessä toisiinsa kaariaukoin. Salin keskiosassa pylväsrivin kohdalla oli neljä tulisijaparia. Makuulaverit oli sijoitettu ulkoseinien ja keskimuurin vierustoille. Valtavia saleja suositettiin venäläisessä sotilasarakentamisessa, sillä mahdollisimman avoin tila mahdollisti tehokkaan tuuletuksen läpivedon avulla ja sotilaiden valvonta oli tehokasta. Toki tilan rauhatomuus myös tunnustettiin.²⁴ Matruusikasarmissa sotilaiden hyvinvointia pyrittiin parantamaan muun muassa erityisillä ikkunaratkaisulla, makuulaverien rakenteilla ja paikalle suunniteltujen uunien avulla.²⁵ Laverit suunniteltiin ylös nostettaviksi päivän ajaksi, jolloin aseharjoitukset eli äksiisit saatettiin suorittaa tarpeen tullen sisätiloissa makuusaleissa. Rakennuksen päädyissä sijaitsevien porrashuoneiden keskellä oli kapeahko avoin tila, jota portaat kiersivät. Välitasollien portaikko oli ristiholvattu ja porraskuilun puolella tasanteita ja porrassyökyjä reunustivat vyökaarit. Rakennuksen kolmen maanpäällisen kerroksen välipohjat olivat puurakenteisia. Myös kattotuolit olivat puiset.

Myöhemmin valmistuneet keittiösiivet olivat keskenään identtisiä yksikerroksisia rakennusosia. Ne työntyivät muuta rakennusta pohjoisemmaksi. Rakennusosien keskelle jäi suljettu sisäpiha, jonka yhdellä laidalla kulki käytävä ja toisella aukoton tiilimuuri. Käytävä yhdisti pihan kummallakin laidalla olleet keittiökokonaisuudet toisiinsa, sisäpihaan ja muuhun rakennukseen. Koska matruusirakennus sijaitsi pohjoiseen laskevassa rinteessä, oli yhdyskäytävässä portaita ja keittiösiiven osien välillä taseroja. Sisäpihan ulkoseinustalla nykyisten porttien kohdalla oli tunkio. Kummassakin siivessä oli neljä keittiötä ja niiden vieressä oli varastoja.

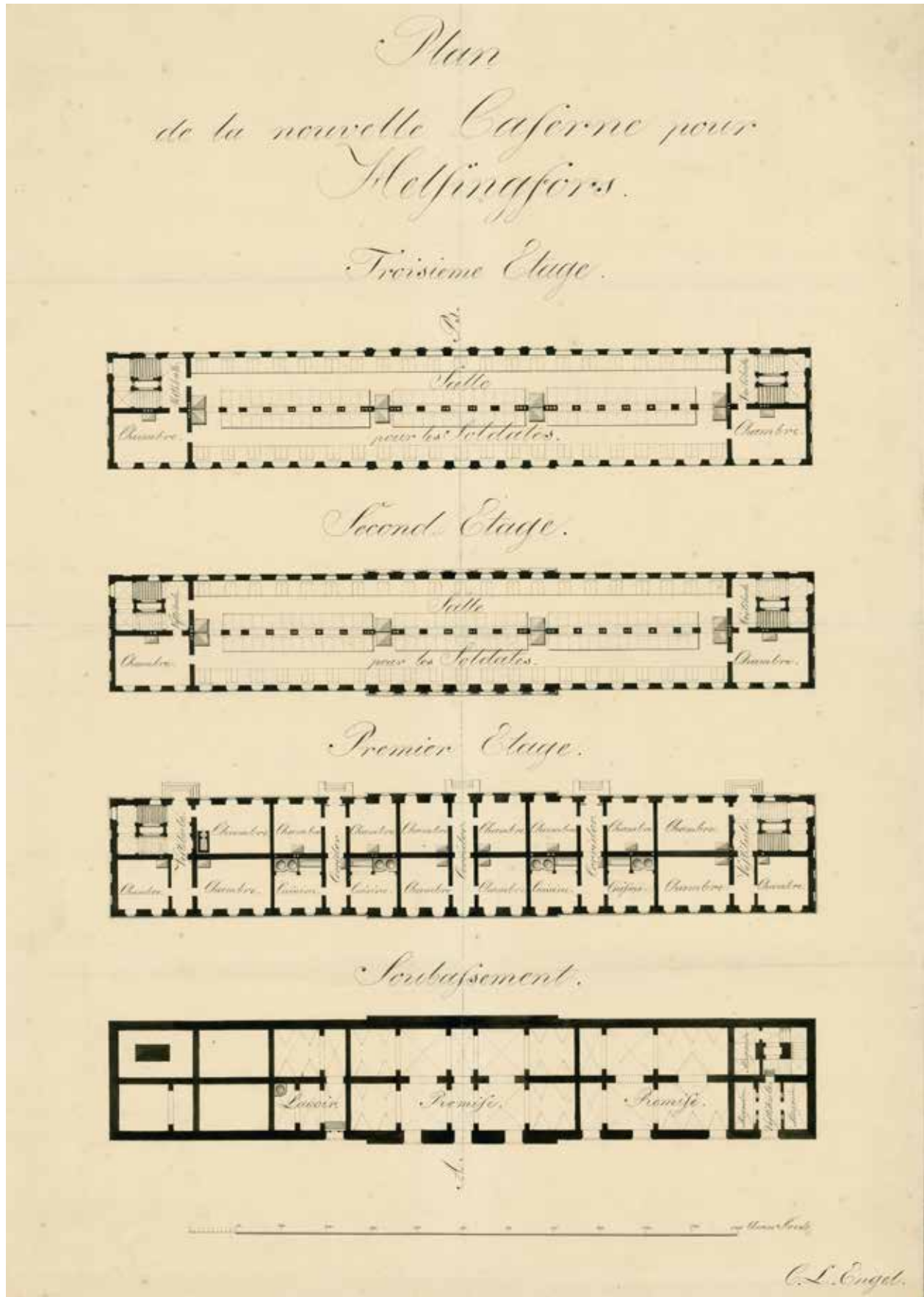
²¹ Sinisalo 1974, 6, 13.

²² Sinisalo 1980, 104.

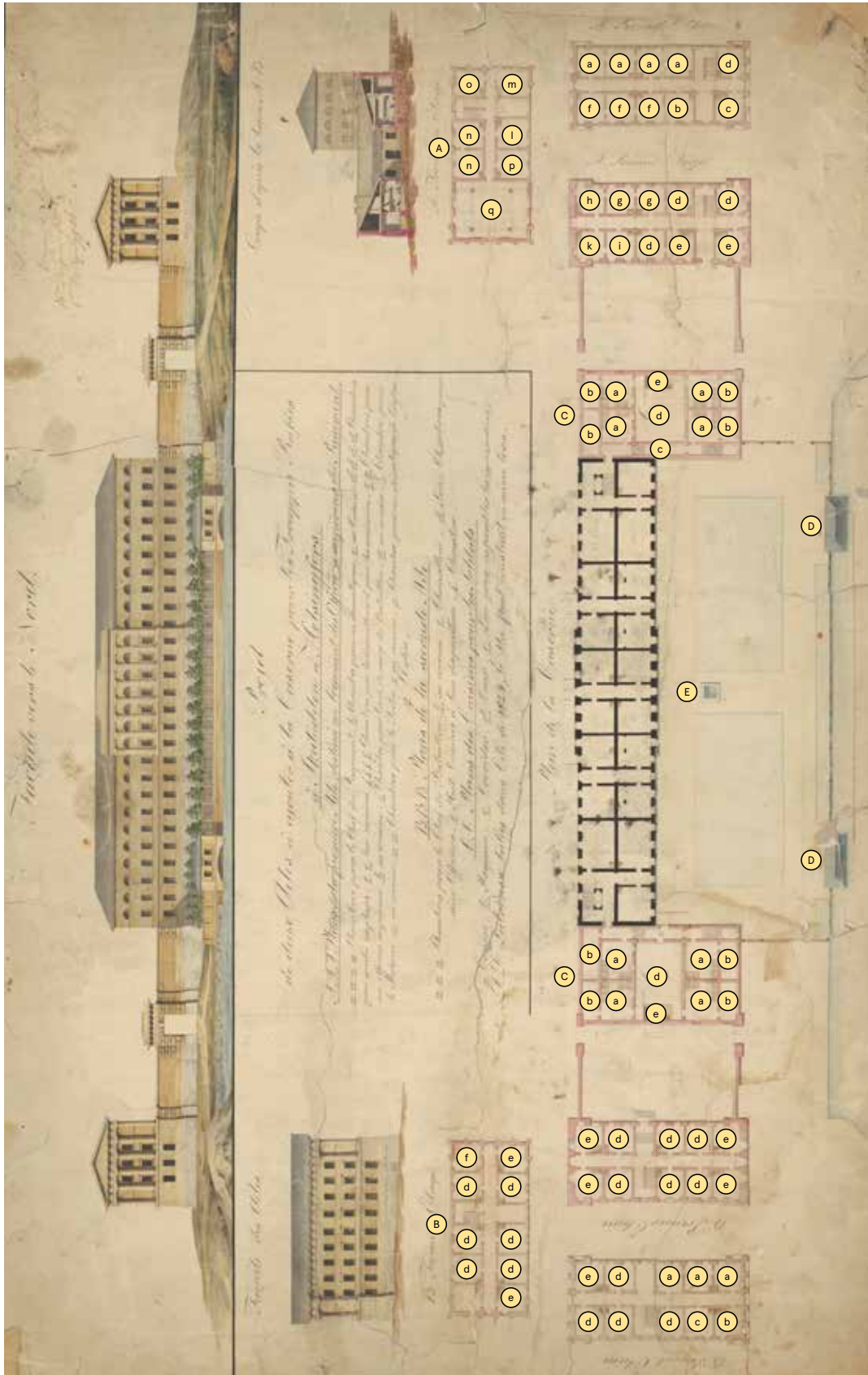
²³ Haila 1996, 60–61.

²⁴ Haila 1996, 71–73.

²⁵ Sinisalo 1980, 107.

Engelin pohjapiirustus matruusikasarmista noin vuodelta 1820, jolloin sen maanpäälliset osat, poislukien myöhemmin lisätyt keittiösiivet, valmistuivat. Alimpana kuvatussa kellarissa sijaitsi pesula, varastotiloja, porrashuone ja eteinen, ensimmäisessä kerroksessa poikittaiskäytäviä, porrashuone- ja eteistiloja, huoneita ja keittiöitä. Kahdessa ylimpänä kuvatussa, toisiaan vastaavassa kerroksessa oli isot nukkumasalit, joiden päissä erilliset huoneet, porrashuone- ja eteistilat. Salien seiniä ja keskimuuria vierustivat nukkumalaverit. KA.

Engelin vuonna 1825 vahvistettu suunnitelma keittiösiipien ja upseerikasarmien lisäämisestä valmistuneen matruusikasarmien sivuille. Yllänä Engelin visio rakennuskokonaisuudesta pohjoisesta katsottuna. Matruusikasarmien sivuille suunnitellut keittiösiivet (C) koostuivat keskuspihan (d) kumminkin puolin olevista keittiö- ja varastotiloista (a, b), joita yhdisti pitkä käytävä (c). Pihoilla sijaitsivat tunkiot (e). Upseerikasarmeista itäinen (B) jäi toteuttamatta ja läntisen (A) kolmanteen kerrokseen ei tullut suunnitelman mukaista kirkkosalia (q). Läntisessä upseerirakennuksessa huonetilat oli jätetty rykmentin johtajan (a), tämän palvelijan (b), keittiöiden (c, e, h, k, m, p), palkollisten (d), kansliapäällikön ja kirjurin (f), johtavan upseerin (g), leiriapulaisen (i), lääkärin (l) ja papin (o) kesken. Itäisessä upseerikasarmissa huonetilat jakautuivat pataljoonan päällikön (a), keittiöiden (b, e), kansliapäällikön (c) ja upseerien (d) kesken. KA.

Rakennuksen julkisivujen tiiliseinät rapattiin. Ikkunat olivat kaksinkertaisia.²⁶ Suorakulmaisen osan kattomuodoksi valittiin aumattu satulakatto, keittiösiiven rakennusosien katto oli pulpettikatto. Pitkien julkisivujen keskelle sijoitettiin risaliitit, joita korostavat toisen ja kolmannen kerroksen läpi nousevat pylväät. Risaliitin päälle sijoitettiin porrastettu attika. Ensimmäinen kerros eroteltiin rustikoinnin avulla. Eteläjulkisivulla kolmen kerroksen ikkunat sijoitettiin päällekkäin. Julkisivun päihin tuli valeikkunat, kuten myös lyhyiden päiden julkisivuihin. Pohjoisjulkisivulla oli kolmen kerroksen ikkunoiden lisäksi kellarikerroksen aukotukset. Keittiösiiven ulkomuurit olivat aukottomat ja niiden jatkeeksi rakennetuissa muureissa ei ollut monumentaalisten porttien lisäksi muita aukkoja. Muurien sokkeli nousi matruusikasarmiin sokkelikorkeutta, muurin korkeus vastasi ensimmäisen kerroksen korkeutta ja sen pinnassa oli harkkokuviointi. Portin attikoitu huippu nousi tätä tasoa korkeammalle. Myös portin muuta muuria vahvemmin harkoitettu pinta korosti portin näyttävyttä.

Engel suunnitteli pohjoisen julkisivun rakennuksen pääjulkisivuksi, näkyihän se kauas Pohjoissatamaan ja leimasi koko Katajanokkaa, joka oli muilta osin lähes rakentamaton pitkälle 1800-luvun loppupuolelle asti. Pohjoisjulkisivun eteen Engel kaavaili aukiota, puuistutuksia ja rantaviivaa myötäilevää aitaa. Meren ääreen hän hahmotteli ulkokäymälät.

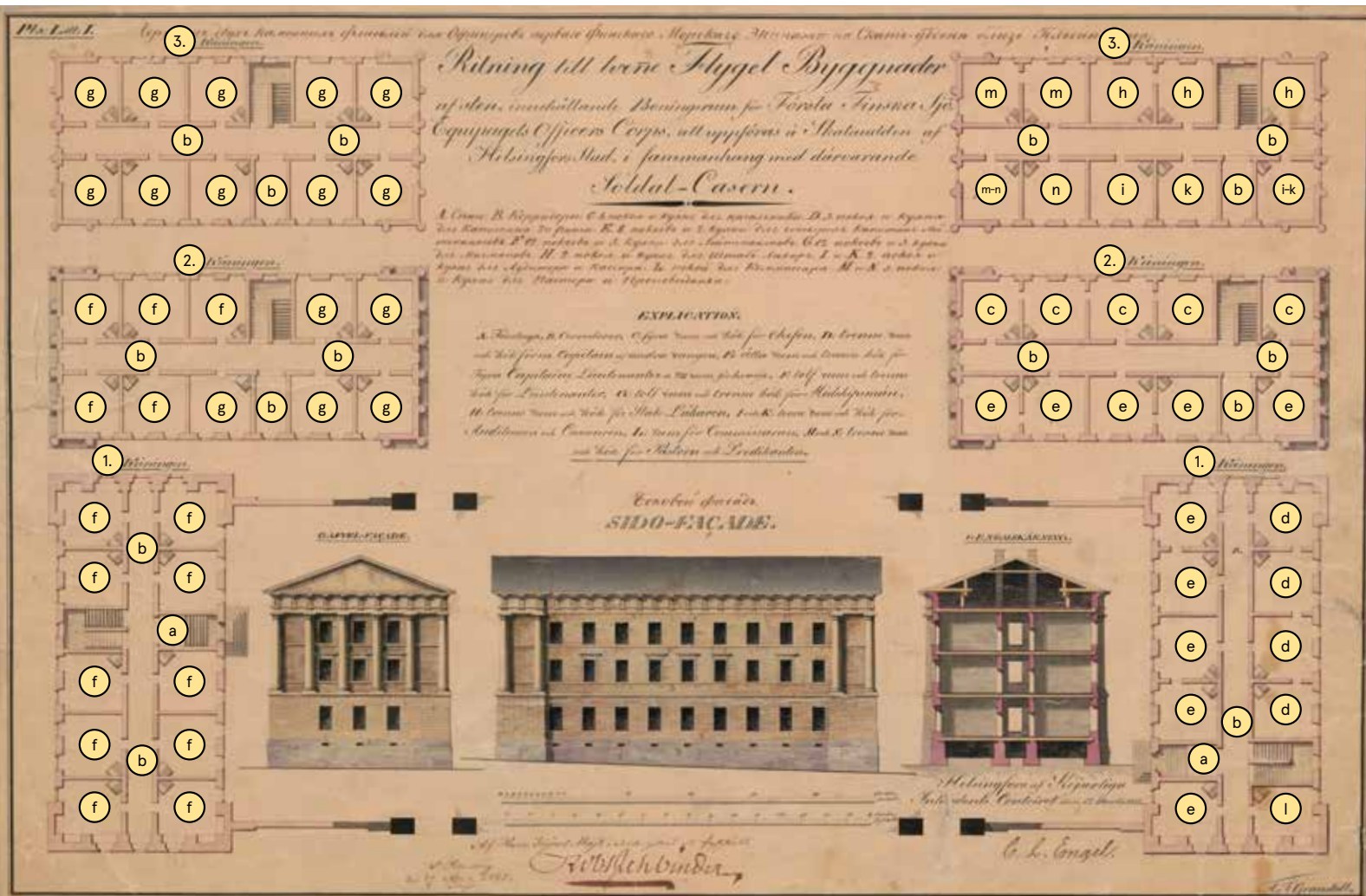
Vaihtuvien käyttäjiensä myötä matruusikasarmi kävi läpi useita muutostöitä. Etenkin venäläisen sotasataman aikana rakennuskantaa muokattiin Itämeren laivaston tarpeisiin uusimalla välipohja betonisiksi kappaholveiksi, joita tukivat teräksiset I-palkit. Myös huonejakoa uudistettiin ainakin 1870-luvulta alkaen.²⁷

²⁶ Sinisalo 1980, 150.

²⁷ Haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017; haastattelu Juha Korkiakoski 11.1.2017; piirustuskokoelma, KA.

2.3

Läntinen upseerikasarmi H

Upseerikasarmien vuonna 1833 vahvistetut suunnitelmat, jotka ovat lähes täysin yhtenevät vajaa kymmenen vuotta aiemmin laadittuihin suunnitelmiin. Rakennusten kolmen kerroksen pohjakaavat laadittiin samanlaisiksi. Keskiikäytävän (b) kumminkin puolin oli kymmenen huonetilaa ja porrashuone (a, b). Huonetilat oli jaettu johtajan (c), alemman kapteenin (d), neljän kapteeniluutnantin (e), luutnanttien (f), laivastokadettien (g), lääkärin (h), tilintarkastajan ja kassanhoitajan (k), komissaarin (l) ja papin (m, n) kesken. KA.

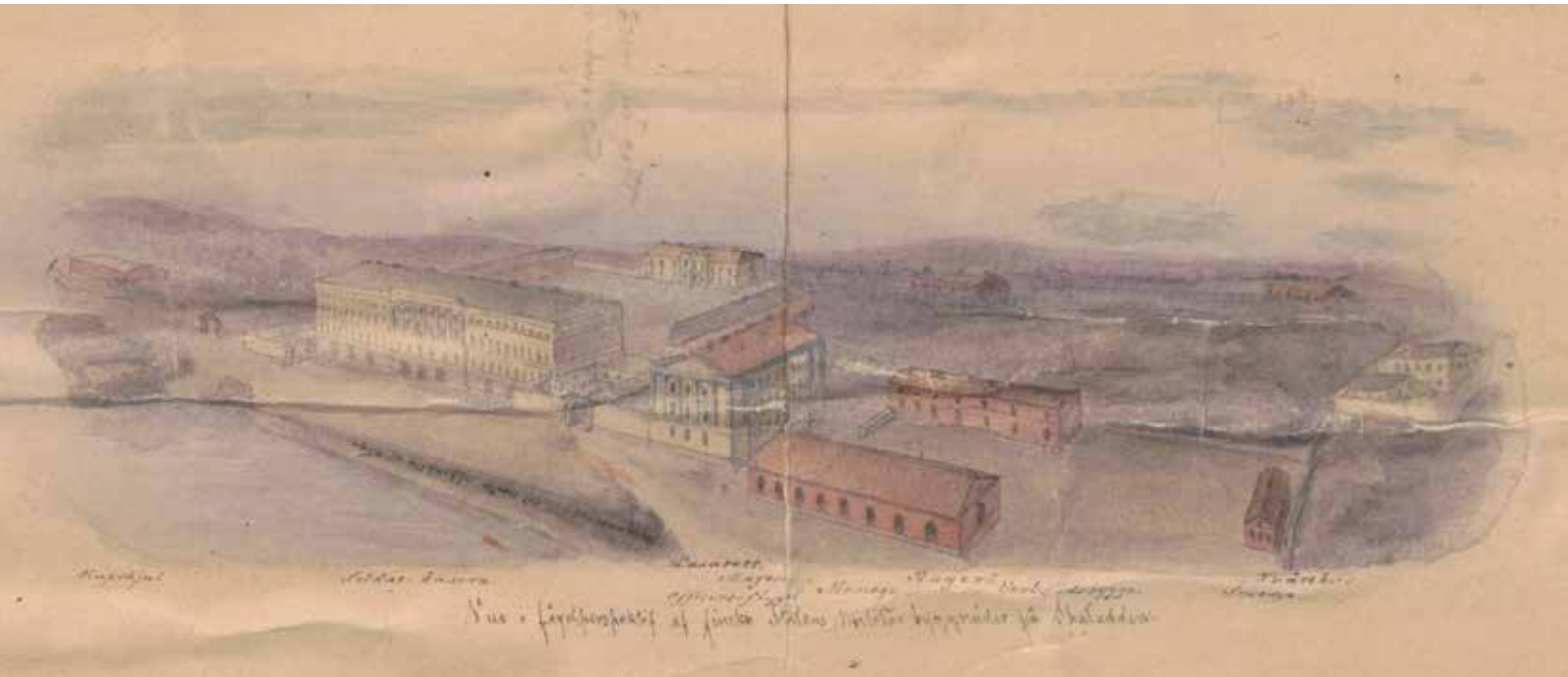
Läntisen upseerikasarmien suunnittelu käynnistyi samaan aikaan kuin matruusikasarmien keittiösiipien. Rakennuksen valmistuminen kuitenkin viivästyi, kun keisari määräsi koko Merikasarmien muutettavaksi työ- ja ojennuslaitokseksi. Kummankin upseerikasarmien perustukset olivat tulleet valmiiksi, kun työt seisautettiin vuonna 1827.²⁸ Kun Merikasarmille sijoittui I suomalainen meriekippaasi, tuli upseerirakennuksen rakentaminen jälleen ajankohtaiseksi. Vuonna 1833 hyväksyttiin uudestaan Engelin lähes alkuperäistä vastaavat suunnitelmat ja rakennustöitä jatkettiin. Läntinen upseerirakennus saatiin

valmiiksi 1836 mutta itäistä upseerirakennusta ei rakennettu. Keisari katsoi, että sille ei ollut tarvetta eikä taloudellisia edellytyksiä. Tästä huolimatta rakentamatta jäänyt rakennus kuvattiin Merikasarmia esittäviin karttoihin ja piirustuksiin aina 1860-luvulle asti.²⁹

Kolmikerroksinen, tiilirakenteinen ja satulakattoinen rakennus H oli ensimmäisissä piirustuksissa nimetty rykmentin korkeiden virkamiesten asuinrakennukseksi, 1830-luvulla nykyisen nimensä mukaisesti upseerien majoitusrakennukseksi. Sen kolmen kerroksen pohjaratkaisut vastaavat toisiaan.

28 Sinisalo 1980, 118.

29 Sinisalo 1974, 22.

E. Lohrmanin laatima vuoden 1865 illustraatio toteutetuista sotilasrakennuksista. Rakennukset on kuvattu lintuperspektiivissä luoteesta. KA.

Välipohjat ovat puuta. Kerrosten keskellä kulki keskikäytävä, josta avautui samaa suuruusluokkaa olevia huoneita käytävän kumminkin puolin. Huoneet olivat pääasiallisesti asuinkäytössä, ja jokaisessa huonetilassa oli oma lämmitysuuni. Osa huoneista avautui käytävään, osa vierekkäisiin huonetiloihin. Näin muodostettiin kolmen–kahdentoista huoneen ja keittiön kokoisia huoneistoja eri arvon upseereille sekä kasarmien muulle henkilökunnalle kuten lääkärille ja papille. Porrashuone oli sijoitettu rakennuksen pohjoispäähän siten, että sen pohjoispuolelle jäi vielä yksi huonetila kumminkin puolin keskuskäytävää.

Rakennus sijoitettiin rinteeseen, jolloin sen sokkelin korkeus vaihteli maan pinnan tason mukaisesti. Ensimmäisen kerroksen julkisivu oli matruusikasarmien ja upseerikasarmien väliin jäävän muurin tavoin harkotettu. Ensimmäisen ja toisen kerroksen väliin sijoitettiin korostettu lista, jonka yläpuolella toisen ja kolmannen kerroksen julkisivut vastasivat toisiaan. Rakennuksen etelä- ja pohjoispäihin tuli ensimmäisen kerroksen tasalle tuplamuuri, joka muodosti ylempien kerrosten pylväistön jalustan. Lyhyissä päädyissä tämä pylväistö päättyi päätykolmioon, pitkien sivujen päissä pylväisjalustoihin.

muodosti risaliitin. Kattolistan alla rakennusta kiersi triglyfi-metooppi-friisi. Eri kerrosten ikkunat sijoitettiin toistensa päälle, toisen kerroksen ikkunoita korostettiin kehyksin. Julkisivut rakennuksen vastakkaisilla ulkoseinillä vastasivat toisiaan. Kulku rakennukseen oli sen itäpuolelta.

Kuten matruusirakennuksessa, myös upseerirakennuksessa suoritettiin muutostöitä etenkin 1800-luvun lopusta 1900-luvun puoliväliin ulottuvana aikana. Näistä huomattavimpia ulkotilojen osalta oli uuden sisäänkäynnin puhkaiseminen rakennuksen länsiseinään. Sisätiloissa porras siirrettiin rakennuksen pohjoispäästä sen keskiosiin ja huonejaossa tehtiin muutoksia.

2.4

Sairaala E

Sairaalan toteuttamista kasarmialueelle lähdettiin edistämään jo ennen kuin matruusirakennus valmistui kokonaisuudessaan,³⁰ mutta hanketta päästiin toteuttamaan ja suunnitelmia uudistamaan ensimmäisten matruusien sijoituttua alueelle 1831. Ensimmäiset sairaalan rakennuspiirustukset vuodelta 1832 ovat Engelin ja A. F. Granstedtin allekirjoittamat. Suunnitelma jalostui siten, että hyväksytyksi tuli vuonna 1833 Granstedtin toinen ehdotus.³¹ Tämä, vuosina 1835–1838 rakennettu sairaala on tiilirakenteinen, kaksikerroksinen ja aumakattoinen. Sen välipohjat ovat puuta. Rakennukseen kuului sen eteläpuolella sijainnut tiilinen kaksikerroksinen käymäläsiipi Käymälärakennukseen johti kummastakin sairaalarakennuksen kerroksesta ikkunoin varustettu käytävä. Itse sairaalakäytössä rakennus ehti olla vain parikymmentä vuotta, minkä jälkeen se on toiminut ensin kasarmina ja sitten eri käyttäjien toimistotiloina.³²

Rakennuksen kahden kerroksen pohjaratkaisut ovat lähes samanlaiset. Kummankin kerroksen läpi kulki päästä päähän ulottuva keskeiskäytävä, jota alun perin halkoi poikittaiskäytävä. Käytävät kohtasivat rakennuksen keskellä ja muodostivat siihen aulatilaa. Pitkittäiskäytävä johti ensimmäisessä kerroksessa rakennuksen päätyjen sivusisäänkäynneille, poikittaiskäytävästä pääsi eteläpuolen käymäläsiipeen ja pohjoispuolen porrasaulaan, ensimmäisessä kerroksessa myös pääsisäänkäynnille.

Ensimmäisen kerroksen länsipuolen huoneet oli varattu lääkärille, keittiölle ja aulalle. Keskiosan eteläpuoleiset huoneet olivat potilashuoneita ja pohjoispuoleiset pääsisäänkäynnin molemmin puolin sijoittuvat huoneet olivat päivystävän upseerin ja taloudenhoitajan käytössä. Itäpään muutaman askelman alemmalla tasolla sijaitsevat huoneet olivat keittiö-, varasto-, ja pesutiloja. Niissä on ristiholvit. Toisessa kerroksessa oli ensimmäistä kerrosta suurempia huonetiloja, jotka toimivat pääasiallisesti potilashuoneina. Kerroksen pienemmissä huonetiloissa oli vastaanottohuone, kylpyhuone ja lääkehuone. Rakennuksen lähes jokaisessa huoneessa oli oma tulisija, suurimmissa saleissa niitä oli kaksi.

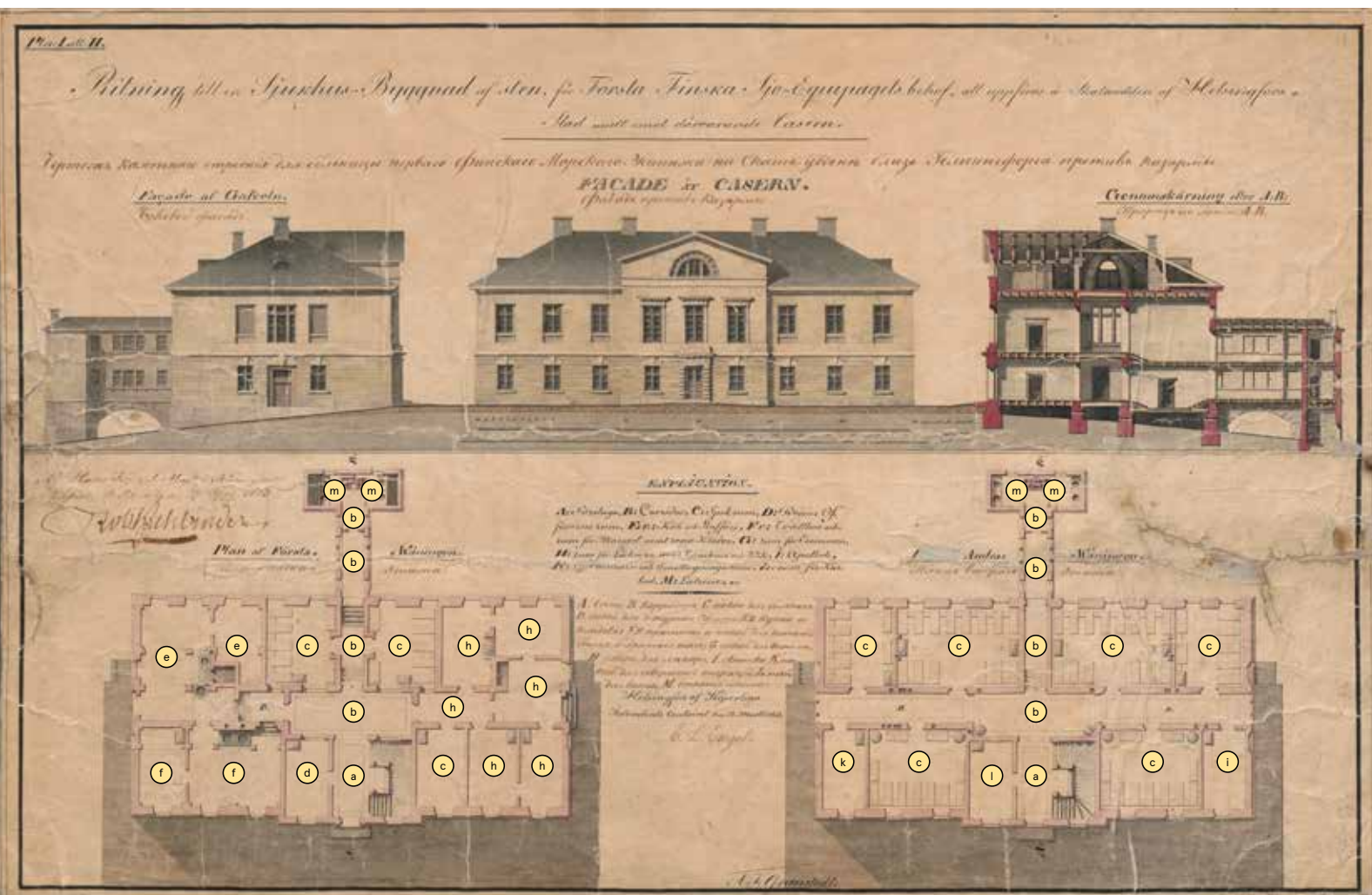
Tiilirakenteinen rakennus rapattiin. Sen pohjoisjulkisivuun, eli pääjulkisivuun, sijoitettiin keskisaliitti, joka päättyi lunetti-ikkunan koristamaan päätykolmioon. Rakennuksen luonnonkivisokkelista tuli hyvin matala pohjoissivulla, eteläjulkisivussa se nousi alun perin korkeammaksi maan pinnan laskiessa tähän suuntaan. Rakennuksen ensimmäinen kerros rustikoitiin ja sen ikkunoiden ylle tuli plastinen pystyharkotus. Toisen kerroksen ikkunat korostettiin keskisaliitissa kehyksin. Ensimmäisen ja toisen kerroksen välille sijoitettiin vaakalista. Pääsisäänkäynti sijaitsi pohjoisjulkisivun keskeltä, lyhyissä julkisivuissa oli sivusisäänkäynnit. Näiden sivusisäänkäyntien kumminkin puolin oli ikkunat ja yllä toisessa kerroksessa yksi ikkuna ja kaksi valeikkunaa.

Ensin sairaalana, sittemmin matruusikasarmina toimineeseen rakennukseen kohdistunut merkittävin muutos ennen 1970-luvulla käynnistynyttä peruskorjausvaihetta on sen erikoislaatuisten käymäläsiiven purkaminen 1800-luvun aikana. 1900-luvulla rakennuksen portaikko uusittiin moderniin tyyliin. Myös huonejakoa muutettiin osittain.

³⁰ Sinisalo 1980, 111–112.

³¹ Sinisalo 1974, 29.

³² Sinisalo 1974, 29.

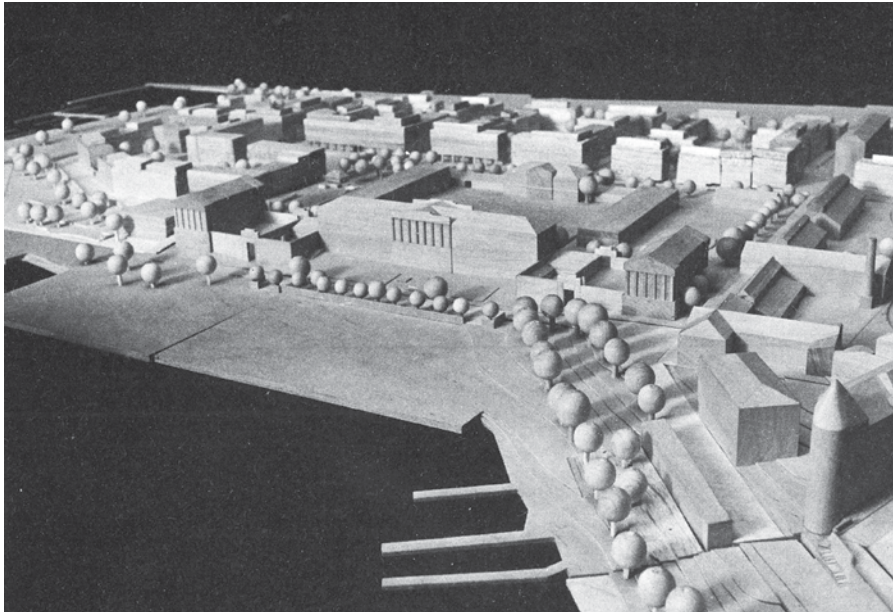
Granstedtin vuonna 1833 hyväksytty piirustus sairaalarakennukseksi. Rakennuksessa oli eteisiä (a), käytäviä (b), potilashuoneita (c), päivystävän upseerin huone (d), keittiö ja ruokakomero (e), pesu-, mankeli- ja vaatevarastohuoneet (f), taloudenhoitajan huone (g), lääkärin huoneet (h), lääkehuone (i), toimenpide- ja vastaanottohuone (k), kylpyhuone (l) ja käymälät (m). KA.

3

Merikasarmihanke 1970–1990

3.1

Katajanokan kaavoittaminen

Valokuva asemakaavasuunnitelman työmallista. Valokuvassa Katajanokan kärkiosa luoteesta. *Arkkitehti*-lehti 2/75.

1970-luvulla Katajanokan itäosaan kohdistui suuria muutostarpeita. Nämä johtuivat osaltaan satamatoimintojen muuttumisesta, jossa henkilöliikenne kasvoi ja tavarakuljetukset vähenivät, sekä Valmet Oy:n telakkatoiminnan siirtymistavoitteista ja puolustusvoimien hiljattain toteutetusta muutosta pois alueelta.

Katajanokan itäkärki oli käynyt liian pieneksi Valmetin telakkatoiminnan tarpeisiin ja se oli pyytänyt uutta maa- ja vesialuetta. Valtio ja Helsingin kaupunki sopivat tonttien vaihdosta, jossa Katajanokan itäosan maa-alueita siirtyi kaupungille ja valtio sai uuden telakka-alueen Vuosaaresta.³³ Sopimukseen

kuului, että itäkärki kaavoitettiin asuinalueeksi ja alueen suunnittelusta järjestettiin ideakilpailu.³⁴ Kilpailu toteutettiin vuosina 1971–1972.

Suunnittelukilpailun ohjelman sisältöön kuului alueen kaavoittaminen tiiviiksi asuin- ja satama-alueeksi, lukuun ottamatta 2,5 hehtaarin kokosta Merikasarmin aluetta, joka varattiin kaavoitettavaksi valtion tarpeita varten.³⁵ Asemakaavakilpailun aikana syntyi periaatepäätös siitä, että tiloihin sijoittuu ulkoasiainministeriö.³⁶

Kilpailun voittajaksi valittiin Vilhelm Helanderin, Pekka Pakkalan ja Mikael Sundmanin muodos-

³⁴ Jaatinen, Lindh ja Lunkka 1998, 21.

³⁵ *Helsingin kaupungin kertomus kunnallishallinnosta 1970, 77.*

³⁶ *Helsingin Sanomat* 1987.

³³ *Helsingin kaupungin kertomus kunnallishallinnosta 1970, 77.*

Ilmakuva Merikasarmin alueesta vuonna 1969, jolloin silloisen telakka-alueen uudelleenkäyttösuunnittelu käynnistyi. Helsingin kaupungin karttapalvelu.

Ilmakuva vuodelta 2015. Helsingin kaupungin karttapalvelu.

taman työryhmän ehdotus. Voittoisan ehdotuksen mukaisesti Engelin suunnitelma Merikasarmisommitelmasta otettiin Katajanokan itäkärjen asemakaavasunnittelun lähtökohdaksi ja rakennuskonaisuus päätettiin ottaa ulkoasiainministeriön käyttöön. Täten koko kaavasunnittelun lähtökohtana olivat ”antikvaariset” periaatteet ja rakennusten hyötykäyttö uuden kokonaisuuden elimellisenä osana. Kaupunkisuunnitteluviraston Katajanokka-projektin käynnistyi vuonna 1973 ja prosessi päättyi vuonna 1977 asemakaavan vahvistamiseen.

Kaavassa luotiin puitteet säilytettäväksi valittujen Merikasarmin rakennuksien restauroinnille ja täydennysrakentamiselle. Tärkeänä kaupunkikuvallisena tavoitteena oli Merikasarmin miljöön ja rakennuskannan korostaminen ympäristössä, jossa uusi asuinalue liitettiin yhtenäisen korttelimuurinsa avulla osaksi Helsingin rantasiluettia hallitsevaa korttelinauhaa.³⁷ Merikasarmin kaupunkikuvallista asemaa Katajanokan kärjen merijulkisivussa pyrittiin nostamaan esiin väljyyttä tuovilla puistikoilla ja puistokadulla, joka erottaa sen selkeästi uudesta asuinalueesta.³⁸

Uuden asuinalueen suorakulmainen katuverkosto laadittiin Merikasarmin rakennusten suuntaiseksi. Asuinkortteleiden mittasuhteet, sijoittelu ja julkisivumateriaalina käytetty punatiili ovat kaikki johdettu Merikasarmin miljööstä. Engelin kasarmirakennukset ovat olleet punatiilirakennusten ympäröimiä, jonka lisäksi punatiiltä esiintyy Katajanokan satamarakennusten julkisivuissa sekä paikoitellen myös sen länsiosan jugend-kerrostaloissa.³⁹

Rakentamatta jäänyt, Engelin alkuperäispiirustuksiin kuulunut, itäinen upseerirakennus B päätettiin rekonstruoida eli toteuttaa uudisrakennuksena nykyaikaisin menetelmin. Päätös oli Rakennushallituksen, Museoviraston ja Helsingin kaupungin yhteinen.⁴⁰ Näin empire-kauden kokonaissuunnitelma täydentyi kokonaiseksi ja ulkoasiainministeriö sai tarvitsemiansa lisäneliöitä. Virastotalon sisäpihan uudisrakennusten sijoittelu ja räystäskorkeudet määrettiin tarkasti asemakaavassa. Merikasarmikadun puolella uudisrakennusten kerroskorkeus on säädetty kaavassa yhteen kerrokseen ja rakennuksen julkisivupinnan ja vesikaton leikkauskohdan enimmäiskorkeudeksi on määritelty 10 metriä.

Itä- ja länsisiipien kerroskorkeus on III ja rakennuksen julkisivupinnan ja vesikaton leikkauskohdan enimmäiskorkeudeksi on annettu 16,5 metriä.

Asemakaavan toteuttaminen vaati laajoja, Engelin aikaisen tilanteen palauttamiseen tähtääviä purkutoimenpiteitä sekä rantaviivan maantäyttöö ja muokkausta, minkä myötä telakkatoiminnan jäljet katosivat alueelta lähes täysin. Katsottiin, että telakkahallit ja varastorakennukset eivät olleet alueen arvon mukaisia. Esimerkiksi *Uusi Suomi* kuvasi vuonna 1974 silloista telakka-aluetta ränsistyneeksi ”varastoalueiden ankeuden tilaksi.”⁴¹ Säilytettäväksi kelpuutettiin vain empiren aikakauden klassisoivat rakennukset ja osa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun punatiilisistä sekundaärirakennuksista.

37 Jaatinen, Lindh ja Lunkka 1998, 21–24.

38 Helander, Pakkala ja Sundman 1989, 4.

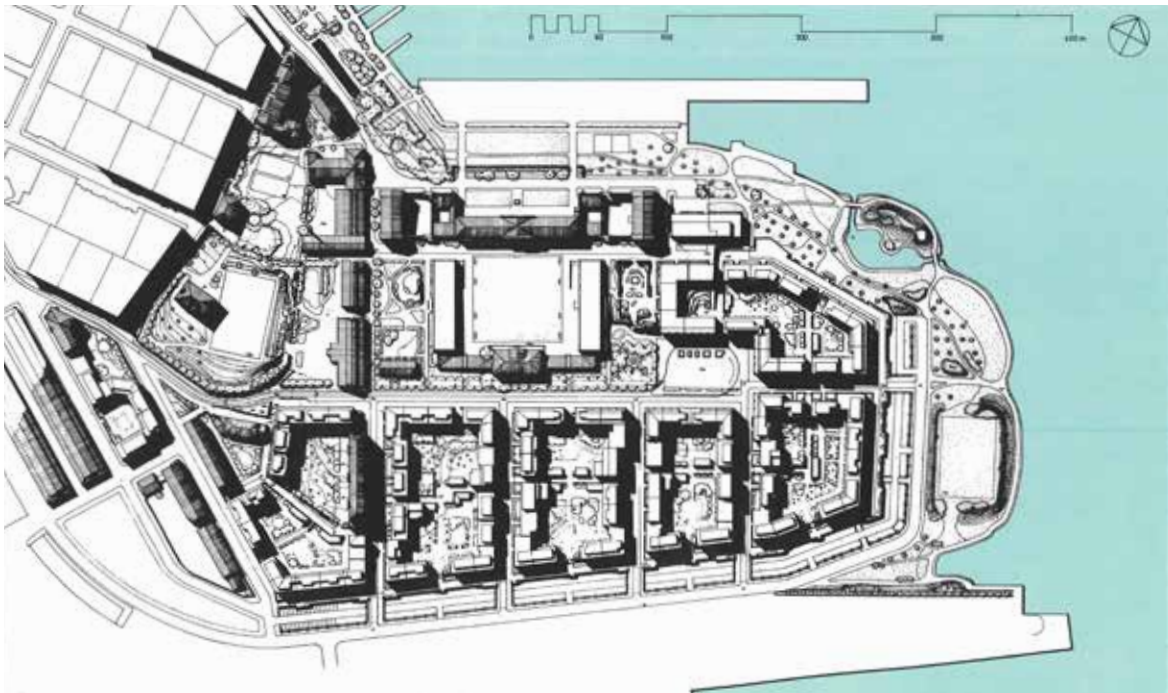
39 Helander, Pakkala ja Sundman 1989, 7.

40 *Helsingin Sanomat* 1987.

41 *Uusi Suomi* 1974.

Alueen kehityssuunnitelmat lähtivät tilanteesta, jossa Katajanokan itäosa oli ollut pitkään telakka-alueena. Siellä oli lukuisia varasto-, huolto- ja toimistorakennuksia, varastoalueita ja nostureita. Kuvan vasemmassa reunassa on matruusirakennus ja sairaala, sittemmin rakennukset A ja E.

Katajanokan itäkärjen havainnekuva. Merikasarmin kortteli oli Katajanokan aluesuunnittelun lähtökohtana. KSV.

3.2

Hankkeen toteutus

Asemakaavatyön rinnalla 1970-luvulla käynnistettiin Merikasarmin täydennysrakennus- ja peruskorjaussuunnittelu, jonka tavoitteena oli virastotalokokonaisuus ulkoasiainministeriön tarpeisiin. Tästä käytetään nimitystä Merikasarmihanke.

Rakennushallituksen, ulkoasiainministeriön ja Museoviraston roolit

Monivaiheisen ja pitkäkestoisen Merikasarmihankkeen organisointi pohjautui vuoden 1971 asetukseen valtion talonrakennushankkeista (168/1971). Tämän asetuksen mukaan valtion talonrakennushankkeiden suunnittelusta ja toteutuksesta vastasi valtiovarainministeriön alainen Rakennushallitus, jos valtioneuvosto ei ollut toisin säätänyt. Valtiovarainministeriön tehtävänä oli valvoa hankkeiden tarkoituksenmukaisuutta ja taloudellisuutta, sekä vahvistaa perustamis- ja esisuunnitelmat. Itse hanke jaettiin hanke-, esi-, ja rakennussuunnitteluun sekä ja rakentamisvaiheeseen.⁴² Merikasarmihankkeen kohdalla kahdessa ensimmäisessä vaiheessa olivat vahvasti mukana sekä Rakennushallitus että ulkoasiainministeriö, jonka jälkeen vastuu siirtyi Rakennushallitukselle.

Rakennushallitus

Rakennushallitus toimi hankkeessa rakennuttajana. Se laati hankkeen alustavat suunnitelmat sekä antoi suunnitteluohjeita rakennuspiirustusten luonnosten laadinnan yhteydessä. Se teki myös periaatepäätöksen, asianosaisia viranomaisia kuultuaan, Engelin suunnitelmissa toteuttamatta jääneen niin sanotun itäisen upseerirakennuksen B rakentamisesta. Kyseisen rakennuksen rekonstruointi ei ollut sisällynyt hankkeen tiimoilta laadittuihin ensimmäisiin suunnitelmiin. Rakennushallituksessa suunnittelusta vastasi sen suunnitteluosasto, jonka yliarkkitehti Jaakko Antti-Poika toimi projektin vetäjänä. Rakennuttamisvaiheessa hankkeen johto siirtyi Rakennushallituksen rakennusosastolle, jota johti yliarkkitehti Marjatta Erwe.

Museovirasto

Helsingin kaupungin rakennuslupa-, kaupunkikuva- ja suojeluasioita käsittelevien viranomaisten lisäksi Museovirasto toimi rakennushakkeessa lausuvana tahona, jonka kautta suunnitelmat kierrätettiin ja jolta saatiin niille hyväksyntä. Hanketta valmisteltiin tiiviissä keskusteluyhteydessä Museoviraston kanssa aina luonnospiirustusten valmistumiseen asti. Hanke osui aikaan, jolloin Museovirasto laati ensimmäistä suojeluluetteloa valtion omistamista kulttuurihistoriallisesti huomattavista rakennuksista. Asetussuojelun valmistelun vuoksi Museovirasto ja Rakennushallitus olivat tiiviissä keskusteluyhteydessä. Merikasarmin kolme vanhinta rakennusta kuului tälle asetuksella suojeltavien kohteiden listalle, jonka valtioneuvosto hyväksyi 1980.

Museoviraston haasteena Merikasarmihankkeen ohjaavassa työssä oli heikot lähtötiedot, olihan alue ollut aina suljettu – ensin sotilasalueena ja sitten telakka-alueena. Tilannetta korjaamaan Merikasarmin alueesta laadittiin Suomen ensimmäisiin lukeutuva rakennushistoriallinen selvitys, joka valmistui 1974.⁴³ Kutenkin vasta hankkeen toteutusvaiheessa muun muassa selvisi, että 1700-luvun läntisestä makasiinirakennuksesta oli säilynyt merkittävässä määrin sen ulkomuurit uudemman rakennusmassan osana. Kun tämä tuli ilmi, oli laadittuja suunnitelmia enää vaikea muuttaa. Ainoa muutos johti siihen, että säilyneitä muureja tutkittiin ja dokumentointiin, ja läntisen ulkomuurin keskellä ollut kustavilainen portti jäi uudisrakennuksen julkisivuun.⁴⁴

Ulkoasiainministeriön Merikasarmityöryhmä

Virastohanketta pohjustettaessa ulkoasiainministeriö oli määrittänyt tarpeen uusille toimitiloille ja laatinut alustavan tilaohjelman rakennushankkeen lähtökohdaksi. Hankkeen aikana käyttäjää eli ulkoasiainministeriötä edusti niin kutsuttu Merikasarmityöryhmä, jonka tehtävänä oli välittää rakennuttajalle ja suunnittelijoille ministeriön näkemykset ja kommentit jalostuviin suunnitelmiin, hyväksyä suunnitelmien suuntalinjat, toimia tiedotuskanavana käyttäjien ja suunnittelijoiden välillä, ja

⁴² Rakennushallitus 1972.

⁴³ Sinisalo 1974.

⁴⁴ Haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017. Museoviraston lausunnot, MV.

suunnitella ministeriön muutot sekä vastata niiden aikatauluista. Vuonna 1980 perustettu ja vuonna 1990 työnsä päättänyt työryhmä koostui puolesta tusinasta ministeriön virkamiehestä. Työryhmä keskusteli muun muassa eri osastojen muuttuvista sijoituksista ja huonetilaohjelmien pohjalla olevien henkilökuntalaskelmien tarkistuksista, aikatauluista ja määrärahoista, sisustusratkaisuista ja kalustevalinnoista, taideteosten hankinnasta, liikennetarkaisuksista, tilojen edustavuudesta, turvallisuusnäkökulmista sekä tekniikan kehityksen huomioinnista tilasuunnittelussa.⁴⁵

Jo työryhmän alkutaipaleella oli käynyt ilmeiseksi, että kaikki osastot eivät mahtuisi uusiin tiloihin. Ministeriö toikin hankkeen aikana aktiivisesti esiin ajatusta rekonstruktiona toteutetun upseerirakennuksen B itäpuolelle rakennettavasta uudisrakennuksesta, niin kutsutusta terrassirakennuksesta, jonne sijoittuisi lehdistö- ja kulttuurikeskus. Tälle suunnitelmissa ajanmukaisen ulkoasun saaneelle rakennukselle oli Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston kanssa käytyjen keskustelujen tuloksena saatu asemakaavaan tonttivaraus ja 3000 neliötä rakennusoikeutta. Rakennus on piirustuksissa kapearunkoinen, anonyymi toimistorakennus. Rinteseen terrassimaisesti sijoittuva rakennus olisi ollut siipirakennusten korkuinen. Myös Rakennushallitus esitti terrassirakennuksen rakentamista, mutta sitä ei kuitenkaan toteutettu, mikä johtui tietävästi kustannussyistä.⁴⁶

Hankkeen eteneminen

Ulkoasianministeriö oli kasvanut nopeasti sotien jälkeisenä aikana. Sekä henkilömäärältään että poliittiselta painoarvoltaan kasvava ministeriö tarvitsi 1960-luvun lopulla kipeästi uusia tiloja. Toiminta oli hajautettu lukuisiin eri osoitteisiin. Hienolla paikalla sijaitsevan, uudelleenrakennetun Helsingin ko-meimpiin kuuluvan rakennuksen katsottiin tulevan arvoiseensa ja hyvään käyttöön ministeriönä.⁴⁷

Vuonna 1971 valtioneuvosto päätti, ulkoasiainministeriön aloitteesta, että kyseinen ministeriö sijoittuisi Katajanokan Merikasarmiin. Samalla päätettiin, että olemassa olevan rakennuskannan peruskorjauksen lisäksi alueelle tultaisiin raken-

tamaan uusia rakennuksia ministeriön käyttöön.⁴⁸ Valtiovarainministeriö vahvisti vuonna 1974 perustamissuunnitelman, joka pohjautui Rakennushallituksessa tehtyyn suunnitteluun ja ulkoasiainministeriön selvityksiin, vaikkakin ulkoasiainministeriön alustavaa esitystä tilaohjelmasta oli supistettu. Kesäkuussa 1975 Merikasarmin alue siirtyi Rakennushallituksen hallintaan.⁴⁹

Tuohon aikaan oli melko tyypillistä, että Rakennushallitus vastasi rakennussuunnittelusta yksityisten arkkitehtitoimistojen sijaan. Tässä kohteessa suunnittelijaksi valittiin arkkitehti Erik Kråkströmin toimisto ministeriön toimesta. Aluksi vuonna 1973 Rakennushallitus määritteli Kråkströmin tehtäväksi tutkia eri sijoitusvaihtoehtoja ulkoasianministeriön tilantarpeen ratkaisemiseksi asemakaavassa tähän tarkoitukseen varattavalle tontille. Kråkströmin esisuunnitelma valmistui vuonna 1979. Tässä esisuunnitelmassa selvitettiin kohteen historiallisten, kaupunkikuvallisten ja toiminnallisten seikkojen ratkaisuperiaatteita sekä esitettiin selvitys tontista, alustava rakennussuunnitelma ja huoneohjelma. Esisuunnitelma vahvistettiin samana vuonna, jonka jälkeen toimeksianto jatkui rakennussuunnittelulla.⁵⁰

Kråkströmin rakennussuunnittelutoimeksiantoon sisältyi kolmen 1800-luvulta peräisin olevan rakennuksen korjaus- ja muutosrakentamisen sekä täydennysrakentamisen suunnittelu. Vuonna 1981 valmistuneessa toisessa luonnosvaiheessa laadittiin rakennustapaselostukset, uudistettu huoneohjelma ja rakennuskohtaiset luonnospiirustukset. Suunnitelma hyväksyttiin samana vuonna.⁵¹ Seuraavan vuoden alussa laadittiin purkupiirustukset sekä haettiin lupa purkutöille ja uudisrakennuksille. Peruskorjattavien ja muutettavien rakennusten työpiirustukset ovat vuodelta 1985.

Urakkamuotoinen rakennushanke jaettiin kahden osaan. Ensimmäisen osan käsitti rakennusten A ja H korjaustyön, toisen osan uudisrakennukset ja rakennuksen E korjaus. Hankkeen osat olivat alun perin tarkoitus toteuttaa porrastetusti alkavina mutta samaan aikaan vuonna 1984 valmistuvina. Lopulta päädyttiin siihen, että hankkeen toinen osa valmistui ennen ensimmäistä. Perusteluna rakennushankkeen jaksotuksen muutoksille oli se, että

45 Merikasarmityöryhmän asiakirjat, UM.

46 Merikasarmityöryhmän asiakirjat, UM.

47 Viikkolehti 1989; haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017.

48 Favorin 2013, 8, Merikasarmityöryhmän asiakirjat, UM.

49 Merikasarmityöryhmän asiakirjat, UM.

50 Merikasarmityöryhmän asiakirjat, UM.

51 Merikasarmityöryhmän asiakirjat, UM.

Uudisrakennukset valmistuivat ennen kuin hyvin huoonon kuntoon päässeeseen matruusikasarmin A korjaus- ja muutostyöt alkoivat. Etualla ulko-osiltaan valmis rakennus C, oikealla rakennus A, jonka itäisen keittiösiiven ylempien osien purkutyöt ovat käynnissä, mutta lennätintorni on vielä purkamatta. Kuva on vuodelta 1986. Aino Grundström, MV.

Vuoden 1987 tilanteessa uudisrakennukset B, C, D, F ja G sekä peruskorjattu rakennus E ovat valmistuneet, rakennuksen A purkutyöt suoritettu ja rakennusten A ja H peruskorjaus- ja muutostyöt käynnissä. Etualalla näkyy suurikoinen Valmetin halli, joka purettiin vasta 1990-luvun alussa. Helifoto, UM.

ministeriön muiden osastojen olisi oltava käytännön syistä valmiina sijoittuneina uusissa tiloissa ennen kuin ministerit voisivat muuttaa Merikasarmille. Lisäksi suorittamalla uudisrakennusten louhintatyöt ennen peruskorjausta estettiin vauriot vastakorjattuihin rakennuksiin.⁵²

Hanke ei pysynyt suunnitellussa aikataulussa. Valmistelevat työt aloitettiin vuonna 1981. Alueella suoritettiin laajoja purkutöitä. Tätä seurasi maanalaisten tilojen louhinta, joka aloitettiin vuonna 1983. Nämä työvaiheet olivat erillisiä urakoita. Uudisrakentaminen aloitettiin 1984, harjannostajaisia päästiin viettämään ensimmäisen kerran vuonna 1985 ja uudisrakennukset valmistuivat vuonna 1986. Korjausvaihe toteutettiin vuosina 1986–1989. Näihin urakoihin kuuluivat myös piha-alueiden rakennustyöt. Ministeriön uudet toimitilat saatiin käyttöön kolmessa vaiheessa. Peruskorjattu rakennus E ja uudisrakennukset otettiin käyttöön 1987, rakennus H vuonna 1988 ja rakennus A vuonna 1989. Vihkiäiset pidettiin 16.1.1990 tasavallan presidentin Mauno Koiviston läsnä ollessa.

Merikasarmihankkeen viivästyksen syitä oli useita. Eräs oli suunnittelun haasteet, jotka johtuivat sekä kohteen luonteen poikkeuksellisuudesta, että ministeriön sisäisistä muutoksista. Lähes kaksi vuosikymmentä kestäneen hankkeen aikana ulkoasiainministeriö ehti kasvaa ja sen toimintakenttä muuttua merkittäväällä tavalla. Tämä johti siihen, että rakennusten sisäistä huonejakoa piti mukauttaa useamman kerran. Toimitilojen mitoitus perustuivat vuoden 1974 perustamissuunnitelmasa 480 hengelle, vuoden 1979 esisuunnitelmassa 624 hengelle ja lopulta vuoden 1981 luonnos 2:ssa 526 hengen kapasiteettiin. Myös henkilöt ehtivät vaihtua päättävissä elimissä ja Merikasarmityöryhmässä. Muita rakentamista hidastavia haasteita olivat rahoitusvaikeudet ja työmaaseisokit kuten lakot. Kun rakennukset olivat ulko-osiltaan valmiit, sisäosien sisustamista, ministeriön muuttoa ja toiminnan käynnistämistä hidastivat kalustetoimistusten viivästelyt.⁵³

Hankkeen toteutusaikataulun viiveiden lisäksi rakennuskustannukset ylittyivät. Muutos- ja uudisrakennustyöt maksoivat noin 150 miljoonaa markkaa. Tästä 84 miljoonaa meni YIT:n urakoimiin uudisrakennuksiin ja 63 miljoonaa A. Puolimatkan toteuttamiin vanhojen rakennusten korjaustöihin. Kahden pääurakoitsija alla toimi yhteensä satakunta aliurakoitsijaa, joiden määrä oli aikanaan suurin maassamme toteutuneiden hankkeiden joukossa.⁵⁴ Kalustamisen suunnatut määrärahat loppuivat pariinkin otteeseen, jolloin suunnitelmia oli karsittava.⁵⁵

52 Favorin 2013, 12; *Uusi Suomi* 1986; Paloposki 2016.

53 Merikasarmityöryhmän asiakirjat, UM.

54 *ProjektiUutiset* 1989.

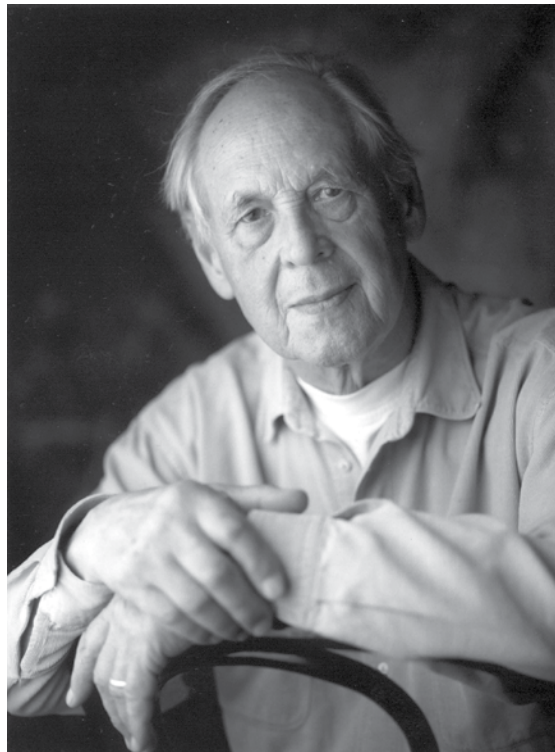
55 *Uusi Suomi* 1986, Paloposki 2016.

4

Kråkströmin Merikasarm

4.1

Arkkitehti Erik Kråkström

Arkkitehti Erik Kråkström. MFA.

Erik Kråkström (1919–2009) oli pitkän uran tehnyt, arvostettu arkkitehti, professori ja kuvataiteen ystävä. Hänen suunnittelunsa kattoi laajasti teollisuusrakennuksia, kouluja, asuin-, toimisto- ja liikerakennuksia, restaurointeja ja asemakaavoja.

Erik Emil Kråkström syntyi Pohjanmaalla, silloisessa Pietarsaaren maalaiskunnassa. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Kokkolassa vuonna 1939, jolloin hän osallistui myös talvisotaan. Myös jatkosodassa Kråkström oli mukana. Arkkitehtuurin opinnot hän aloitti Teknillisessä korkeakoulussa vuonna 1943, ja valmistui viisi vuotta myöhemmin erin-

omaisin arvosanoin. Pian valmistumisensa jälkeen Kråkström matkusti opintomatkoille Eurooppaan. Näkemäänsä hän tallensi piirtämällä. Myöhemmin matkakohteina olivat Afrikka ja Etelä-Amerikka. Virallisia jatko-opintoja Kråkström suoritti University of Californiassa vuosina 1955–1956, jolloin hän paneutui tietokoneen mahdollisuuksiin arkkitehtisuunnittelussa.⁵⁶

Kråkströmin työura alkoi Suomen arkkitehti-liiton jälleenrakennustoimistossa 1945. Sitä seurasi

⁵⁶ Erik Kråkströmin henkilöhistoria Arkkitehtuurimuseon verkkosivuilla.

työskentely yksityisissä arkkitehtitoimistoissa niin Suomessa kuin muualla Pohjoismaissa. Hänen tulevalle uralle tärkeimmäksi muodostui työskentely Yrjö Lindegrenin toimistossa, missä Kråkström osallistui esimerkiksi Helsingin Käpylän Käärmetalon ja Olympiastadionin suunnitteluun.

Lindgrenin toimistossa Kråkström sai esikoketuksensa myös yhdyskuntasuunnitteluun, kun hän osallistui vuodesta 1951 alkaen Lindegrenin Töölönlahden asemakaavakilpailun vuonna 1948 voittaneen työn jatkojalostukseen. Tämän tuloksena syntyi vuoden 1954 Helsingin keskusalueen asemakaavaehdotus.⁵⁷

Työskentelyä asemakaavoituksen parissa Kråkström jatkoi myöhemmin suunnittelella Helsingin Jakomäen ja Niemenmäen sekä Espoon Lähderannan asemakaavat, laatimalla Hyvinkään keskustasuunnitelman sekä Kuopion, Espoon Matinkylän ja Tammisaaren yleis- ja asemakaavoja. Kråkström myös kirjoitti yhdyskuntasuunnittelusta. Niissä hän kritisoi puutteellista lainsäädäntöä ja ristiriitaa, joka syntyy markkinavoimien ja suunnittelun tavoitteiden vastakkaisuudesta. Hänen lähtökohtansa oli humaani, Kråkström katsoi arkkitehtuurin tehtäväksi tuottaa esteettisiä, viihtyisiä elinympäristöjä.⁵⁸

Kråkström perusti oman arkkitehtitoimistonsa vuonna 1950. Vuosina 1953–1969 hän teki paljon yhteistyötä arkkitehti Ahti Korhosen kanssa. Samoihin aikoihin hän piirsi lukuisia teollisuusrakennuksia, kuten voimalaitoksia, sahoja, paperi-, vaneri- ja sulfaattitehtaita sekä toimistorakennuksia. Hän suunnitteli muun muassa Suomen ensimmäisen ydinvoimalarakennuksen. Kråkström pyrki sovittamaan tämän Loviisan voimalaitoksen ympäristöön, parhaalla mahdollisella tavalla, vaikka rakennus onkin moderni niin käyttötarkoitukseltaan, materiaaleiltaan kuin rakennustekniikaltaan.⁵⁹

Merikasarmin muutos- ja täydennysrakentaminen osui ajankohtaan, jolloin korjausrakentamiseen liitettävät rakennussuojelukysymykset olivat vatsan nousemassa laajempaan tietoisuuteen. Vuonna 1999 julkaistussa *Arkkitehti*-lehden haastattelussa 80-vuotispäivänsä kunniaksi arkkitehti kommentoi Merikasarmihanketta seuraavasti: ”Eräs mielenkiintoisimpia töitä, 1980-luvun julkisten rakennusten, teollisuustöiden ja asemakaavatoimien ohella, oli Me-

rikasarmin rakennusprojekti Katajanokan kaupunkirakennustaiteellisen eheyttämisen yhteydessä. Asemakaavassa edellytettiin, että Engeliltä rakentamatta jäänyt itäinen upseerirakennus rakennettaisiin. En ottanut heti kantaa siihen, vaan tutkin useampia vaihtoehtoja. Katsoin kuitenkin, että kaupunkikuvan kannalta olisi parasta toteuttaa Engelin aikainen ensemble-suunnitelma ja lähinnä palauttaa eksteriööri alkuperäisen suunnitelman mukaiseksi.”⁶⁰

Arkkitehtisuunnittelun lisäksi Kråkström toimi opetustehtävissä. Hän toimi muun muassa Helsingin Teknillisessä korkeakoulussa väliaikaisena taidehistorian opettajana vuonna 1952 sekä yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen väliaikaisena johtajana vuosina 1968–1970. Näiden lisäksi Kråkström toimi luottamustehtävissä, muiden muassa Arkkitehtiliiton puheenjohtajana sekä useissa alan kansainvälisissä yhteistyöelimissä. Uransa aikana Kråkströmille myönnettiin useita palkintoja sekä kunnianosoituksia. Professorin arvonimi hänelle myönnettiin vuonna 1975, vuonna 2007 hän sai Artium Cultori -palkinnon ja postuumisti 2009 hänelle myönnettiin Suomen rakennustaiteen museon mitali.⁶¹

Kråkströmin valinta pääsuunnittelijaksi

Kun Merikasarmin alue päätettiin valtion ja Helsingin kaupungin välisessä sopimuksessa vuonna 1970 kaavoittaa valtion tarpeita varten ja valtioneuvosto päätti 1971 alueelle sijoitettavan ulkoasiainministeriön, arkkitehtitoimisto Erik Kråkström palkattiin selvittämään Merikasarmin soveltumista ministeriökäyttöön. Valintaan vaikutti toimiston laaja kokemus asemakaavoituksesta ja kaupunkisuunnittelusta. Alun perin Kråkströmin tehtävänä oli alueen esisuunnittelu ja uudisrakennusten massoittelemien ratkaisu kaavaa varten. Lopulta kuitenkin hän sai suunniteltavakseen koko projektin. Vaikka Kråkström olin kokenut ja arvostettu, ja hänellä oli laaja tuntemus arkkitehtuurin historiasta, olivat hänen aiemmat projektit pääasiassa olleet uudisrakennuksia, joten peruskorjaushanke oli uutta myös hänelle. Kråkströmin arkkitehtitoimistossa työhön osallistuvat Kråkströmin lisäksi arkkitehdit Juhani Virtanen, Maisa Luhtasela ja Henrik von Wendt.⁶²

57 Lindegren ja Kråkström 1955.

58 Laaksonen 1999, 104–106; Erik Kråkströmin arkkitehtisuunnittelun verkkosivustolla.

59 Erik Kråkströmin arkkitehtisuunnittelun verkkosivustolla.

60 Laaksonen 1999, 106.

61 Erik Kråkströmin henkilöhistoria Arkkitehtuurimuseon verkkosivustolla.

62 Kråkström 1990, 26–33.

4.2

Rekonstruktio, purku- ja palautustoimet

Katajanokan itäkärjen kaavoituksessa ja Meri-
kasarmin alueen uudelleenkäyttösuunnittelussa
päädyttiin Suomessa harvinaiseen rekonstruk-
tion. Tämä oli merkittävin yksittäinen päätös
hankkeessa, jonka tavoitteena oli Engelin aikaisten
rakennusten ulkoasujen palautus. Rekonstruoitavan rakennuksen myötä hankkeeseen tuli myös Engelin suunnitelmien täydentäminen.

Merikasarmin pohjoisjulkisivu kuvattuna idästä vuonna 1973 ennen korjaus- ja muutostöitä. Edessä vasemmalla matruusikasarmin A itäpuolinen pihamuuri ja koillisportti. Tällöin keittiösiipiä oli muutettu ja korotettu, ja nykyisin rakennuksen B ja keittiösiiven välisen upseeripihan kohdalla sijaitsi kapea rakennus. Rannan tuntumassa sijaitsi aina 1990-luvun alkuun asti hallirakennus, kuvassa oikealla. Veijo Laine, MV.

Läntisen upseeripihan lisärakennus kaakosta kuvattuna vuonna 1973. Jarkko Sinisalo, MV.

Rekonstruktio päätöksen synty

Merikasarmihankkeen esisuunnitteluvaiheessa Kråkströmin toimistossa tutkittiin erilaisia vaihtoehtoja alueen maankäytöksi, rakennusten massoiteluksi ja tilakäytöksi. Tontinrajausvaihtoehtoja esitettiin viisi ja tilankäyttövaihtoehtoja kuusi, joista kahdesta laadittiin vielä eri vaihtoehtoja.⁶³ Vaihtoehtoisissa hahmoteltiin rakennusten massoitelua ja korkoja sekä tilavaihtoehtoja. Suurimmaksi kysymykseksi muodostui matalien nivelrakennusten rakentaminen, siipirakennusten ulottaminen sairaalarakennuksen eteläsvun linjaan sekä toteutumatta jääneen terassirakennuksen massoittelu ja rakentaminen. Toisaalta rakentamisen yleiset suuntalinjat hahmoteltiin jo varhaisessa vaiheessa. Vuonna 1974 kaupunkisuunnitteluviraston Katajanokka-työryhmän kokouksessa suuntalinjoiksi määriteltiin matruusikasarmien holvikellarin ottaminen käyttöön, nivelrakennusten rakentaminen, matruusikasarmien keittiösiipien alkuperäisen korkeuden ja kaarevien ikkunoiden palauttaminen, sekä siipirakennuksien rakentaminen siten, että niihin tuli raskaampi sok-

keliosa ja kevyempi yläosa. Itäistä upseerirakennusta esitettiin joko rekonstruotavaksi tai sen paikan esittämistä esimerkiksi terassilla.⁶⁴

Lopulta päädyttiin upseerikasarmien rekonstruktion. Ratkaisun valintaan vaikuttivat muun muassa tuona aikana Engelin tuotantoon kohdistunut ihailu ja alueella vallitsevaksi katsottu rappiotila, jonka jäljet haluttiin pyyhkiä pois ja palauttaa Engelin aikainen tilanne, jota vielä täydennettäisiin rakentamalla Engelin suunnitelmaan sisältynyt, mutta toteuttamatta jäänyt itäinen upseerikasarmi.

Näihin kaavoittajina toimineiden ja esisuunnitelmasta vastanneiden arkkitehtien Pakkalan, Helanderin, Sundmanin ja Kråkströmin ajatuksiin etsittiin tuki Museovirastolta, joka päätyi puoltamaan rakennuksen B rekonstruktiota, itäisen ja läntisen siipirakennuksen uudelleenrakentamista ja olemassa olevan rakennuskannan purkamista näiltä osin.⁶⁵ Tämän lisäksi myös kaupungin rakennussuostelusta ja kaupunkikuvasta vastaavat viranomaiset

⁶³ Rakennushallituksen 19.2.1975 päivätty muistio Kråkströmin jäämistössä, UM.

⁶⁴ Pöytäkirja kaupunkisuunnitteluviraston Katajanokkaryhmän vuoden 1974 syyskuun kokouksesta, Kråkströmin jäämistö, UM.

⁶⁵ Sinisalo 1974, 6; Haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017; Museoviraston 1970-luvun lausunnot koskien kaavoitusta ja rakennushanketta, MV.

Edellä mainittu korotetun keittiösiiven, kapean varastorakennuksen ja niiden välisen portin rakennekokonaisuus kuvattuna idästä 1973. Kattolinja ylle kohoava lennätintorni on 1800-luvun lopulta–1900-luvun alusta. Veijo Laine, MV.

Myös lännenpuoleisella keittiösiiven ja upseerikasarmen H välisellä pihalla oli lisärakennuksia. Luoteisporttiin kiinni rakennetun rakennuksen ikkuna on kuvassa oikealla. Kuva vuodelta 1973. Veijo Laine, MV.

Läntinen keittiösiipi oli pohjoisenpuoleisilta matalilta osiltaan hyvin huonossa kunnossa. Tiloihin oli rakennettu sellejä. Piha oli katettu mukulakiveyksellä. Kuvattu vuonna 1973. Jarkko Sinisalo, MV.

Rakennuksen A ulko-ovet oli uusittu viimeiseksi Valmetin telakkavaiheessa. Kuva vuodelta 1973. Veijo Laine, MV.

Rakennuksen A pohjoisjulkisivun sokkelin alkuperäisiin tiilikehyksiin aukkoihin oli sijoitettu sekundäärisiä ovia. Kuva vuodelta 1977. Erkki Härö, MV.

Matruusirakennuksen ja sen itäisen keittiösiiven rajaa korostavaan vertikaaliseen harkkoimitaatiopintaan oli myöhemmin puhkaistu ikkuna keittiösiiven muutostöiden yhteydessä. Kuvattu 1973. Veijo Laine, MV.

Läntisen keittiösiiven eteläosan korotus on vuoden 1987 kuvassa vastapurettu. Purretun rakennusosan muoto on edelleen havaittavissa rakennuksen A länsiseinässä. Veijo Laine, MV.

sekä rakennustaiteen seura asettuivat tukemaan rekonstruktioita.⁶⁶

Merikasarmihankkeen aikana rekonstruktios-
ta puhuttiin neutraalisti Engelin suunnitelmien
mukaisesta toteuttamisesta, tämän rakennushistori-
aselvityksen aikana haastateltujen Museoviraston ja
Rakennushallituksen entisten virkamiesten mukaan
kyse on jälkitoteutuksesta.⁶⁷ Kyseistä käsitettä on
käyttänyt myös muun muassa Henrik Lilius käsitel-
lessään rekonstruktioita restauraatiotoimena.⁶⁸

⁶⁶ Kråkström 1990, 26, 28.

⁶⁷ Haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017.

⁶⁸ Lilius 1993, 101–102.

Historiallisten kerrostumien purkaminen

Muut hankesuunnittelun aikana tehdyt valinnat
suhteessa rakennetun ympäristön historiakerrokseen
koskivat eritoten matruusirakennukseen A lisätyn
tornin ja 1700-luvulta peräisin olevien makasiinira-
kennuksen osien purkamista. Sinisalon vuoden 1974
rakennushistoriaselvityksessä suositeltiin Venäjän
itämerenlaivaston radiolaitteille rakennetun ja sit-
temmin Suomen armeijan käyttöönotettaman tornin
säilyttämistä rakennushistoriallisena kerrostumana
ja historiallisena muistomerkkinä.⁶⁹ Torni kuitenkin

⁶⁹ Sinisalo 1974, 11–12.

Rakennuksen A portaikot olivat säilyneet hyvin lähellä alkuperäistä asuaan. Itäinen portaikko kuvattuna 1973. Jarkko Sinisalo, MV.

purettiin, koska se katsottiin olevan liian näkyvä rakennuksen eteläjulkisivussa, eikä se kuulunut Engelin alkuperäissuunnitelmaan.

1700-luvulta peräisin olevan läntisen tykkimäkasiinin ulkoseinät ja porttikäytävä portteineen oli säilynyt osana 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa rakennettua rakennusta. Säilyneistä seinistä säästettiin kuitenkin vain länsiseinän portti. Pääasiallinen syy purkupäätökseen oli haluttomuus muokata jo laadittuja suunnitelmia rakenteiden paljastuttua purkutöiden yhteydessä. Vanha muuri katsottiin ongelmalliseksi uudessa rakennuksessa, jonne tavoiteltiin runsaasti toimistotilaa. Myöskään rakennuskokonaisuutta ympäröivien sekundääristen punatiilien huoltorakennusten säilyttämistä ei vielä tuolloin katsottu tarpeelliseksi.⁷⁰

Peruskorjauksen yleiset periaatteet

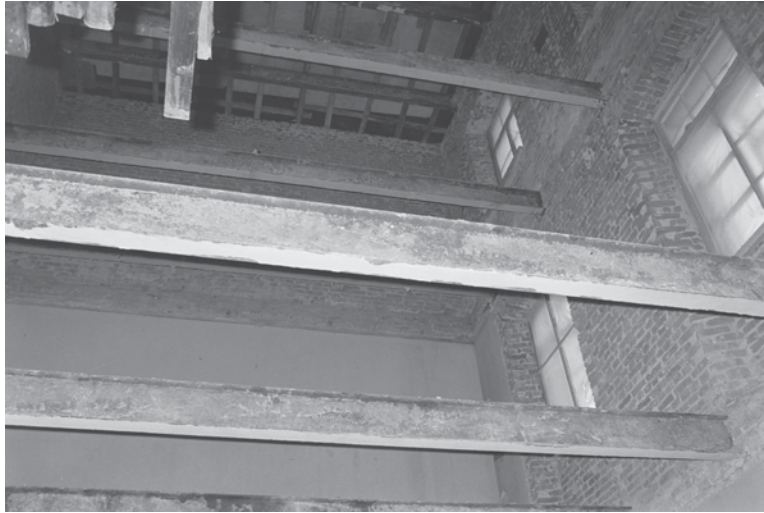
Säilytettävien kolmen rakennuksen korjaamisen tavoitteena oli niiden ennallistaminen lähelle alkuperäistä asua. Tätä periaatetta toteutettiin varsinkin

ulkotilojen osalta, mutta etenkin suurten majoitussalien matruusikasarmi taipui huonosti tavoitteeseen sijoittaa sinne suuri määrä yhden–kahden hengen toimistohuoneita. Sinne rakennettiinkin suuri määrä uusia väliseiniä. Kellaritiloja louhittiin korkeammiksi ja rakennuksesta poistettiin myöhempiä rakennusosia. Jo alun perin pienempiin huone-tiloihin jaetut upseerikasarmi- ja sairaalarakennus soveltuivat paremmin toimitilahankkeen tarkoituksiperiin. Sairaalassa ja läntisessä upseerirakennuksessa alkuperäinen tilajärjestely säilyi ja osittain palautettiin.

Matruusikasarmen A restaurointi- ja muutostoimet

Rakennuksessa A eli entisessä matruusikasarmissa liikkeelle lähdettiin tilanteesta, jossa rakennusta oli muokattu voimallisesti kulloisenkin käyttäjän tarpeisiin. Venäläisen laivaston käytön aikana 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa puiset välipohjat oli purettu ja niiden tilalle asetettu teräksiset I-palkit, joiden väliin oli valettu betoniset holvirakenteet. Kyse on maassamme hyvin varhaisesta teräsbetonirakenteesta talonrakentamisessa. Tämä liittyy

⁷⁰ Sinisalo 1974, 11–12; haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017.

Rakennuksessa A purettiin kaikki välipohjat siten että vain teräksiset l-palkit jätettiin jäljelle. Kuva toisen ja kolmannen kerroksen läpi ullakolle. Myös puiset kattorakenteet uusittiin. Kuvattu vuonna 1987. Veijo Laine, MV.

Teräspalkkien välissä kulki valetut holvirakenteet, jotka uusittiin elementtirakenteina. Myös keskimuurin alkuperäinen kaarisarja palautettiin alkuperäiseen asuunsa. Kuvattu vuonna 1987. Veijo Laine, MV.

Tilannekuva korjaustöiden edetessä. Keskimuuri on korjattu, vahvistettu ja rapattu, välipohjien betoniosat on purettu. Kråkströmin aineisto, UM.

Kolmannen kerroksen ikkunamuoto palautettiin suorakulmaisesta kaarevaan. Kuva purkutyön alusta vuodelta 1987. Veijo Laine, MV.

Tilannekuva sisältä purkutyön aikana. Kråkströmin aineisto, UM.

Tilannekuva ulkoa purkutyön aikana. Kråkströmin aineisto, UM.

Venäjän mariiniministeriön laivastorakentamistraditioon.⁷¹ 1980-luvun peruskorjaus- ja muutostöissä betoniset holvirakenteet uusittiin elementtirakenteisina, mutta teräspalkit jätettiin paikoilleen. Näin rekonstruointiin rakennuksen myöhemmän käyttöhistorian kerrostuma.

Peruskorjausvaiheeseen tultaessa ensimmäisen kerroksen alkuperäinen tilahahmo oli muuttunut uusien aukotusten ja seinänosien myötä. Poikittaiskäytävät oli katkaistu ja pitkittäismuurin pohjoispuolelle oli järjestetty kerroksen päästä päähän kulkeva käytävä. Ylemmissä kerroksissa ja kellarissa alkuperäiset seinärakenteet olivat pitkälti säilyneet, vaikkakin muurien väliin oli rakennettu uusia väliseiniä ja näin alkuperäinen tilahahmo etenkin toisessa ja kolmannessa kerroksessa menetetty. Niiden keskimuurin monet kaariaukot oli suljettu tai niitä oli kavennettu, hallimainen tila oli jaettu pieniin huoneisiin ja keskimuurin pohjoispuolelle rakennettu kerroksen päästä päähän kulkeva käytävä. Täten tilahahmossa oli paljon piirteitä, joita toistettiin Kråkströmin suunnitelmissa. Kellarikerroksen suurin muutos oli läntisen porrashuoneen sulkeminen kellarikerroksen puolelta. Kråkströmin suunnitelmissa tuo yhteys palautettiin ja kellariin rakennettiin yhteys myös itäisestä portaikosta. Tämän lisäksi itäisen portaikon sittemmin suljettu yhteys keittiösiipeen avattiin. Kaikki puurakenteiset ikkunat ja ovet vaihdettiin, sillä alkuperäisiä ei ollut säilynyt.

Portaikkojen ylempiin kerroksiin vievillä osuiksilla tehtiin melko vähäisiä muutoksia. Muun muassa graniittiset porrasaskelmat säästettiin. Jarkko Sinisalon mukaan näiden alkuperäisten graniittiaskelmien astinpinna hakattiin karkeaksi 1920-luvulla. Mikäli Sinisalon oletus siitä, että kerros- ja lepotasot olivat alun perin olleet kalkkikivilaatoilla päällystetyt, on oikea, niin 1980-luvun muutostöissä tämä alkuperäinen tilanne palautettiin. Myös etelänpuoleisten sisäänkäyntien uudet graniittipäällysteiset portaat tehtiin vanhaa mukaillen.⁷²

Matruusirakennuksen kellarissa tehtiin suuria muutoksia. Vuoden 1974 rakennushistoriaselvityksen mukaan kellarikerros, tai niin sanottu sokkelikerros, oli säilynyt pitkälti alkuperäisessä asussa 1970-luvulle.⁷³ Vanhoista valokuvissa näkyy, kuinka kellari

oli sekundääristä varastotilaa. Siellä oli maalattia ja tilat olivat matalia. Tiiliset holvikaaret oli maalattu valkoiseksi. Katon rajassa kulki erikokoisia putkia ja hormoneja.⁷⁴ Peruskorjauksessa kellaria louhittiin syvemmäksi ja tukipilareita vahvistettiin ja paalutettiin. Kellarikerroksen tukipilarit tuettiin esijännitettyjen teräspilareiden varaan.⁷⁵ Seinät puhdistettiin ja jätettiin tiilipintaisiksi. Myös sokkelikerroksen aukotuksissa tehtiin ennallistavia toimia. Vaikka aukot muutettiin pääosin ikkunoiksi ja osaa niistä pienennettiin, rekonstruointiin niiden ympärille alkuperäistilanteen kaltaiset puiset luukut.⁷⁶

Keittiösiivissä ja upseeripihoilla tehtiin lukuisia palauttavia toimenpiteitä. Sinne oli aikojen saatossa rakennettu lisäosia ja korvattu vanhoja rakennuksen osia uusilla rakennuksilla, julkisivun aukotuksia oli muutettu ja sisäosien tilahahmot muutettu. 1980-luvun muutostöissä keittiö- ja upseeripihoille rakennetut punatiiliset pienehköt rakennukset purettiin ja pihat palautettiin näin alkuperäiseen hahmoonsa. Läntisen keittiösiiven sisäpihan ulkomuuriin jälkikäteen puhkaistu oviaukko säilytettiin ja itäisen keittiösiiven purettu ulkomuuri jälleenrakennettiin.⁷⁷ Keittiösiipien eteläosia oli korotettu kolmikerroksiseksi luultavasti 1900-luvun alussa. Nämä kerrokset purettiin ja palautettiin alkuperäinen ulkohahmo. Myös keittiösiipien tilahahmoon tehtiin palauttavia toimenpiteitä.⁷⁸ Keittiösiivissä uusittiin yläpohjat ja kattorakenteet kokonaan ja niihin rakennettiin iv-konehuoneet.

Matruusikasarmen pohjoisjulkisivulle rakennettiin Engelin piirustusten mukaiset luiskat keittiösiipien sivuille ja oviaukot keittiösiipiin palautettiin. Pohjoismuuriin myöhemmin puhkotut keittiösiipien ikkunat sen sijaan muurattiin umpeen.

71 Haastattelu Juka Korkiakoski 11.1.2017; haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017.

72 Ks. Sinisalo (1974, 8–10) 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun tilanteesta ja sitä edeltäneistä muutosvaiheista.

73 Sinisalo 1974, 10.

74 Museoviraston vuosien 1985–1987 työmaan dokumentointivalokuvat.

75 *ProjektiUutiset* 1989.

76 Tämä noudattaa päpiirteittäin Sinisalon esittämää ennallistamissuunnitelmaa (Sinisalo 1974, 12).

77 Ks. Sinisalo (1974, 21) 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun tilanteesta ja sitä edeltäneistä muutosvaiheista, sekä vrt. Sinisalon laatima tilojen ennallistamissuunnitelma.

78 Ks. Sinisalo (1974, 14–20) 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun tilanteesta ja sitä edeltäneistä muutosvaiheista, sekä vrt. Sinisalon laatima tilojen ennallistamissuunnitelma.

Rakennuksen H länsijulkisivuun oli puhkaistu oviaukko. Kuvattu vuonna 1973. Jarkko Sinisalo, MV.

Läntisen makasiinirakennuksen portti ja lyhyet pätkät harmaakivimuuria sen sivuilla säästettiin purkutöissä. Kuvattu vuonna 1985. Veijo Laine, MV.

Rakennuksen E portaikko oli uusittu, joskin se sijaitsi alkuperäisellä paikallaan. Kuvattu vuonna 1973. Jarkko Sinisalo, MV.

Läntisen makasiinirakennuksen 1700-luvulta peräisin oleva portti oli säilynyt osana myöhemmän rakennuksen keskimuuria kavennetussa muodossa. Kuvattu vuonna 1977. Veijo Laine, MV.

Läntisen upseerirakennuksen H restaurointi- ja muutostoimet

Läntisen upseerikasarmien 1980-luvun merkittävimpiin muutostöihin kuului sen sisäänkäynnin palauttaminen alkuperäiselle paikalle. 1800-luvulla alkuperäinen suora porras oli purettu ja sen tilalle rakennettu kaksi avointa u-kirjaimen muotoista porrasta, jotka sijaitsivat rakennuksen koillis- ja lounaisosassa. Itäsiivon pääsisääkäyntiä oli siirretty etelämmäksi. Portaita ei haluttu säilyttää, sillä ne eivät olleet alkuperäisiä. Portaikkoa ei kuitenkaan palautettu sen alkuperäiseen paikkaan, vaan yhtä huonetilaa etelämmäksi, entisen porrashuoneen paikalle. Myös ensimmäisen kerroksen käytävän pohjoispäässä kellarikerroksen ja ensimmäisen kerroksen välillä kulkeva sekundäärinen teräksinen kierreporras purettiin.

1980-luvun muutostoimissa lounaiseen portaan liittyvät, rakennuksen länsijulkisivuun avattu ovi suljettiin. Rakennuksen sisällä alkuperäisiä, sittemmin suljettuja, oviaukkoja avattiin uudelleen ja myöhempiä väliseiniä purettiin, joskin alkupe- räisiä huonetiloja jaettiin uudelleen uusien välisei- nien rakentamisen myötä. Ensimmäisen kerroksen lounaiskulman kulmahuoneen umpeen muuratut seinäkomerot, jotka olivat säilyneet rakennuksen muissa ensimmäisen kerroksen kulmahuoneissa, pa- lautettiin. Välipohjien säilyneet kipsiset kattolistat ja koristeet sekä sisäovet säilytettiin siinä määrin kuin se vain oli mahdollista.⁷⁹ Rakennuksen eteläjulkisi- vun päätykolmiossa ollut lunetti-ikkuna muurattiin umpeen, sillä ikkunaa ei pidetty alkuperäisenä.

Sairaalarakennuksen E ja linnoiteportin restaurointi- ja muutostoimet

Sairaalarakennuksessa 1980-luvun ennallistaviin toimiin kuului rakennuksen päässä olleiden ovien avaaminen uudestaan käyttöön. Niistä tuli kulku uu- disrakennuksina toteutettuihin nivelrakennuksiin. Koska nivelrakennukset liitettiin sairaalarakennuk- sen julkisivuun, ei päätyjulkisivujen maantasoker- roksen ikkunoita palautettu alkuperäispiirustusten mukaisiksi vaan niistä tehtiin kummastakin valeik- kunat. Myös muita suljettuja oviaukkoja rakennuk- sen sisäosissa otettiin jälleen käyttöön. Sen sijaan toisen kerroksen päätyjulkisivuun sekundäärisesti

avatut ikkunat, jotka olivat alun perin toimineet valeikkunoina, säilytettiin muutostöissä. Koska alkuperäisiä ovia tai ikkunoita ei ollut säilynyt, ne uusittiin. Myöskään alkuperäinen portaikko ei ollut säilynyt, jolloin se uusittiin 1980-luvun rakennusta- paa noudattaen alkuperäiselle paikalle. Ajan saatos- sa rakennuksen ensimmäisen kerroksen pitkittäis- käytävästä oli poistettu sitä alun perin jakaneet ovet ja oviaukot. Alkuperäisen tilanteen palauttamiseen ei ryhdytty, sen sijaan kummankin kerroksen kes- kushallin alkuperäinen muoto palautettiin.⁸⁰

1700-luvun porttirakennelma

Läntisen siipirakennuksen G rakentamisen yhtey- dessä palauttavia toimia tehtiin myös 1700-luvulta säilyneeseen porttirakennelmaan. Tämä myöhem- min rakennuksen sisään jäänyt portti tuli jälleen osaksi julkisivua. Se ennallistettiin purkamalla muun muassa myöhempiä tiilimuurattuja osia. Puretuksi päätyi kuitenkin pääosa muurista, joka oli säilynyt portin kummallakin puolella. Yhtä lailla puretuksi päätyi makasiinirakennuksen läntinen jul- kisivu.⁸¹ Tämä oli historiallisesti radikaalein ratkaisu rekonstruktioon ja ennallistamiseen pyrkivässä hankkeessa.

⁷⁹ Kråkström 1990, 32.

⁸⁰ Ks. Sinisalo (1974, 31–35) 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun tilanteesta ja sitä edeltäneistä muutosvaiheista, sekä vrt. Sinisalon laatima tilojen ennallistamissuunnitelma.

⁸¹ Myös itäinen tykkimakasiini oli kokonaisuudessaan jäljellä vielä vielä 1964, jonka jälkeen sen eteläosa purettiin ensiksi ja pohjoispääty ennen vuotta 1969.

4.3

Suunnitteluperiaatteet

Erik Kråkströmin tehtävänä oli kolmen vanhan rakennuksen peruskorjauksen lisäksi uudisrakennusten suunnittelu. Rakennusten massoitte-
lun lisäksi Kråkström keskittyi tilahierarkiaan sekä historiallisten ja uuden kerrostuman yhdenmukaiseen ilmeeseen. Toisaalta uudisrakennusvaiheen yksityiskohdat on ratkaistu postmodernilla tavalla.

Uudisrakennukset

Uudisrakennuksissa kantavia ajatuksia ovat symmetrisyyden tavoittelu ja vanhan tykistöpihasomitelman palauttaminen. Uudisrakennuksista kaksi pitkänomaista siipirakennusta muodostavat symmetrisen parin, samoin kaksi nivelrakennusta, jotka yhdistävät siipirakennukset ja sairaalarakennuksen ja sulkevat piha-alueen kahdesta nurkasta.

Uudet rakennukset suunniteltiin Engelin empirerakennusten mittakaavaa ja värejä käyttäen. Julkisivuissa esiintyy myös postmodernistisia klassisoivia aiheita. Uudisrakennusten ikkunajako poikkeaa vanhoista. Arkkitehdin tarkoituksena oli, että uudet rakennukset alistuvat vanhojen rakennusten arkkitehtuurille. Uudisrakennusten julkisivumateriaaliksi valittiin vanhojen rakennusten tavoin rappaus, joka maalattiin vaaleankeltaiseksi empiren henkeen. Näin rappaus ja keltainen väritys yhdistävät uudisrakennukset B, C ja G vanhoihin rakennuksiin. Korkeat sokkelit tehtiin vanhojen rakennusten esikuvan mukaisesti suomalaisesta graniitista. Nivelrakennusten D ja F kokonaan graniittinen julkisivupinta alistaa nämä muihin uudisrakennuksiin verrattuna.

Muuten suoralinjaisissa ulko- ja sisätiloissa on käytetty tehokeinona kaarevia muotoja. Julkisivua jäsentävät pyöreät pilarit ikkunarivistöissä. Sisätiloissa kaarevat muodot näkyvät parhaiten portaikoissa ja niiden yläpuolisissa kattoikkunoissa. Auloissa ja portaissa on kaarevia seinäsyvennyksiä. Uudisrakennusten portaikoissa on parhaiten onnistuttu luomaan uusia merkittäviä tiloja. Porrashuoneiden plastiset portait ja korkeat tilat muodostavat mielenkiintoista arkkitehtuuria. Ratkaisuissa näkyy 1980-luvun postmodernismi.

Poikkeuksen uudisrakennusten joukossa tekee itäisen upseerisiiven rekonstruktio. Rakennus tehtiin ulkoasultaan lähes identtiseksi vanhan

upseerirakennuksen kanssa. Rakenne on kuitenkin moderni ja pääosin betonia. Uudisrakennus täydentää näyttävästi Engelin rakennusmassojen somitelmaa merelle päin ja toteuttaa Engelin esittämän idean ja symmetrian.

Tilasuunnittelu

1980-luvun ratkaisuissa kantavana ajatuksena on tilahierarkioiden esiintuominen. Uusien rakennusten massa ja materiaalit sovitettiin vanhaan, kuitenkin siten, että uusi oli alisteista vanhalle. Suunnittelussa on haluttu tuoda esille tilojen, kerrostojen sekä eriaikaisten rakennusosien merkittävyyttä ja luonnetta.

Hierarkiaa on sisätiloissa tuotu esille pääasiallisesti lattia- ja alakattomateriaaleilla, värivalinnoilla, valaisinvallinnoilla sekä kalustuksella. Ulkoarkkitehtuurissa massoitte-
lulla ja rakennuskorkeudella sekä julkisivumateriaaleilla on tuotu esiin arvojärjesty-
stä. Hierarkialla on haluttu korostaa tilojen luonnetta, selventää yksityistä ja julkista tilaa sekä erottaa vanhat ja uudet rakennukset toisistaan.

Pitkälti tilasuunnittelua määrittävät myös toimistorakentamisen normit ja työhuoneille asetetut tilavaatimukset. Vuoden 1974 Merikasarmityöryhmän kokouksen muistiossa on maininta siitä, että rakennusten runkosyvyydet soveltuvat sekä koppi-
että maisemakonttoriksi.⁸² Suunnitteluratkaisussa päädyttiin yksittäisiin koppimaisiin huonetiloihin.

Kråkström otti suunnitelmissaan huomioon taideteosten sijoitusmahdollisuudet, miettien tiloihin soveltuvat taideteosten paikat. Uudisrakennusten aulatiloihin tehtiin erityisiä syvennyksiä taideteosten sijoittamista varten.

Toimistosuunnittelun periaatteet

Toimistokäyttöön tulevien tilojen tilaratkaisuis-
sa pyrittiin yhden ja kahden hengen huoneisiin. Lähtökohtana oli, että jokaiselle työntekijälle oli oma toimistohuoneensa, pois lukien avustavissa tehtävissä ja asiakaspalvelutehtävissä työskentele-

82 Pöytäkirja kaupunkisuunnitteluviraston Katajanokkaryhmän vuoden 1974 syyskuun kokouksesta, Kråkströmin jäämistö, UM.

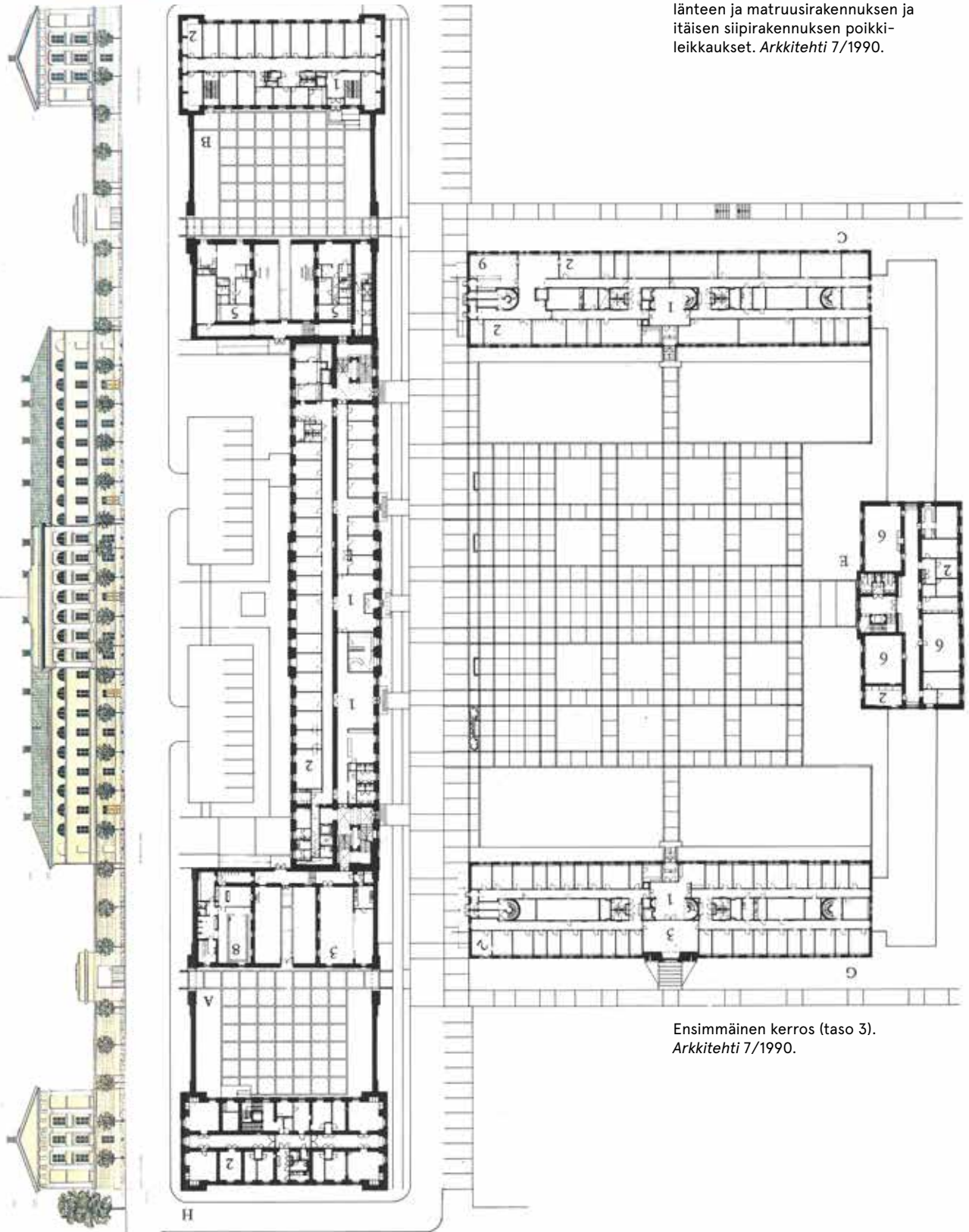
Muuri ja ympäröivä harmaakiviseinä sijoitettiin betonielementti- ja tiilimuurattuun ulko-kuoreen. Kuvattu vuonna 1985. Veijo Laine, MV.

Kuvassa oikealla oleva uudisrakennus B rakennettiin tiilistä muuraamalla ja pitkälti käsityönä aikana, jolloin elementtirakentaminen oli ollut vallitseva tapa jo useamman vuosikymmenen ajan. Kuvattu vuonna 1985. Veijo Laine, MV.

Itäinen siipirakennus, julkisivu länteen ja matruusirakennuksen ja itäisen siipirakennuksen poikki-leikkaukset. *Arkkittehti 7/1990.*

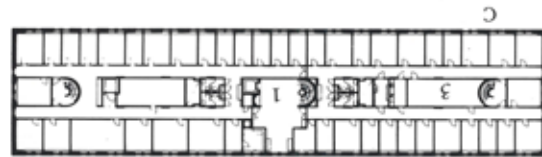
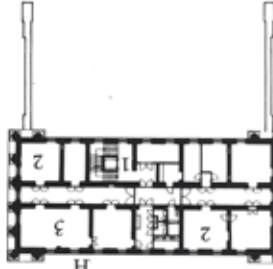
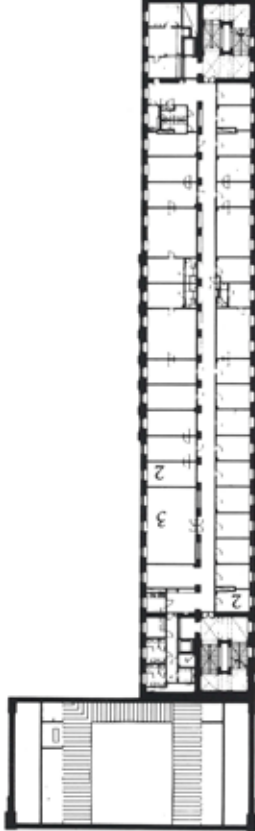
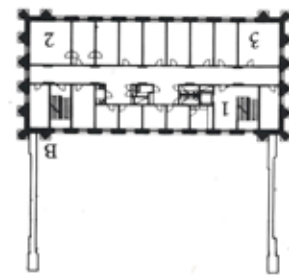

Ensimmäinen kerros (taso 3).
Arkkittehti 7/1990.

Läntinen ja itäinen upseerirakennus ja matruusirakennus, julkisivut etelään. *Arkkittehti 7/1990.*

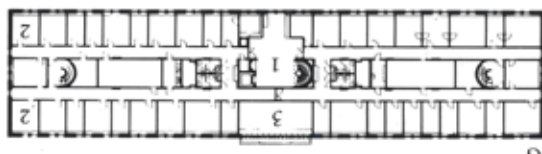

Läntinen upseeri- ja siipirakennus, julkisivut länteen. *Arkkitehti 7/1990.*

C

E

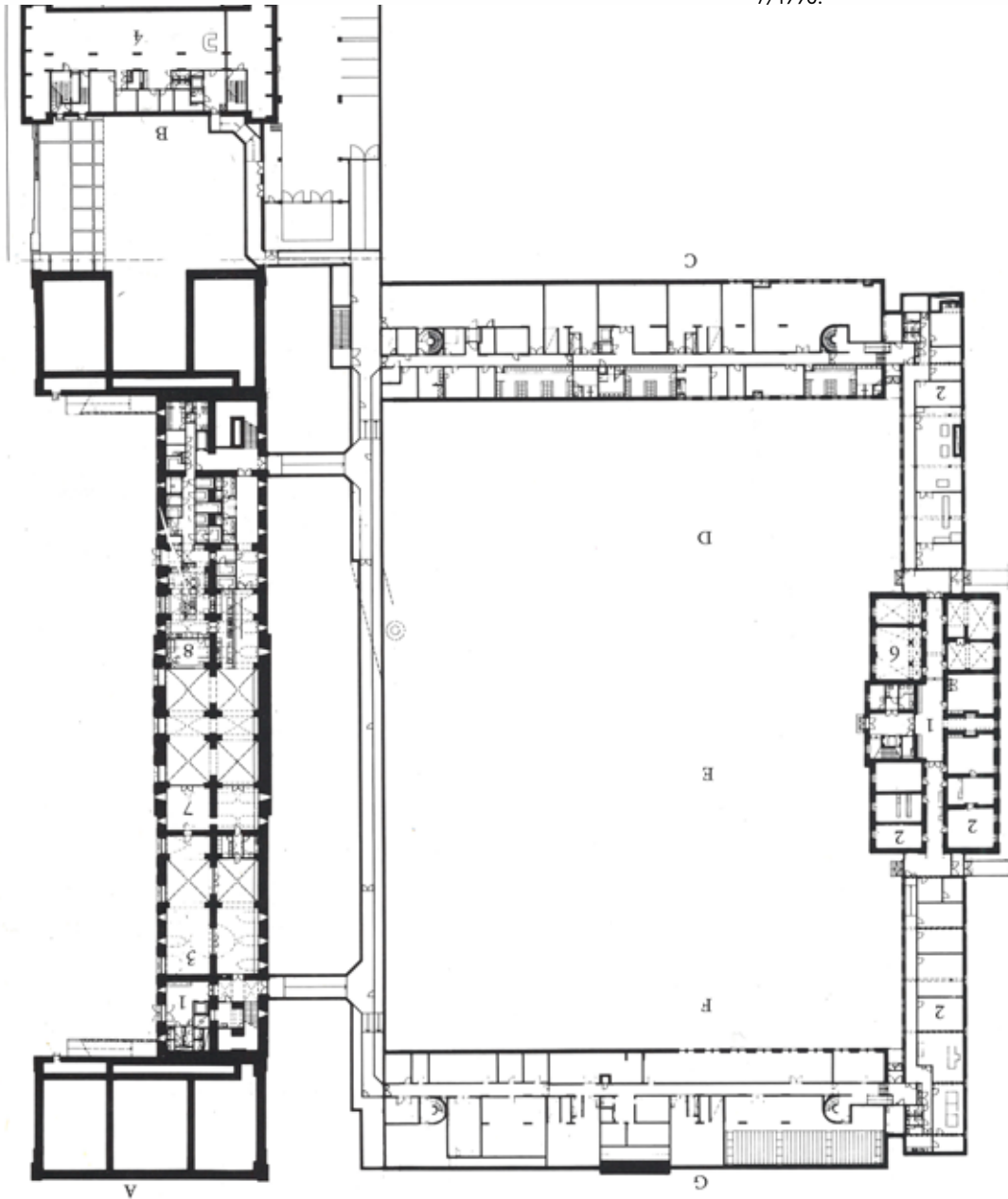
G

Toinen kerros (taso 4). *Arkkitehti 7/1990.*

Läntinen ja itäinen upseerirakennus ja matruusirakennus, julkisivut pohjoiseen. *Arkkitehti 7/1990.*

Längtyrren siipirakennus, julkisivu
itään. Sairaala- ja matruusiraken-
nusten poikkileikkaus. *Arkkittehti*
7/1990.

Kellarikerros (taso 2). *Arkkittehti*
7/1990.

vät henkilöt, joille suunniteltiin myös useamman hengen toimistotiloja.

Suunnittelutyötä ohjasi muun muassa Rakennushallituksen vuoden 1975 julkaisema ohje *Toimistohuoneet valtion talonrakennushankkeissa*. Siinä Rakennushallitus esittää kolmea huonetyyppiä valtion talonrakennushankkeisiin, nimittäin 10 neliömetrin yhden hengen huoneita, 15 neliömetrin kahden tai yhden hengen huoneita ja 20 neliömetrin kahden, yhden tai kolmen hengen huoneita. Vain poikkeustapauksissa katsottiin 25 ja 30 neliömetrin kokoisten huoneiden olevan perusteltuja. Huoneille annettiin leveys- ja syvyysmitat, joiden rakennusteknisistä syistä johtuviin poikkeamiin sallittiin vain noin 10 prosentin vaikutus pinta-aloihin.

Koska ulkoasiainministeriö sijoittui osin jo olemassa olevaan rakennuskantaan ja koska uudisrakennusten ulkoiset koot oli jo asemakaavatyössä määrätty, ei ohjeita voitu soveltaa täysin Merikasarmen kohdalla. Lisäksi ministeriöllä katsottiin olevan erityisiä toiminnallisia piirteitä, kuten tavanomaista suurempi tarve vieraiden vastaanottoon ja neuvottelutiloihin toimistohuoneissa.

Lopullisessa toteutuksessa kooltaan pienimmät toimistohuoneet sijaitsivat uudisrakennuksissa, suurimmat läntisessä upseerirakennuksessa H, jonka alkuperäisten väliseinien paikkaa ei juurikaan muutettu vaan yritettiin palauttaa alkuperäiseen asuun. Yksittäisten toimistotilojen koot vaihtelivat 60 neliömetrin ministerin huoneesta alle 10 neliömetrin sihteerin huoneeseen, päällikkötasaisen henkilön huonekoon ollessa 15 ja 30 neliömetrin välillä. Täten mitoitus oli pääasiallisesti ohjearvoja väljempi. Toisaalta myös ohjeistuksen mukaisia ratkaisuja käytettiin laajalti, sillä uudisrakennusten tyypillisimpiä huonekokoja olivat 10 neliömetrin yhden hengen huoneet, 15 neliömetrin kahden hengen huoneet ja päälliköiden 15–20 neliömetrin huoneet.

Rakenne

Rakennus	A	B	C ja G	D ja F	E	H
Rakennusvuosi/ peruskorjaus	1820-1827/1989	1986	1986	1986	1838/1986	1836/1988
Kantavat rakenteet	Tiili Holvattu rakenne kellarissa ja porrashuoneissa	Betonielementeistä koostuva pilari-palkkirakenne	Betonielementeistä koostuva pilari-palkkirakenne	Betonielementeistä koostuva pilari-palkkirakenne	Tiili	Tiili
Sokkeli	Alkuperäinen graniitti	Lohkopintainen graniitti, johon mahdollisesti käytetty vanhasta muurista purettuja kiviä	Graniittilevyt Loimaan punainen graniittilevyt, laattojen paksuus 40mm, karkea ristipähäkkäus	Graniittilevyt	Alkuperäinen graniitti	Alkuperäinen graniitti
Julkisivu	Rapattu tiili	Rapattu tiili Kipsikoristeet H-rakennuksesta otettujen mallien mukaan	Rapattu tiili pinta puuhierretty Betoni sandwich betoni-elementtejä räystäs peittomaa-lattuja betonikuorielementtejä Kuparikalterit kuparitangosta erikoispiirustusten mukaan	Graniittilevyt 40 mm paksuisilla teräskiinnitteillä graniittilevyillä, Loimaan graniittia.	Rapattu tiili	Rapattu tiili
Välipohja	Teräspalkkien varaan rakennettu kaarevista betonielementeistä koostuva rakenne Teräsbetoni osittain Tiilinen holvirakenne	Teräsbetoni	Teräsbetoni	-	Puurakenne	Puurakenne
Alapohja	Alapohja teräsbetonilaatta	Teräsbetoni, pehmeä mineraalivilla ja puurakenteiset kattotuolit	Teräsbetoni	Teräsbetoni	Teräsbetoni ja osittain vanha puurakenne ja betoni-tiili-holvit.	Teräsbetonilaatta
Yläpohja	Vanhat teräspalkit ja vanha holvattu betonirakenne Teräsbetonilaatta osittain	Teräsbetoni	Teräsbetoni, eristeet, kevytsora ja suojakiveys	Ontelolaatta	Osittain vanha kantava palkisto ja täytepohja, täytteitä ja eristeitä uusittu. Kantava teräsbetonilaatta	Osittain vanha kantava palkisto ja täytepohja, täytteitä ja eristeitä uusittu. Kantava teräsbetonilaatta
Katto	Aumattu satulakatto peltiä Kattorakenne puuta, uusittu 1980-luvulla Keittiösiivissä lapekatot	Satulakatto peltiä	Tasakatto	Tasakatto	Aumakatto peltiä Kattorakenne puuta	Satulakatto peltiä Kattorakenne puuta
Lattia	Linoleum Forshaga Marmoleum (Oy Forbo Ab) paksuus 2,5 mm, eri värisävyjä. Kalkkikivilaatta Öölannin kalkkikiveä G1 (A.W Liljeberg Oy) hiottupintaisena. Laattojen koko 300x300-800 mm, paksuus 30 mm. Laatoissa on 3 mm betoni-laastisaumat. Uudet porraskelmat myös laattapintaisia. Laattojen pituudet on valittu siten, ettei säännöllistä kuviota synny. Parketti on tammilautalattia, joka on asennettu betonilaatan koolauksen päälle. Matruusirakennuksen tärkeimmässä toimistotiloissa, läntisen keittiösiiven neuvottelutilassa A206 ja sairaalarakennuksen holvatuissa huonetiloissa, sekä Ehrensärd-neuvotteluhuoneessa läntisessä upseerirakennuksessa.	Vinyylivkvarstilaatta Hovi (Nokia, muoviteollisuus, paksuus 2,0 mm) Mosaiikkibetoni jossa kalkkikivikaistaleita Paikallavalettu mosaiikkibetonilattia. Elemento, väri no 74, punainen (Lemmin-käinen Oy). Mosaiikkibetonikenttiä tasan-teilla ja auloissa rajaa 1 mm messinkilista ja kalkkikivikaista. Porrasaskelmat ja niiden rinnot ovat yhtenäisiä valettuja mosaiikkibetonielementtejä. Pelkkä mosaiikkibetoni Paikallavalettu mosaiikkibetonilattia. Elemento, väri no 74, punainen (Lemmin-käinen Oy). Parketti kirjastossa	Vinyylivkvarstilaatta Mosaiikkibetoni jossa kalkkikivikaistaleita G parketti	Vinyylivkvarstilaatta F Kuivapuristelaatta Vuonna 2009-10 tehdyissä muokissa F- ja G-rakennusten uudistetuissa tiloissa käytetty tummanharmaata suora-kulmaista kuivapuristelaattaa. F Harmaa linoleum uusi vuodelta 2010	Linoleum Kalkkikivilaatta Parketti	Linoleum Mosaiikkibetoni jossa kalkkikivikaistaleita

Rakennus	A	B	C ja G	D ja F	E	H
Alakatto	Holvirakenne Kappaholvimainen betoni-rakenne Lautex pystysivuilta reijitetty, polttomaalattu alumiinisäle 10mm Lautex 5, sama kuin yllä mutta väli 50mm Lautex Up polttomaalattu alumiinipaneeli Lautex Up 50 Gyproc profiloitu kipsilevy-alakattopaneeli Gyproc R Uritettu moduulilaatta Huurre Oy:n teräs-Polyuretaanielementtikatto Rappaus	Rappaus Lautex Gyproc	Rappaus Lautex Gyproc	Rappaus Lautex Gyproc Uusittu alakatto-paneeli F	Rappaus Lautex Gyproc Holvirakenne	Koristerappaus Lautex pystysivuilta reijitetty, polttomaalattu alumiinisäle 10mm Gyproc profiloitu kipsilevy-alakattopaneeli
Ikkunat	Puuikkuna	Puuikkuna	Puu-kupari -ikkuna jossa ulkopuolelta kupariprofiilirakenne, jossa yksinkertainen lasi. Sisäpuolelta puuta, jossa kaksinkertainen lasi. Tippapellit ovat kuparipeltiä. G kiinteä puuikkuna 1700-luvun portin yläpuolella. Kattoikkuna kolminkertainen kirkas akryylimuovikuikkuna, jossa kiinteä pyöreä lujitemuovikehys.	Ikkunamainen umpiosa jossa on teräsprofiilirakenne ulkopuolisista kuparilatoituksin. Lasitus Kestolasi Oy:n ikkunaelementillä jossa on värillinen laminoitu julkisivulasi.	Puuikkuna	Puuikkuna
Väliseinät	Ap tiilirakenteiset väliseinät Metallirakenteiset kipsilevyseinät Tiilirakenteiset kevyet väliseinät	Metallirakenteiset kipsilevyseinät Tiilirakenteiset kevyet väliseinät	Metallirakenteiset kipsilevyseinät Tiilirakenteiset kevyet väliseinät	Metallirakenteiset kipsilevyseinät Tiilirakenteiset kevyet väliseinät	Ap tiilirakenteiset väliseinät Metallirakenteiset kipsilevyseinät	Ap tiilirakenteiset väliseinät Metallirakenteiset kipsilevyseinät
Sisäovet	Profiloitu valkoinen laakaovi yksilehtinen puuovi, jossa umpinainen sivuosa ja messinkiheloitus.	Profiloitu harmaa laakaovi samaa ovi-tyyppiä kuin rakennuksessa A, mutta harmaaksi maalattu, jossa peilit vaaleamman harmaita.	Tammiviilupintaiset puuovet kennorakenteisia huullettuja laakaovia. Pinta on joko 8 mm lastulevyä tai 2x3,2 mm kovalevyä johon on liimattu tammiviilu. Reunat listat tammea. Oviin liittyvät yläpeilit ja/tai sähköpielet ovat tammiviilupintaisia lastulevyä. Ovien karmit ja peitelistat ovat peittomaalattua mäntyä. Kynnykset tammea. Osa desibeliovia.	D tammiviilupintaiset puuovet F uudet tammiset ovet vuodelta 2010	Uudet peiliovet vaaleanharmaaksi maalattuja, joissa peileissä vahvasti profiloituneet listoitukset.	Vanhat peiliovet valkoiseksi maalattu Uudet peiliovet, vanhan mallin mukaan teetetyt
Ulko-ovet	Puiset peiliovet	Puiset peiliovet	Messinkiprofiiliovet	Messinkiprofiiliovet Siipi- ja nivelrakennusten ulko-ovet erikoispiirustusten mukaisia messinkiprofiilirakenteisia. Outokumpu Oy:n messinkiprofiileja. Lasitus ovesta riippuen kaksintaikolminkertaisella umpiolasilla.	Puinen peiliovi	Puiset peiliovet

Taulukossa on materiaalit ja rakenteet selitetyt mainittaessa ensimmäistä kertaa. Muualla on käytetty ainoastaan jo mainittua nimitystä materiaaleille tai rakenteille. Taulukon tiedot perustuvat Senaatti-kiinteistöjen arkistosta saatuihin Merikasarmien 1980-luvun työselityksiin ja niissä mainittuihin materiaaleihin, mittoihin ja yksityiskohtiin. Kaikkia rakenteita ei ole paikan päällä tarkistettu. Taulukkoon on kerätty kaikki olennaisimmat ja yleisimmät ratkaisut, eikä esimerkiksi kaikkia sekundääristen tilojen materiaaleja ei ole mainittu.

Kantavat seinät

1800-luvun rakennukset, eli A-, E- ja H-rakennukset, ovat tiilirunkoisia. Rakennuksen A kellarikerroksen seinät ovat osittain harmaakiviloikkareita. Rakennuksen A keskimuuri todettiin heikkokuntoiseksi ja sitä vahvistettiin kaikkien kerrosten osalta. Osa tulimuurin kantavista tiilipilareista vaihdettiin betoniseksi, toisia vahvistettiin raudoituksella ja vanhojen tiilipilareiden sisällä kulkeviin hormeihin valettiin teräsbetonivahvistuksia.⁸³ Vanhat väliseinät ovat tiiltä. 1980-luvun väliseinät ovat metallirakenteisia kipsilevyseiniä.

Uudisrakennuksissa on betonielementeistä koostuva pilari-palkkirakenne. Julkisivut ovat tiiltä, pois lukien uudisrakennusten C ja G kolmannen kerroksen betonielementtirakenteet.

Julkisivut ja sokkelit

Julkisivut ovat rapattuja. C- ja G-rakennusten ylimpien kerrosten seinät on tehty betonielementeistä. Nivelrakennusten D ja F julkisivut on päällystetty graniittilevyillä, jotka ovat Loimaan graniittia.⁸⁴ Kokonaisuuden yhtenäisyyden korostamiseksi uusien rakennusten sokkelimateriaaliksi valittiin vanhojen rakennusten tavoin graniitti.

Välipohjat, ala- ja yläpohjat

Matruusirakennuksen A toisen ja kolmannen kerroksen välipohjarakenne koostui metallikiskojen varaan valetuista betonisista kappaholvauksista. 1980-luvun muutostöissä uudet välipohjat tehtiin vanhojen kiskojen varaan kaarevista betonielementtilaatoista. Rakennuksen A kellarissa on holvatut rakenteet, kuten myös rakennuksen E pohjakerroksen itäosan alun perin keittiötiloina toimineet huoneet.

Sairaalarakennuksen E puiset välipohjarakenteet uusittiin osittain. Hyväkuntoiset palkit pyrittiin säilyttämään. Välipohjat uusittiin kokonaan porrashuoneessa. Alapohja uusittiin kokonaan pohjakerroksen käytävän kohdalla, muuten pyrittiin uusimaan ainoastaan pintarakenteet ja lahot osat. Puurakenteisen yläpohjan pintarakenteet purettiin ja lämpöeristeet uusittiin.

Läntisen upseerirakennuksen H ala-, väli-, ja yläpohjien vanhat täytteet ja muu rakenne uusittiin osittain. Kantavat vaakarakenteet ovat pääosin puuta, ja niissä oli osittain lahovaurioita, joiden kohdalla palkit uusittiin. Entisten portaiden kohdalla kaikki

väli- ja yläpohjarakenteet uusittiin.

Uusien rakennusten välipohjat ovat teräsbetonia.

Väliseinät

Kaikki vanhat väliseinät ovat tiiliseiniä. Uudet väliseinät ovat suurimmalta osin metallirakenteisia kipsilevyseiniä. Osittain on myös muurattuja väliseinärakenteita. Kaikkien rakennusten seinät on rapattu ja maalattu yhtenäisesti. Vanhojen rakennusten tiiliseinät kipsirapattiin. Tekniikkana oli Suomessa uusi, joten työmaalla saatiin perehdytys uuteen tuotteen hollantilaisen ja saksalaisen ryhmän toimesta. Roko ja Knauf-kipsirappauksella saatiin heti paksu ja tasainen, maalaukselle valmis rappauspinta.⁸⁵

Kattorakenteet ja vesikatot

Matruusirakennuksen A vanhat vesikattorakenteet olivat puuta. 1980-luvun työselityksen mukaan tarkoitus oli uusia rakenteita vain tarvittavilta osin, rakennuksen päädyissä ja keskellä. Käytännössä kuitenkin kaikki kattorakenteet uusittiin puurakenteisina.⁸⁶ Katolle tehtiin ilmanvaihtopiiput ja ullakon lämmöneristeet uusittiin. Keittiösiipien puurakenteiset vesikatot uusittiin myös kokonaan ja niiden eteläosien ylimmät kerrokset purettiin.

Läntisen upseerirakennuksen H kattorakenteet olivat puuta. Ne olivat taipuneet ja vaurioituneet. Rakenteita korjattiin, tuettiin ja uusittiin. Sairaalarakennuksen E vesikaton rakenteet korjattiin ja tuettiin, paitsi porrashuoneen ja ullakon uusien lämpimien huonetilojen kohdilla, jossa ne uusittiin kokonaan. Vesikatteet uusittiin.

Uudisrakennuksissa C, D, F ja G on tasakatto, jonka päällä on sorapinta. Räystästä ei ole, julkisivun päälle taittuu kattolinjan pelti.

Lvis

Peruskorjauksessa vanhojen rakennusten lvis-järjestelmät uusittiin kokonaan. Sisätiloissa tekniset järjestelmät on piilotettu alakattorakenteisiin, väli-seiniin ja -pohjiin.

Kaikkiin rakennuksiin, sekä uusiin että vanhoihin, järjestettiin koneellinen ilmanvaihto. A-rakennuksen, sen keittiösiipien sekä B-, E- ja H-rakennusten ullakoilla on iv-konehuoneet. Uudisrakennuksissa B–D, F–G konehuoneet ovat kellareissa. Ilmanvaihtoventtiilejä naamioitiin

83 *ProjektiUutiset* 1989; haastattelu Juha Korkiakoski 11.1.2017.

84 *Uusi Suomi* 1986.

85 *ProjektiUutiset* 1989; haastattelu Juha Korkiakoski 11.1.2017.

86 Arkkitehtitoimisto Livadyn tekemä kattorakenteiden kartoitus 2017.

Rakennusten B, C, G ja H aula- ja porrashuonetiloissa on mosaikkibetonilattia, johon on upotettu kalkkikivikaistaleita muodostamaan erilaisia kenttiä. Kuvan aulatilassa rakennuksen C toisen kerroksen syvennyksessä on oikealla Outi Heiskasen sekatekniikkatyö. UM.

Erikoistiloissa, kuten päätoimistohuoneissa, kirjastossa ja suurimmissa kokoussaleissa on parkettilattia. Kuva on rakennuksen G kokoustilasta Ehrensärd. Huomaa lattian lisäksi erikoisvalmisteiset valaisimet, Sinikka Soukan tekstiilitaideteos ja Antti Evävaaran tuolit. UM.

Toimistohuoneissa on joko suora maalattu kattopinta tai tähän pintaan on kiinnitetty uritettuja akustolevyjä. Lattia on linoleum-mattoa. Kuva tyypillisestä toimistohuoneesta rakennuksessa A.

Rakennuskokonaisuuden eri rakennusten käytävissä toistuvat alumiinisäleistä koostuvat alasasketut pinnat, jotka vuorottelevat umpiosien kanssa. Rakennuksen A julkiset aulatilat on päällystetty Öolannin kalkkikivellä.

katolle savupiipuiksi. Uudisrakennusten C–D ja F–G julkisivuissa on näkyvissä ilmanvaihtorilöitä.

Sähköjärjestelmät pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman näkymättömästi. Periaatteena oli, ettei pintavetoja olisi näkyvissä. Myös vanhoihin seiniin upotettiin sähkövetoja. Huonetiloihin on esimerkiksi tehty leveitä puisia jalkalistakotelointeja, jonne asennukset on saatu piilotettua. Ulko-ovet ja portit ovat varustettuja sähköisin lukitus- ja avausjärjestelmän. Sisätiloissa kerrosten väliset ovet sekä suurin osa sisäovista ovat sähköistettyjä.

Vanhoissa rakennuksissa uusittiin kaikki putki-asennukset. Kaikki viemäroinnit on ohjattu viemäriverkkoon. Sadevedet ohjataan katoilta ja pihoilta sadevesiviemäreistä katuviemäriin.

Rakennuksissa on vesikierteinen lämmitys, ja kokonaisuus on kytketty kaukolämpöverkkoon. Kaikki lämpöpatterit uusittiin peruskorjauksessa.

Rakennuksissa on kattavat valvontajärjestelmät, jotka ovat myöhemmin lisättyjä. Valvontakameroita on kaikissa sisä- ja ulkotiloissa. A- ja F-rakennuksissa on pääsisäänkäyntien yhteydessä tämän lisäksi erilliset kulunvalvontapisteet. Päävalvomo sijaitsee itäisessä keittiösiivessä. Lisäksi rakennuksissa on jonkin verran erikoistekniikkaa.

Rakennusten ulkohahmoissa huomattavaa on C-rakennuksen suuret radiomastojärjestelmät. Lisäksi rakennuksissa on kattavat sprinklerijärjestelmät. Neuvotteluhuoneiden av-järjestelmiä on uusittu ja tietoliikennejärjestelmiä on päivitetty sitten 1980-luvun peruskorjausvaiheen.

Kaikkiin rakennuksiin asennettiin henkilöhissit porrashuoneiden yhteyteen. Lisäksi varasto-, keittiö- ja kuriiritiloissa on erilaisia tavara- ja kuljetushissejä. Esteetön kulku huomioitiin jokaiseen rakennukseen liuskojen ja hissien avulla.

Pintamateriaalit

Alakatot

Rakennuksiin asennettiin alakattorakenteita uusien tekniikoiden ja ilmastointivetojen piilottamiseksi. Päämateriaaleina käytettiin alumiinisälettä ja klassoivasti profiloituja kipsilevypaneeleja. Osittain on myös pyritty säilyttämään alkuperäinen huonekorkeus tai tekemään täysin tasaisia, rapattuja alakattoratkaisuja.

Matruusirakennuksessa A on toisen ja kolmannen kerroksen käytäviin jätetty uusittu kappaholvattu katto esille. Huonetiloissa holvaus on peitetty alakattorakenteella, johon on voitu sijoittaa asen-

nukset. Läntisessä upseerirakennuksessa H on tehty päinvastoin ja huonetilojen alkuperäinen kattokorkeus säilytetty ja käytävään on asennettu ripustettu alakattorakenne. Sairaalarakennuksessa on entisten keittiötilojen holvirakenteet jätetty esille.

Uusissa rakennuksissa on käytetty vuorotellen aseteltuja alumiinisäleosia ja kipsilevypaneeleja. Ajatuksena on luultavasti ollut alumiinisäleiden helppo irrottaminen huolto- ja muutostöidenpiteissä.

Lattia

Lattiamateriaalit seuraavat selkeästi yhtenäistä linjaa. Materiaalivalinnat vaihtelevat rakennuksen iän ja tilan merkittävyyden mukaan. Julkisimmissa tiloissa ja toisaalta arvokkaimmissa yksityistiloissa on käytetty arvokkaampia lattiamateriaaleja. Merkittävimmissä tiloissa on käytetty kalkkikivilaattaa. Vanhojen rakennusten muissa huonetiloissa on käytetty kuvioitua linoleumimattoa.

Uusissa rakennuksissa on käytetty vinyylivart-silaattaa. Porrashuoneissa ja auloissa on mosaiikkibetonia, jossa tärkeimmissä tiloissa on lisäksi kalkkikivikaistaleita integroituna betonipintaan. Arvokkaimmissa neuvottelu- ja työhuoneissa on vaaleat tammiparkettilattiat.

Ikkunat

Kaikki ikkunat ovat saman tyyppisiä, uusia valkoiseksi maalattuja puuikkunoita. Ikkunoiden puitejako vaihtelee eri rakennuksissa. Matruusirakennuksen A kolmanteen kerrokseen rekonstruointiin lunetti-ikkunat. Muut A-rakennuksen ikkunat ovat kuusiruutuisia. B- ja H rakennuksen ikkunat ovat samanlaisia kuin A-rakennuksen ikkunat. Sairaalarakennuksen E ikkunat ovat osittain samanlaisia kuusiruutuisia ikkunoita, osittain korkeampia kahdeksanruutuisia ikkunoita. Näiden lisäksi toisen kerroksen keskikäytävän päissä rakennuksen lyhyissä julkisivuissa on suuret moniruutuiset ikkunat, ja keskirisaliitissa on lunetti-ikkuna. Kaikkien ikkunoiden ulkopuitteet on ulkopuolelta maalattu ruskeanharmaaksi.

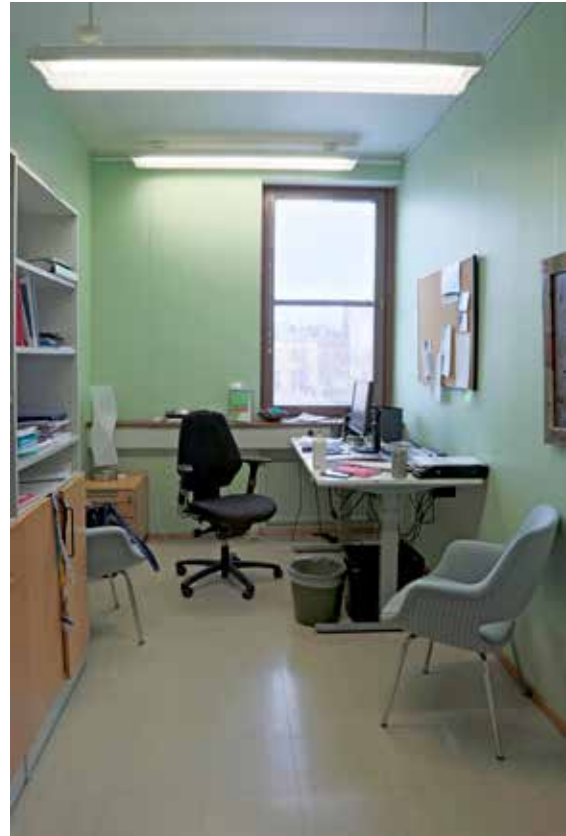
Siipi- ja nivelrakennuksissa C, D, G ja F ikkunat ovat puu-kupari-ikkunoita. C ja G-rakennusten kattoikkunat ovat kolminkertaisia kirkkaita akryylimuovikuikkunoita.

Ovet

Kaikki ovet ovat uusia puuovia, paitsi rakennuksessa H, jossa iso osa ovista on alkuperäisiä pelipariovia ja loput ovista uusittiin vanhan mallin mukaan.

Rakennuksissa B, C, G ja H käytävien alaslasketut osat ovat leijuvia rakenteita, joiden yläpuolinen seinäpinta on maalattu mustaksi. Lattia on rakennuksissa B, C, D ja G vinyylilievartsilaattaa, rakennuksessa F se on sittemmin vaihdettu. Kuvassa rakennuksen G ensimmäisen kerroksen käytävä

Uudisrakennusten toimistohuoneissa on yksivärinen vinyylilievartsilattia.

Rakennuksen A toisen ja kolmannen kerroksen käytävillä on näkyvissä kappaholvikatto. Lattia on linoleumia kuten muissakin 1800-luvun rakennuksissa E ja H.

Kaikkien ovien helotukset ovat messinkiä. Kaikissa omissa kynnyslistat ovat lakattua tammea. Toimistohuoneiden laakaovissa on sivuosa, johon on kiinnitetty nimikyltit, ovikello sekä muuta tekniikkaa. Lisäksi käytävillä ja porrashuoneissa on osastoivat teräs-lasiovet, joissa osassa on lankalasi.

Uudisrakennusten C, D, F ja G sisäovet ovat kuultokäsitteltyjä laakaovia, uudisrakennuksen B ja peruskorjattujen rakennusten uudet ovet ovat peittomaalattuja erikoisovia. Ulko-ovet ovat rakennuksissa C, D, F, G messinki-lasiovina, ja rakennuksissa A, B, E ja H puuovia.

Pintakäsittelyt

Kaikki sisäseinät ovat maalattuja. Vanhoissa rakennuksissa värisävyt ovat hillittyjä, valkoisia, keltaisia ja harmaita. Sairaalarakennuksessa seinien alaosat on maalattu tummemmiksi ja yläosat vaaleiksi. Uudisrakennuksissa on käytetty hiukan voimakkaampia ja kirkkaampia vihreän, punaisen, sinisen ja keltaisen sävyjä. Huonetilat ovat pääosin eri värisiä kerroksesta ja ilmansuunnasta riippuen. Vaikka väriyksellä etsittiin yhteyttä empiren värimaailmaan, olivat valinnat samalla myös 1980-luvulle ominaisia pastellisävyjä.

1970-luvulla tehdyssä väritutkimuksessa selvitettiin kaikista rakennuksista alkuperäisiä värikerrostumia. Löytyneitä värisävyjä on osittain palautettu ja osittain käytetty suuntaa-antavana. Matruusirakennuksessa A ei ollut säilynyt alkuperäisiä värejä, sillä melkein kaikissa seinä- ja kattopinnoissa oli uusittu rappaus. Alkuperäiset ikkunat ja ovet oli vaihdettu tai niistä oli poistettu alkuperäinen väri.

Läntisessä upseerirakennuksessa H käytävissä ja porrashuoneessa löytyi vanhempia värinpintoja.⁸⁷ Seinät olivat okran tai tummankeltaisia, kattolista oli kellertävä. Koristeet ja katot olivat vihreään taittuvia vaaleamman sävyisiä. Sairaalarakennuksessa E alkuperäisiä värejä löytyi holvatuista tiloista. Niissä seinät olivat murretun keltaisia, pilarit olivat tummanvihreitä. Katto oli vaaleamman sävyinen vihreä ja koristeiviiva oli tummanpunainen. Käytävissä rappaus oli uusittu.⁸⁸ Sisätilojen lisäksi Museoviraston restaurointitoimiston Pentti Pietarila määritteli Merikasarmen vanhojen rakennusten alkuperäisen ulkoväriyksen. Seinät olivat keltai-

set, listoitus valkoinen ja ikkunat harmaat, täten ulkopinnoissa tehtiin selkeimmin väriyksen osalta palauttavia toimia.⁸⁹

Vanhoja kuvia tarkasteltaessa käy ilmi, että muutos- ja peruskorjaustöihin ryhdyttäessä matruusirakennuksissa A oli useita meri- ja laivastohenkisiä seinä- ja kattomaalauksia.⁹⁰ Ne olivat luultavasti maalattu rakennusten pitkän laivastohistorian aikana. Näistä maalauksista ei ole mainintoja väritutkimuksessa, eikä rakennushistoriaselvityksessä. Niiden maalausajankohtaa ei ilmeisesti myöskään selvitetty tarkemmin. Maalauksia ei pidetty tärkeinä, koska ne eivät olleet alkuperäisiä.⁹¹

Matruusikasarmen kellarikerroksen holvikaarien alapinnoissa, ilmeisesti oviaukoissa, oli maalattuna tyylliteltyjä seireenihahmoja ja niitä ympäröivää lehtiornamentiikkaa. Valokuvissa maalaukset näkyvät selvästi, vaikka ovatkin hiukan vaurioituneita. Ylempien kerrosten käytävillä oli kappaholvikaton ja keskimuurin rajapinnan kaarevissa osissa maalattuna abstrahoituja sotalaivoja. Laivat olivat maalattuja tummalla värillä siluettimaisesti, ja niiden taakse oli tyyllitelty auringon säteitä. Itäisestä keittiösiivestä otetusta valokuvasta näkyy seinään maalattuja sotatankkeja. Maalaukset on tehty seinän yläosaan ilmeisen satunnaisesti sijoitettuna. Kuvattuna on piipuistaan savuavia, juuri ampuneita tykkeitä.⁹²

Pihasuunnittelu

Merikasarmihankkeen esisuunnitelmissa ei alun perin piha-alueiden suunnittelua ollut otettu esille. Esisuunnitelmaluonnokseen antamassaan lausunnossa vuonna 1976 Museovirasto nosti esille pihan suunnittelun ja vanhan tykistöpihan merkityksen rakennuskokonaisuudelle. Asiaa pidettiin tärkeänä sekä rakennustaiteellisesti että toiminnallisesti.⁹³ Tätä seurannut pihasuunnitelma tehtiin Kräkströmin toimistossa. Kyseisessä suunnitelmassa kaikki piha-alueet on käsitelty yhtenäisesti. Pihasuunnitelman tavoitteena oli sotilaspihan luonteen korostaminen. Rakennustöiden aikana keskuspiha

89 Pietarila 1985.

90 Museoviraston arkiston vuoden 1985–1987 purkutöiden dokumentointivalokuvat. MV.

91 Haastattelu Juha Korkiakoski 11.1.2017. Korkiakosken mukaan arkkitehdilta oli kysytty työmaalla, jätetäänkö maalaukset. Kuvat oli käsketty poistaa, koska ne eivät olleet alkuperäisiä.

92 Museoviraston arkiston vuoden 1985–1987 purkutöiden dokumentointivalokuvat. MV.

93 Museoviraston 3.6.1976 päivätty lausunto koskien Merikasarmen alueen virastotalon esisuunnittelua. MV.

87 Porrashuoneet eivät olleet alkuperäisiä, vaan muutettu 1800-luvun aikana ja purettiin peruskorjauksen yhteydessä.

88 Tarkempi sävymäärittely, ks. Maalaamo Ancelo Oy.

Toimistohuoneen ovi rakennuksessa B. Ovet ovat kaikki uusia.

Toimistohuoneen ovi rakennuksessa A. Ovet ovat kaikki uusia.

Toimistohuoneen ovi rakennuksessa H. Osa ovista on vanhoja, osa uusia.

Toimistohuoneen ovi rakennuksessa E. Ovet ovat kaikki uusia.

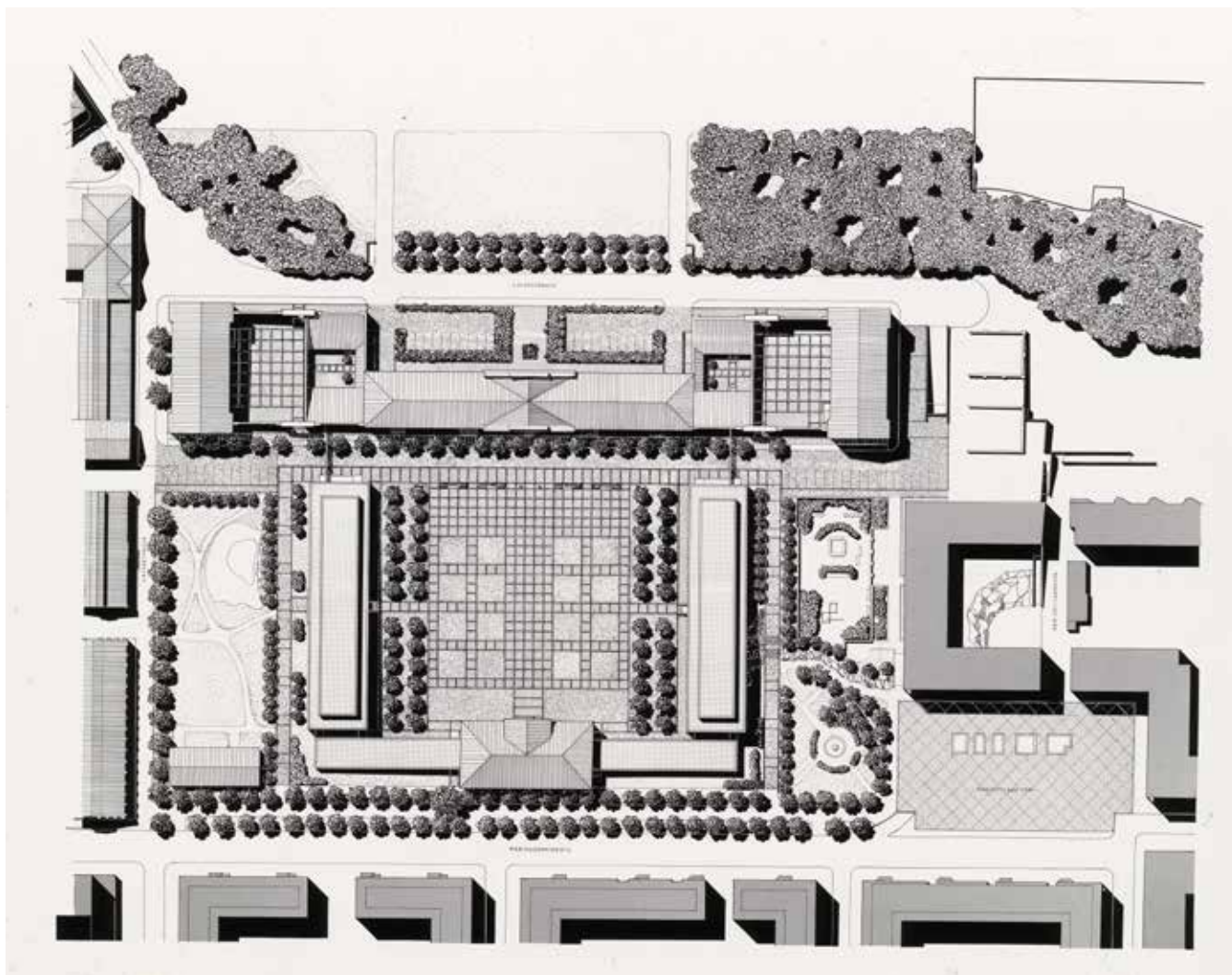
Neuvotteluhuoneen ovi rakennuksessa F. Ovet on uusittu vuonna 2010.

Siipirakennuksissa C ja G työhuoneiden ovet ovat tammivii-
lupintaisia laakaovia.

Kuva itäisen keittiösiiven pohjoisesta osasta 1973. Seinälle on tyylitelty kaksi tykkiä. Nämä, kuten muutkin rakennuksen eri käyttövaiheiden aikana syntyneet maalauksen poistettiin. Jarkko Sinisalo, MV.

Pihasuunnitelma. Suunnitelma ei toteutunut täysin illustraatiossa esitetyn tavoin etenkin virastorakennusten ulkopuolisen alueiden osalta. Kråkströmin aineisto, UM.

avattiin kokonaan maanalaisten tilojen rakentamisen takia. Piharakentaminen valmistui vaiheittain, lopullisesti 1989.

Pihasuunnittelu lähti tilanteesta, jossa pihat olivat kauttakulkutiloja, väliaikaisvarastoja ja autojen parkkipaikkoja. Keskuspiha oli luultavasti aina ollut sora- tai hiekkapintainen. 1920-luvun lopulta säilyneessä, luvussa 1 esitetyssä valokuvassa silloin vielä säännöllisen muotoisen pihan reunoilla on kiveyksiä, jotka liittyivät sadeveden kanavointiin. Keskuspiha on aina laskenut kohti etelää. Keittiöpihoilla oli säilynyt erityisen hyvin mukulakiveys. Myös läntisen upseerikasarmien pihan mukulakiveys oli pääosin hyvin säilynyt. Epäselvää kuitenkin oli, miten vanhoja kyseiset kiveykset olivat. Upseeripihojen leimallisin piirre oli niiden pinnantasojen jyrkkä lasku kohti pohjoista. Pihojen kaltevuus säilyi pihasuunnitelmassa, mutta kiveys uusittiin. Myös upseeripihojen läpi kulkeva alkuperäinen reitti säi-

lyi, kun pihojen muurit ja portit ennallistettiin.⁹⁴

Vuoden 1974 rakennushistoriaselvityksessä pidettiin pihojen luonteenomaisten piirteiden ja kerroksellisuuden säilyttämisen lisäksi tärkeänä ole-massa olleen puuston vaalimisen. Matruusikasarmien A eteläjulkisivun edessä sijaitsi puurivi, pohjoisjulkisivun edessä kulki koivurivi ja läntisen upseerikasarmien H länsipuolella oli puurivi.⁹⁵ Lopulta vanhoja puita säilyi ainoastaan rakennuksen E eteläpuolella Merikasarminkadulla sekä rakennuksen H länsipuolella. Puusto matruusikasarmien pohjoispuolella poistettiin ja eteläjulkisivun edustan puurivi uusittiin.

Toteutuneessa pihasuunnitelmissa on tunnistettavia viitteitä Engelin suunnitelmiin. Matruusirakennuksen pohjoisjulkisivun eteen tuli Engelin

⁹⁴ Ks. Sinisalo (1974, 36–37) 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun tilanteesta ja sitä edeltäneistä muutosvaiheista, sekä vrt. Sinisalon laatima tilojen ennallistamissuunnitelma.

⁹⁵ Sinisalo 1974, 36.

suunnitelmien mukaisesti piha, joka tosin varattiin autoille. Pihalle tuli istutuksia, mutta niihin valittiin matalakasvuisia koristepuita ja havupensaita Engelin luonnosteleman puurivin sijaan. Pihan terassointisuunnitelmista luovuttiin ja säilytettiin kalvea piha, mikä oli luonteenomaisempi Engelin suunnitelmalle.⁹⁶

Piha-alueet peitettiin yhtenäisesti toteutetulla kiveyksellä ja asfaltilla ja rakennuksen A eteen rajattiin katualue. Pihat jaettiin neliöihin, joissa oli säteittäin ladottuja noppakiviä ja suoralla ladonnalla olevia nupukiviä. Keskuspihalla nämä neliöt kiertävät suurempia neliönmuotoisia kenttiä, joiden pintamateriaali on asfalttia. Asfalttia on myös suurempina alueina rakennusten edustoilla. Sokkeleita kiertävät kuitenkin pääsääntöisesti mukulakivikais-taleet. Näiden lisäksi rakennuksen A edustan jalkakäytävä päällystettiin punaisella graniittilaatalla ja sekä istutusalueita että paikoitusalueita kiertävät kiviharkkoreunukset. Keskuspihan, joka sittemmin on nimetty Martti Ahtisaaren aukioksi, pohjoisreunaan tuli kiinteiden penkkien ja istutusaltaiden muodostama kokonaisuus, jonne istutettiin vuorimäntyjä. Pihasuunnitelmaan kuului myös valaistussuunnitelma. Piholla esiintyy kolmentyyppisiä valaisimia.

Merikasarmen muistomerkki

Merikasarmikokonaisuuden suunnittelun yhteydessä virisi keskustelu keskusaukiolle sijoitettavasta muistomerkistä. Ajatuksen takana oli arkkitehti Erik Kråkström. Aiheesta järjestettiin vuonna 1987 keskustelutilaisuus, jossa päätettiin asiaa jatkoselvittävän ja rahoitusvaihtoehtoja pohdittavan. Mahdollisena pidettiin, että muistomerkki toteutettaisiin 1990-luvun alussa. Toivomuksena oli, että muistomerkistä tulisi moderni ja arkkitehtoninen. Toivottiin myös, että arkkitehti-, taide- ja kuvanveistäjäliitot otettaisiin mukaan muistomerkistä mahdollisesti järjestettävään kilpailuun.⁹⁷

Erik Kråkströmin aineistoissa on säilynyt luonnospiirros Merikasarmille sijoitettavasta suurikokoisesta veistoksesta. Lyijykynällä tehdyssä piirroksessa on hahmoteltu pallomainen kiviveistos, joka seisoo kulmikkaalla jalustalla. Myös ulkoasiain-

ministeriön arkistossa säilyneessä Merikasarmin asemapiirrosillustraatiossa on aukion pohjoisreunaan merkitty veistoksen paikka.⁹⁸

Sisustussuunnittelu

Sisätilojen suunnittelusta vastasi Sis-Ark Oy Hannele Helkama-Rågårdin johdolla.⁹⁹ Toimeksiantaja ulkoasiainministeriö antoi Helkama-Rågårdille melko vapaat kädet toimia itsenäisesti sisustuksen toteuttamisessa. Ministeriön luottamuksen saaneella sisustusarkkitehdillä katsottiin olevan asiaan tarvittava kokemus.¹⁰⁰ Helkama-Rågård oli aiemmin työskennellyt restauroitujen historiallisten julkisten rakennusten parissa, kuten Lappeenrannan taidemuseon ja Tampereen taidemuseon sisustussuunnittelussa. Hän oli myös muun muassa laatinut sisustuksen vuonna 1970 valmistuneeseen Töölön kirjastoon ollessaan töissä rakennuksen suunnitelleen Arne Ervin toimistossa.¹⁰¹ Sittemmin Helkama-Rågård toimistoineen suunnitteli lukuisien pankkien konttoritilojen sisustukset. Yhteistyö ulkoasiainministeriön kanssa oli alkanut jo ennen Merikasarmihanketta ja jatkui tämän jälkeen suurlähetystöjen ja lähettiläiden virka-asuntojen sisustussuunnittelutoimeksiannoilla. Merikasarmihankkeessa Sis-Ark Oy:n tukena oli Merikasarmityöryhmä, jonka jäsenenä oli ministeriön oma sisustusarkkitehti.¹⁰²

Helkama-Rågårdin toimisto aloitti sisustussuunnitelmien laadinnan vuonna 1982. Työssä kului kymmenisen vuotta ja tehtävään oli kiinnitettyinä kymmenkunta Sis-Ark Oy:n sisustussuunnittelijaa. Ennen aloittamista ideoita haettiin ulkomailta.¹⁰³ Suunnittelun lähtökohtana oli luoda vanhan henkisiä sisätiloja postmodernismin henkeen, lainaten joko rakennusten alkuperäisiä piirteitä tai valikoiden vapaasti historioivia teemoja, joita käytettiin uuden suunnittelun pohjalla. Esimerkiksi käytävätilojen lattioissa seinänvierustoja kiertävät boordit ovat koristeaihe, joka esiintyy muun muassa sairaalarakennuksen alkuperäispiirustuksissa ja tätä teemaa käytettiin laajemmin kaikissa rakennuksissa. 1800-luvun rakennuksiin maalattiin porrashuoneisiin empirehenkisiä hillittyjä värikenttiä ja boor-

96 Pöytäkirja kaupunkisuunnitteluviraston Katajanokkaryhmän vuoden 1974 syyskuun kokouksesta, Kråkströmin jäämistö, UM.

97 Merikasarmen muistomerkkiä koskeva muistiot 10.9.1987 ja 26.1.1988, Merikasarmityöryhmän arkisto, UM; *Helsingin Sanomat* 1989.

98 Merikasarmin sisustukseen liittyvät asiakirjat, UM.

99 Helkama-Rågårdin toimiston kattava piirustusarkisto on talletettu Designmuseoon. Ks. liite.

100 Suullinen tiedonanto Ulla Tuononen 11.1.2017.

101 Nuortio 1989, 76.

102 Merikasarmityöryhmän arkisto, UM.

103 Nuortio 1989, 79.

Rakennuksen H käytävien päihin teetettiin ikkunasyvennyksen mittojen mukaan mahonkisia sohvia. Niiden pariin ryhmiteltiin Eliel Saarisen suunnittelemia, massatuotannossa olleita pinnatuoleja, ja kokonaisuutta täydentämään suunniteltiin pinnatuoleihin sopivia pikkupöytä. Myös mittatilaustyönä tehdyt kukkapylväät ja viherkasvit olivat oleellinen osa kokonaisuutta.

deja, joiden värimaailmassa noudatettiin vanhoja värisävyjä siltä osin, kun niitä oli väritutkimuksissa havaittu, mutta koska väritutkimuksen tulokset olivat heikot, pääosa väriytyksestä oli suunnittelijoiden omia mukaelmia.

Kalustus ja kalusteiden uusiokäyttö

Kun sisustusarkkitehtien omien sanojen mukaan rakennuskokonaisuuteen sopivia valmiita huonekaluja ei löytynyt, oli kalusteet suunniteltava itse.¹⁰⁴ Tästä vastasi pääasiallisesti Sebastian Paetau. Rakennukseen suunniteltiin ja teetettiin suuri määrä julkisten tilojen kiinto- ja irtokalusteita. Näitä olivat naulakot, hattuhyllyt, penkit, sohvut, peilit, ilmoitustaulut

¹⁰⁴ Nuortio 1989, 79.

ja seinään kiinnitetyt tasot, kuten puhelinkopit. Valvomot, korkein johto ja esimerkiksi kokoussaleissa olevat puheenjohtajan pöydät, av-seinät tiloihin mitoitettut säilytyskalusteet olivat kaikki erikseen suunniteltu tilaan ja käyttötarkoituksen sopiviksi. Kirjaston kiintokalusteet suunniteltiin ja teetettiin kaikki. Yksittäisiä erikoistilauksia tuli myös postitoimistoon, passitoimistoon, matkatoimistoon ja muihin asiakaspalvelutiloihin. Myös toimistohuoneissa käytettiin erikoismitoituksella olevia toimistokalusteita. Näiden lisäksi B- ja H-rakennusten porrashuoneissa sekä A-rakennuksen aulassa on kivisiä penkkejä, jotka ovat samaa materiaalia kuin näiden tilojen lattiat. Suuri osa näistä 1980-luvun kalusteista on edelleen käytössä.

Kaikissa päätiloissa on omanlaisensa kalusteet. Kalustetyyppejä on monia, yhtenäisenä linjana on empirehenkisyys, messinki ja laadukkaat materiaalit. Matruusirakennukseen A ja upseerirakennukseen H suunniteltiin messinkikoristeisia punaiseksi petsattuja mahonkihuonekaluja, jotka edustivat tyyllisesti mukaelmia empirehuonekaluista. Sairaalarakennuksen kalustetyyppi poikkeaa kahden muun vanhan rakennuksen tyylistä, sillä siellä julkisten tilojen kalusteet ovat harmaaksi maalattuja koivupuisia kalusteita. Uudisrakennuksina toteutettuihin siipiin ja nivelrakennuksiin tuli rusehtavasävyiset messinkiyksityiskohtia sisältävät petsatut tammihuonekalut.

Ministeriön ruokalaan valittiin ja hankittiin Rakennushallituksen piirikonttorin toimesta ruotsalaisen Balzar Beskow AB:n valmistamat huonekalut, muiden hankintojen toimittajia olivat suomalaiset yritykset.¹⁰⁵ Yksi harvoja sarjatuotannossa olleita, aulatiloihin käytettyjä julkiskalusteita olivat Eliel Saarisen pinnatuolit. Niiden seuraksi suunniteltiin pikkupöydät.¹⁰⁶ Rakennuksen B, G ja H kokoustiloihin tuli Antti Evävaaran suunnitelmat tuolit, jotka jäivät tuotantoon Merikasarmihankeen jälkeen.¹⁰⁷ Uudisrakennusvaiheessa työtuoleja tilattiin sekä Martelasta että Iskulta. Niihin valittiin erikoisverhoilut. Erikoisvalmisteiset pöydät tulivat Martelalta. Vierastuolit olivat vaaleasävyisellä villakankaalla verhoiltuja Avarten Plaano-tuoleja ja Martelan Kilita-tuoleja. Peruskorjattaviin rakennuksiin työtuolit tulivat Martelasta ja Avarteltä, vieras- ja kokoustilo-

¹⁰⁵ Kråkström 1990, 32–33; suullinen tiedonanto Hannele Helkama-Rågård 2.1.2017.

¹⁰⁶ Nuortio 1989, 76.

¹⁰⁷ Suullinen tiedonanto Liisa Blom 16.1.2017.

jen tuolit olivat Innon Mio-tuoleja, joissa oli messin-göidyt teräsjalat ja käsinojat. Myös Mio-tuolit suunniteltiin Merikasarmia varten ja ne jäivät tuotantoon Merikasarmihankkeen jälkeen.¹⁰⁸

Julkistilojen kalusteet tilattiin pääsääntöisesti Oulun puukalusteelta. Tämä, sittemmin toimintansa lopettanut toimittaja, kalusti etenkin uudisrakennukset. Sen sijaan myöhemmin kunnostuksen alle otetun talo A julkisten tilojen mittailaustyönä teetetyt irtokalusteet toimitti Oy W. G. Sohlberg Ab.¹⁰⁹ Sen valmistamat ovat myös seinäkiinnitteiset erikoistyönä tehdyt työhuoneiden kaapit sekä työpöydät.¹¹⁰

Vaikka rakennuskokonaisuuteen hankittiinkin valtava määrä uusia huonekeluja, joista moni oli erikoismitoituksena toteutettu tai täysin tätä tilaa varten suunniteltu huonekalu, käytettiin myös olemassa olevaa huonekalukantaa. Yli 400 kappaletta Martelan Kilta-tuolia uudelleen verhoiltiin ja tarpeen mukaan niiden pehmusteet uusittiin. Ne sijoitettiin uudisrakennusten työhuoneisiin vierastuoleiksi.

Olemassa olleiden tyylihuonekalujen lisäksi hankittiin lisää historialliseen rakennuskokonaisuuteen sopivia antiikkihuonekaluja. Niitä sijoitettiin peruskorjattuihin rakennuksiin A ja H. Samalla näiden huonekalujen verhoilu uudistettiin. Verhoilukankaiksi valittiin tilojen värimaailman mukaisia vaaleita, heleitä värejä Lauritzonin ja Orient & Occidentin mallistosta. Osin kalusteita myös kunnostettiin.¹¹¹

Entisistä tiloista Ritarikadulta siirtyi ja uuden paikan Merikasarmilla saivat muun muassa kaapin, ovaalin pöydän ja 17 tuolin neuvotteluryhmä, joka oli alun perin ollut käytössä Suomen ministerivaltiosihteerinvirastossa Pietarissa 1890-luvulla. Merikasarmille siirtyi myös vanhoja Billnäsin tuoleja ja pöytiä, jotka olivat alun perin olleet käytössä valtioneuvoston linnassa.¹¹² Näin syntyi uuden ja vanhan kalustuksen yhdistelmiä, joissa työpiste koostui moderneista työpöydistä ja kaapeista, joiden vastapainona olivat antiikkikalusteiden muodostamat neuvotteluryhmät johdon työhuoneissa. Näidenkin hankinnan ja kunnostuksen sekä sijoittelun rakennuksiin suunnitteli ja toteutti Helkama-Rågårdin toimisto.

Toimistokalustus

Toimistokalustuksen suunnittelua ohjasi *Ulkoasiainministeriön hankintaperiaatteita ja hankintatoiminnan yleistä järjestelyä ulkoasiainhallinnossa selvittäneen työryhmän mietintö*, jossa määriteltiin eri tasoille virkamiehille sisustettavien huoneiden varustelutaso. Toimistohuoneet oli jaoteltu viisiportaisen asteikon mukaan, joiden lisäksi erillisen kokonaisuutensa muodostivat ministerien ja valtiosihteerien työhuoneet.¹¹³

Merikasarmin toteutuksessa tyyppillisessä toimistohuoneessa oli yhdellä seinällä neljän-viiden kaapin rivistö, toisella puolella huonetta työpöytä ja aputaso, sekä vähintään yksi vierastuoli. Kattoon on kiinnitetty loisteputkivalaisimet ja työpöydällä on pöytävalaisin. Suunnitelmien mukaan kiintokaappien määrä kasvoi ja sekä työtuolin että pöytävalaisimen malli vaihtui huonetta käyttävän virkamiehen aseman noustessa. Virkamiehen asemasta ja tehtävästä riippuen vierastuolien määrä saattoi olla suurempi, vieraille oli varattu oma neuvottelupöytä ja vieraskalusteet saattoivat huonetilan kasvun myötä olla ryhmitelty omaksi kokonaisuudekseen toiseen päähän huonetta. Pehmentävää vaikutusta antoivat viherkasvit, taide ja värikkäät matot. Viherkasveille teetettiin tyyliin sopivat kukkapylväät.

Ministereille ja päällikkötason virkamiehille oli mittatilauksena teetetyt kirjahyllyt ja etulevylliset työpöydät, joissa on muiden rakennuksen erikoisvalmisteisten huonekalujen tavoin messinkisiä yksityiskohtia. Näissä tiloissa seurusteluryhmä koostuu toimistohuonekalujen sijaan antiikkihuonekaluista ja seinillä on vanhaa taidetta. Tällaisia antiikkihuonekaluista koostuvia ryhmiä oli yhteensä 12 huoneessa. Neljään huoneeseen sijoitettiin myös kokonaisuutta täydentäviä kristallikruunuja. Ministerien työhuoneiden yhteyteen sijoitettiin erilliset lepo- ja kylpyhuoneet, joita oli myös valtiosihteeri ja alivaltiosihteerin huoneiden yhteydessä pienempi-kokoisina.

Hyvin pian huoneisiin lisättiin päätepöydät. Tietotekniikan kehittyessä päätepöytiä on uusittu useamman kerran. Lähtökohtana kalustevaihdoksissa on ollut etsiä lähellä alkuperäistä ratkaisua olleita värejä. Vasta viime vuosina periaatteesta on joustettu, kun on tiedetty työympäristön muutoksen olevan käsillä.

108 Suullinen tiedonanto Hannele Helkama-Rågård 20.1.2017.

109 Merikasarmin sisustukseen liittyvät asiakirjat, UM.

110 Merikasarmin sisustukseen liittyvät asiakirjat, UM.

111 Merikasarmin sisustukseen liittyvät asiakirjat, UM.

112 Favorin 2013, 13–14.

113 Suullinen tiedonanto Hannele Helkama-Rågård 20.1.2017.

Valaisimet ja taide

Merikasarmin sisutuksessa valaisimilla on merkittävä rooli. Sis-Ark Oy:n suunnittelijan Leila Erholtzin käsialaa ovat lukuisat eri valaisinmallit, jotka valmistettiin tilaustyönä ulkoasianministeriön toimitiloihin.¹¹⁴ Erittäin näyttävän kokonaisuuden muodostavat valaisimet toimitti Speval Oy. Sarja-valmisteisia loisteputkivalaisimia käytettiin yleisvalaistuksena ja toimistohuoneisiin hankittiin Livalin lamppuja. Johto sai työpöydilleen Thorn-Ornon valaisimet ja saunakabinettiin hankittiin Atelier Lyktanin riippuvalaisimet. Kokonaisuuteen kuului myös kankaiden, niin verhojen kuin verhoilukankaiden, valinta. A-talon lambrekiiniverhot tilattiin Palahallista, uudisrakennuksissa käytettiin Valvillan villaruutuverhoja.¹¹⁵

Kalustuksen ja valaistuksen lisäksi taiteella oli tärkeä osa uusissa ministeriön tiloissa. Teosten valinnassa valtion taidetoimikunnalla oli merkittävä ja aktiivinen rooli. Olemassa olevasta valtion taidekokoelmasta valittiin sisustukseen ja ulkoasiainministeriön toimikenttään soveltuvia vanhoja Suomen taidetta edustavia taideteoksia sekä hankittiin uusia töitä.

Kunnostettuun matruusirakennukseen A tuli vanhaa taidetta ja muihin rakennuksiin hankittiin uutta taidetta. Ministerien ja korkeimpien virkamiesten työhuoneisiin sekä niiden odotustiloihin valittiin suomalaisten mestareiden, kuten Hjalmar Munsterhjelman, Fanny Churbergin, Maria Wiikkin, August Uotilan, Albert Edelfeltin ja Helen Schjerfbeckin töitä. Parinkymmenen tiloihin sijoitetun 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen teoksen lisäksi hankittiin uutta taidetta. Uudemmat 1970–1990-lukujen teokset ovat pitkälti grafiikkaa, mutta joukossa on myös maalauksia, veistoksia ja keramiikka. Sekä valtion taidetoimikunnan suorassa omistuksessa että 1990-luvun pankkikriisin myötä valtion hallintaan päätyneestä SKOP:in kokoelmasta on näitä uudempia töitä deponoituina Merikasarmiin noin 150.

Merikasarmin uusia tiloja varten tilattiin viisi työtä. Nämä ovat C-talon toisen kerroksen aulassa sijaitseva Outi Heiskasen sekatekniikkatyö ”Saari” vuodelta 1987–1988, joka koostuu muun muassa seinäkomerosta, Jan Kenneth Weckmanin vuoden

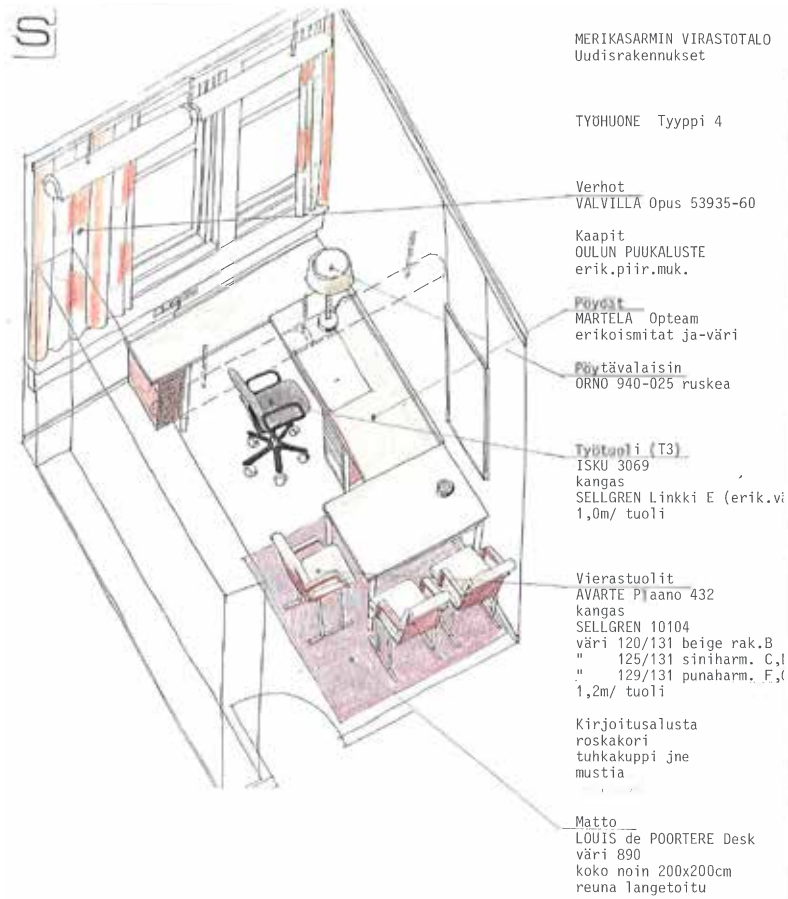
1987 seinämaalaus ”Kaikki nämä ajatukset” rakennuksen G toisen kerroksen aulatilassa, Päivikki Soukan vuoden 1988 kaksiosainen tekstiiliteos ”Manööverit I-II” rakennuksen G ensimmäisen kerroksen neuvotteluhuoneessa, Riitta Turusen tekstiiliteos vuodelta 1990 C-talon ensimmäisen kerroksen aulatilassa ja Heikki Virolaisen veistos ”Neuvottelun ainekset” vuodelta 1987 rakennuksen G ensimmäisen kerroksen aulassa.¹¹⁶ Näiden lisäksi tilojen sisustusta täydennettiin Ulkoasiainministeriön itsensä hankkimalla taiteella.¹¹⁷

114 Viikkolehti 1989. Valaisimpiirustukset on talletettu Designmuseoon.

115 Merikasarmin sisustukseen liittyvät asiakirjat, UM.

116 Kråkström 1990, 32; *Helsingin Sanomat* 1987; valtion taideteostoimikunnan kokoelmiin kuuluvien teosten luettelo.

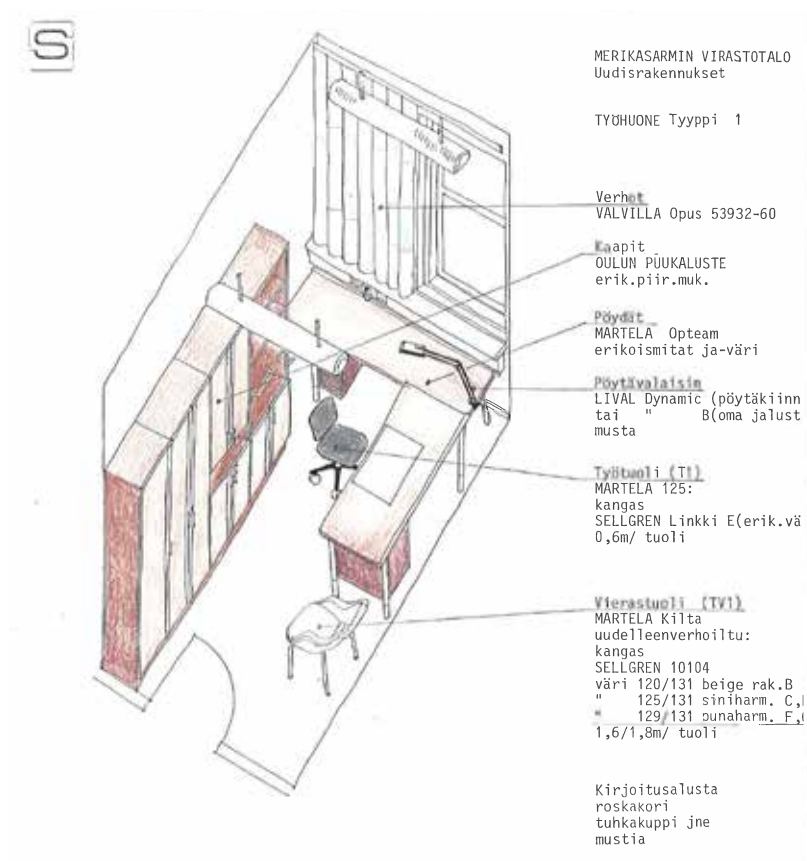
117 Suullinen tiedonanto Liisa Blom 16.1.2017.

Sis-Ark Oy:n suunnitelma uudisrakennusten työhuoneiden kalustukseksi vuodelta 1987. Typpi 4:ksi nimetyssä kalusteratkaisussa on kiinnitetty edelliseen verrattuna enemmän huomiota vieraiden vastaanotto- ja neuvottelukalusteisiin. Huone oli tarkoitettu lähinnä jaostopäällikkö-, lähetystöneuvos- ja ulkoasiainsiteeritasoisten henkilöiden työhuoneeksi. UM.

Tyyppiä 4 edustavampi tilaratkaisu rakennuksessa H. Kalustetyypit ovat samat, mutta vierastuolit on koottu omaksi kokonaisuudekseen neuvottelupöydän ympäri. Huone on suunniteltu neuvottelevien virkamiesten, apulaisosasto- ja toimistopäälliköiden käyttöön. Huomaa seinien komerosvennyksiin sovitettut erikoissuunnitellut kaapit. UM.

Sis-Ark Oy:n suunnitelma uudisrakennusten työhuoneiden kalustukseksi vuodelta 1987. Tyyppi 1:ksi nimetty ratkaisu edustaa riisuttua mallia. Huone on suunniteltu avustavan henkilöstön käyttöön. UM.

Työhuone tyyppi 1 toteutettuna rakennuksessa G. UM.

Rakennusten A, B ja H aulatiloihin teetettiin penkkejä, joiden materiaali on sama kuin lattiassa käytetty Öölannin kalkkikivi. Rakennuksessa H penkkien ylle ripustettiin grafiikkaa.

Ministerien ja valtiosihteerien huoneisiin sijoitettiin empirehenkisten toimistohuonekalujen lisäksi uudelleenverhoiltuja biedermeier-kalusteita, kansallisgalleriasta deponoituja tauluja, itämaisia mattoja ja kristallikruunuja. Takaseinällä on ovi sihteerin huoneeseen, jonka kautta tilaan kuljettiin. UM.

Rakennuksissa A ja H käytetty käytävävalaisinmalli. Valaisimen runko on messinkiä rakennuksen A ensimmäisen kerroksen käytävillä.

Toimistohuoneiden jalkavalaisinmalli.

Messinkinen seinälampetti rakennuksen H Paasikivi-neuvotteluhuoneessa.

Saman tilan kattovalaisin.

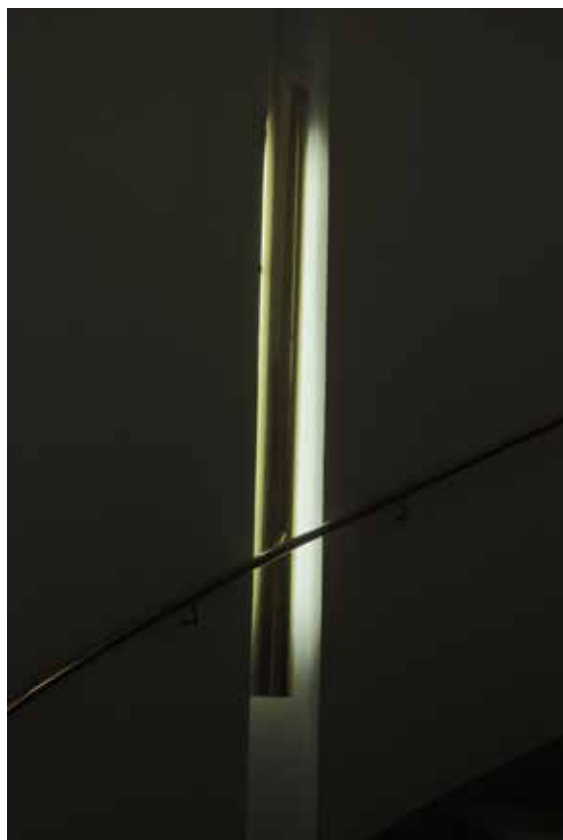
Rakennuksen A kellarikerroksen seinäpaneeliin kiinnitetty valaisintyyppi.

Vastaava valaisin kattoripusteisena.

Rakennuksen A kellarikerroksen seinäpaneeliin kiinnitetty toinen valaisintyyppi.

Rakennuksen C ja G pääportaan integroitu valaisintyyppi.

Rakennuksen A kellarikerroksen edustustilojen kattokruunumalli.

Rakennuksen G neuvotteluhuoneen ja rakennuksen A ruokalan kattokruunumalli.

Rakennuksissa B, C ja G käytetty porrashuoneiden valaisinmalli.

Rakennuksen B kellarikerroksen entisen kirjastotilan kattovalaisin.

4.4

Suunnitteluratkaisuun kohdistunut kritiikki

Vaikka Merikasarmihankkeen keskeiseen kysymyseen, itäisen upseerikasarmin rekonstruktioon, saatiin hegemonia Museoviraston, Helsingin kaupungin julkisivutoimikunnan ja Suomen rakennustaiteen seuran tuen kautta, sai hankkeen toteutus osakseen kritiikkiä.

Jo vuoden 1981 lausunnossa koskien toteutetuksi tulutta luonnos 2:n suunnitteluratkaisua, Museovirasto katsoi uudisrakennusten C ja G kattoterassiratkaisut ongelmallisiksi ja kyseisten rakennusten aukotusratkaisujen vaativan kehittelyä.¹¹⁸ Samaan suunnitteluvaiheeseen antamassaan lausunnossa vuodelta 1982 Helsingin kaupungin rakennusvalvontaviraston julkisivutoimikunta piti epätoivottavana sitä, että 1700-luvulta säilynyt alueen vanhin portti muuttui suljetuksi, sen sijaan että se olisi hyödynnetty palvelemaan uutta virastokokonaisuutta. Tämän lisäksi toimikunta toivoi uudisrakennuksissa ajanmukaisempaa käsittelyä historioivan otteen sijaan.¹¹⁹

Vastavalmistunutta virastokokonaisuutta esiteltiin laajassa artikkelissa vuoden 1990 *Arkkitehti*-lehdessä. Kohteen esittelyn lisäksi samassa lehdessä julkaistiin Merikasarmihankkeen erinäisten linjausten ja tilaratkaisujen kritiikki, joka koski pitkälti jo luonnosvaiheessa Museoviraston ja Helsingin kaupungin rakennusvalvontaviraston julkisivutoimikunnan esiin tuomia ongelmakohtia. Tämän lisäksi kritisoi rakennuksen A toisen ja kolmannen kerroksen alkuperäisen, tilaa keskeltä halkovan ja vapaasti seisovan, sydänmuurin rajoittamista käytävän osaksi ja avoimen tilan kopittamista lukuisiksi toimistohuoneiksi. Myös virastokokonaisuuden sisustusta pidettiin alun perin karussa ympäristössään kohtuuttoman loistokkaana.¹²⁰

Viranomaislausunnoista ja *Arkkitehti*-lehden kritiikistä tutut teemat nousivat esille myös tätä rakennushistoriaselvitystä varten toteutetussa Merikasarmihankkeen suunnitteluvaiheessa mukana

olleiden virkamiesten haastattelussa. Heidän mukaansa pääsuunnittelijalla oli kaavoitusarkkitehdin näkökulma suunnittelutehtävään, jolloin rakennuskohtainen materiaaliseen säilyttämiseen tähtäävä suunnittelu jäi toissijaiseksi.¹²¹

Nykyajan näkökulmasta katsottuna Merikasarmihankkeessa on huomionarvoista se, että rakennuskokonaisuuden sisä- ja ulkotiloja käsiteltiin erilaisista lähtökohdista. Etenkin matruusikasarmin A sisätilaratkaisut toteutettiin hyvin erilaisena kuin mitä alkuperäisratkaisut olivat olleet. Palautustoi-
miin ei pyritty. Sen sijaan ulkoasun palauttaminen ja rekonstruktio olivat hankkeen kantavia teemoja.

Vaikka useat toimijat näkivätkin Merikasarmin 1970-luvun ulkoasussa huomattavia alueen historialta kertovia, todistusvoimallisia piirteitä, pidettiin silti parempana, että ne pyyhitään pois ja tavoitellaan Engelin suunnitelman mukaista kokonaisuutta. Tämä kertoo tuon aikaisen Engelin arvostuksen lisäksi sen, että nykyisin arvokkaana pidettyä rakennettujen ympäristöjen kerroksellisuuden vaalimista ei yleisesti vielä tunnustettu arvoksi 1970-luvun suunnitteluvaiheessa. Kun 1960–1980-luvuilla keskustelua käytiin ainoastaan Engelin tai tämän apulaisen Granstedtin suunnitelmien merkityksestä, nyt nähtäisiin tähän oleellisena osana kuuluvan myös kasarmirakennusten ympärille rakentuneet myöhemmät huoltorakennukset.

Vaikka Merikasarmihankkeen sommitelmassa haettiin paluuta Engelin aikaiseen asuun, tästä ajasta säilyneet alkuperäiseen ratkaisuun kuuluneet makasiinirakennuksen osat haluttiin purkaa ja matruusikasarmin sisätiloissa tehtiin vain rajallisesti palauttavia toimia. Suunnittelijoilla ja rakennuttajilla olisi ollut mahdollisuus päästä palautustoimissa vielä lähemmäksi alkuperäistilannetta.

118 Museoviraston lausunnot, MV; Merikasarmityöryhmän aineisto, UM.

119 Helsingin kaupungin rakennusvalvontaviraston julkisivutoimikunnan 16.6.1982 antama lausunto Merikasarmityöryhmän arkistossa, UM.

120 Schalin 1990, 37–38.

121 Haastattelu Jaakko Antti-Poika, Pekka Kärki ja Jarkko Sinisalo 11.1.2017.

5

Merikasarmi

1990–2016

Merikasarmin virastotalokokonaisuus on toiminut valmistumisensa jälkeen ulkoasiainministeriön pääasiallisena toimipisteenä. Se on säilynyt pitkälti 1980-luvulla saamassaan asussa. Ulkoasiainministeriön toimintakentässä on tapahtunut huomattavia muutoksia muun muassa Neuvostoliiton hajomisen ja Suomen EU-jäsenyyden myötä.

5.1

Ulkoasiainministeriö

Ulkoasiainministeriön hallinnonalan yleinen kehitys

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen vaikutusvalta kansainvälisessä politiikassa kasvoi vähitellen. Vaikka ulkopoliittikan johtohahmona toimi totuttuun tapaan presidentti, hallinnonala laajeni 1950-luvulta alkaen kun maailmaan syntyi uusia valtioita ja Suomi alkoi solmia yhä aktiivisemmin poliittisia ja kaupallisia suhteita Aasiaan ja Afrikkaan. Suurlähetystöverkko kasvoi myös Euroopassa.

Näiden lisäksi Suomi tuli jäseneksi erilaisiin kansainvälisiin yhteisöihin. Suomi hyväksyttiin YK:n jäseneksi 1955 ja New Yorkiin perustettiin maalle pysyvä edustusto. Jo seuraavana vuonna Suomi osallistui järjestön rauhanturvaoperaatioon. Vuosikymmen tämän jälkeen ulkoasiainministeriön poliittinen osasto sai kansainvälisen kehitysavun yksikön, josta tuli ajan myötä oma osastonsa. Näin ulkoasiainhallinnon tehtäväkenttä sai uusia ulottuvuuksia. Vuonna 1969 Suomi laati aloitteen Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin (ETYK) järjestämisestä. Konferenssi lopulta toteutui Helsingissä vuonna 1975. Se lisäsi uskoa Suomen harjoittamaan diplomatiaan ja osoitti Suomen kyvykkyyden toimia suurten kansainvälisen poliittisten kokousten isäntänä.

Samoihin aikoihin suomikuvan edistämiseen kiinnitettiin yhä suuremmissa määrin huomioita ja lisättiin vienninedistämiseen tähtääviä toimia. Nämä kaikki uudet toimintakentät luonnollisesti kasvattivat ministeriön henkilömäärää.¹²²

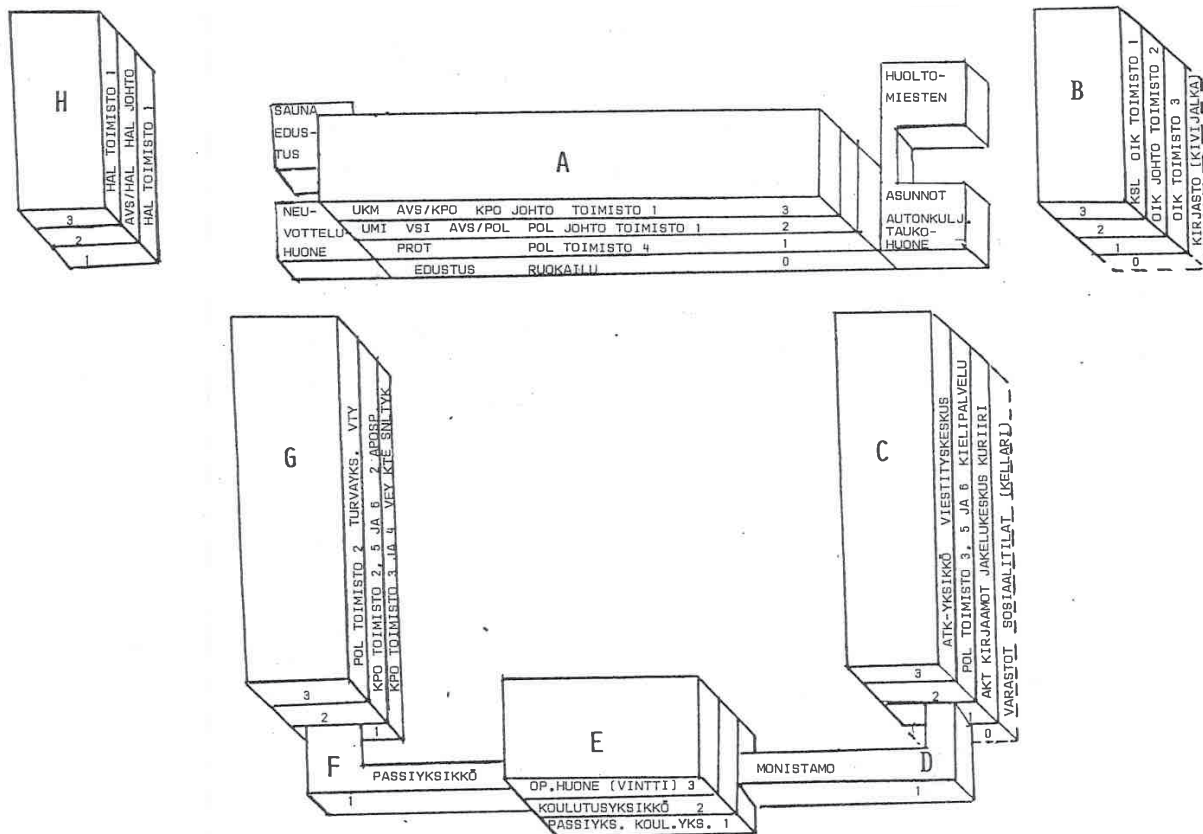
Ministeriö Merikasarmilla

Ulkoasiainministeriön uusien toimitilojen suunnittelun alkuperäisenä päämääränä oli sijoittaa koko ministeriön henkilökunta Merikasarmin tiloihin. Henkilökunnan koko kasvoi kuitenkin hankkeen aikana ja kun tilat olivat käyttövalmiit, olivat ne riittämättömät koko ministeriön tarpeisiin. Henkilöstön määrän kasvu tapahtui huomattavan nopeasti. Kun vuonna 1968 ministeriön henkilöstömäärä oli 240, oli se tuplaantunut viiteensataan kymmenessä vuodessa ja oli noin 700 vuonna 1988.¹²³

Vastavalmistuneisiin tiloihin sijoittui lopulta vain noin puolet suureksi kasvaneen ministeriön yksiköistä ja henkilökunnasta. Muun muassa kehitysyhteistyöosasto sijoittui Katajanokan länsiasiansa sijaitsevaan Rahapajaan, joka sai 1990-luvulla

¹²² Verkkoartikkeli ”Kylmän sodan aika: ulkoasiainhallinnon kasvu” ulkoasiainministeriön verkkosivulla.

¹²³ Paloposki 2016.

Vuoden 1989 suunnitelma ulkoasiainministeriön osastojen sijoittumisesta Merikasarmiin uusiin tiloihin. Sijoittuminen toteutettiin pitkälti suunnitelman mukaisesti ja myöhemmät muutokset ovat olleet varratan vähäiset. UM.

uudisosan, ja viestintäosasto sai toimitilat vanhasta satamavarastorakennuksesta osoitteessa Kanavakatu 3C.

Merikasarmilla matruusikasarmiin toiseen kerrokseen asettui ulkoasiainministeri, valtiosihtööri ja poliittinen osasto, jonka tilat jatkuivat myös itäiseen siipirakennukseen. Kolmanteen kerrokseen tuli ulkomaankauppaministerin, alivaltiosihtöerin ja kauppapoliittisen osaston tilat, jotka jatkuivat myös läntisen siipirakennuksen puolelle. Ensimmäinen kerros tuli protokollaosaston käyttöön, kellarin sijoitettiin ravintola- ja edustustilat.

Tukipalvelut, kuten kuriiri, sanomakeskus, arkisto ja monistamo, koottiin itäisen siipirakennuksen ensimmäiseen kerrokseen ja itäiseen nivelrakennukseen. Tukipalveluiden merkitys oli alkuaikoina viraston työssä suuri, monistamo tuotti yli 20 miljoonaa kopiota ja tulostetta vuosittain, diplomaattipostia lähetettiin viikoittain yli 75 toimipaikkaan ympäri maailman. Itäisen siipirakennuksen toisessa kerroksessa oli kauppapoliittisen, poliittisen, hallinnollisen ja kiinteistöhallinnon yksiköitä. Kolmannessa kerroksessa oli viestintään liittyviä toimintoja.

Taloon F sijoittui puhelinpalvelu ja talossa G sijaitsi Suomen ja Neuvostoliiton välisen kaupallisen ja taloudellisen yhteistyön osasto. Hallinto-osaston johto ja henkilöstötoimisto sijoittuivat läntiseen upseerirakennukseen eli taloon H. Talon B kellari-kerrokseen tuli arkisto ja noin 30 000 niteen kirjasto sekä näissä tukitoiminnoissa toimivien henkilöiden huoneita. Rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa oli arkisto- ja kansliatoimisto sekä yleisten ja konsuliasiaain toimisto. Rakennuksen toiseen kerrokseen sijoittui kansainvälisoikeudellinen toimisto.

Sairaalarakennukseen E tuli passi-, viisumi- ja koulutusyksiköt. Talon ensimmäisessä kerroksessa olivat passijaosto ja koulutusjaoston atk- ja ryhmätyötiloja, kirjasto ja kurssihuone, toisessa kerroksessa oli suurissa saleissa kielikoulutustiloja, kielistudio ja luentosali sekä koulutuksesta vastaavan henkilökunnan toimistotiloja.¹²⁴

124 Favorin 2013, 12.

Tasavallan presidentti Mauno Koivisto tutustui uusiin ministeriön tiloihin puolisonsa Tellervo Koiviston kanssa vuonna 1990. Rakennuksen A ensimmäisen kerroksen tiedotustilassa kokonaisuutta esitteli ulkoasiainministeri Pertti Paasio. Tämän vieressä on edelleen rakennuksen A aulassa nähtävillä oleva virastokokonaisuuden pienoismalli. UM.

Presidenttipari tutustumassa rakennuksen B kellarikerroksen kirjasto- ja arkistotiloihin samaisella vierailulla 1990. UM.

Ennen digitaalista aikaa kirjaston sanomalehtinurkkaus toimi tärkeänä tietolähteenä henkilöstön eri asemapaikojen tilannepäivityksissä. Tilassa on Antti Evävaaran Merikasarmiin suunnittelemaat tuolit. UM.

Muutokset toiminnassa vuoden 1990 jälkeen

Merikasarmin ministeriön käyttöön uudistettujen tilojen käyttötarkoitukset ovat muuttuneet suhteellisen vähän sitten niiden käyttöönoton. Jotkin muutokset ovat kuitenkin olleet tarpeen. Tämä johtuu ulkoasiainministeriön toimintakentän muutoksista. Kansainvälisessä poliittisessa kentässä on tapahtunut merkittäviä muutoksia sitten 1980-luvun lopun.

Muun muassa Suomen EU-jäsenyys on nostanut eurooppalaisen yhteistyön merkitystä ja EU-puheenjohtajuuskaudet ovat kasvattaneet henkilöstön määrää ajoittain. Myös muun kansainvälisen yhteistyön merkitys esimerkiksi arktisissa asioissa ja järjestöissä kuten YK, Euroopan neuvosto, ETYJ ja NATO on kasvanut sitten 1990-luvun.

Ministeriön osastojen sijoittelussa on ollut jonkin verran liikkuvuutta kolmen vuosikymmenen saatossa. Rakennukseen H sijoittui Eurooppa-osasto ja tiloissa aiemmin toiminut hallintoyksikkö siirtyi Kanavakadun tiloihin. Neuvostoliiton purkautuminen 1990-luvun alussa toi muutoksia organisaatio-rakenteeseen. Läntisessä siipirakennuksessa toimii nyt Itäosaston nimellä kauppapoliittisen osaston yksikkö, joka jatkaa rakennuksen alkuperäistä käyttötarkoitusta. Näiden lisäksi merkittävimpiä sisällöllisiä muutoksia ulkoasiainministeriössä on ollut ministerien salkkujaon muutos siten, että ulkomaankauppa- ja kehitysministerin ministeritehtävät on yhdistetty. Pohjoismaiselle yhteistyölle on nimetty oma ministeri.

Poliittisesta ilmapiiristä johtuvien muutosten lisäksi ministeriön toiminnassa on tapahtunut sisäistä uudelleenorganisointia. Rakennuksen E koulutusyksikkö on siirtynyt Kanavakadulle ja rakennus tuli kokonaisuudessaan konsuli-, passi- ja viisumiasioita hoitavan kansalaispalveluiden käyttöön. Entisistä kieli- ja luokkahuoneista tehtiin avokonttoritiloja. Rakennuksessa F toiminut puhelinkeskus on siirtynyt rakennuksen C ja rakennukseen D on sijoitettu monistamon tilalle kriisikeskus. Rakennukseen F on sijoitettu entisen toimistotilojen tilalle kokouskeskus.

Myös valtionhallinnon yleiset muutokset ovat vaikuttaneet tilankäyttöön. Esimerkiksi entiset kuriiripalveluiden tilat itäisen siipirakennuksen maanalaisessa kerroksessa ovat jääneet pois alkuperäisestä käytöstä, kun kuriiripalvelut on ulkoistettu. Samalla kuin kuriiripalveluhenkilökunnasta luovuttiin, siirryttiin kulunvalvonnassa täysin

sähköiseen aikaan ja rakennusten eri sisääntuloissa olleista miehitetyistä kulunvalvontapisteistä luovuttiin. Monistamo on edelleen käytössä, joskin toiminnaltaan supistettuna, kun eri rakennusten entisistä kulunvalvontapisteistä on tehty kopiointi- ja monistuspisteitä. Valtionhallinnossa tapahtuu yhä edelleen muutoksia. Esimerkiksi kielenkääntötehtävät on keskitetty ja kielenkääntäjät ovat siirtyneet pois yksiköistä. Merikasarmin kirjasto on muuttanut pois rakennuksen B kellarikerroksesta, kun eri ministeriöiden kirjastopalvelut on koottu yhteen valtioneuvoston hallintoyksikköön. Vuoden 2016 loppupuolella tapahtunut muutto on johtanut kirjastolle suunniteltujen tilojen vajaakäyttöön. Nyt myös puhelinpalvelua ollaan siirtämässä pois Merikasarmin tiloista. Tuleviin muutoksiin kuuluu Merikasarmin tilankäytön tehostaminen, jonka pyrkimyksenä on keskittää ministeriö Merikasarmille. Toistaiseksi Rahapajan ja Meripajan tiloista on tehty luopumispäätökset.

5.2

Tilamuutokset

Kalustemuutokset

Lähtökohtaisesti ministeriön toiminnan muodot ovat säilyneet pitkälti saman kaltaisina kuin Merikasarmin uusien tilojen valmistuessa 1980- ja 1990-luvun taitteessa, minkä johdosta myös tilat ovat pitkälti alkuperäisessä asussaan. Muutokset on pyritty toteuttamaan huomattomina 1980-luvun lopun asua myötäilevällä ja säilyttävällä tavalla. Täten on päädytty korjaamiseen ja kunnostamiseen uusimisen ja tyyllillisen muutoksen sijaan. Tästä periaatteesta on pidetty kiinni etenkin rakennuksen A kohdalla.¹²⁵

Lähtökohtaisesti tilojen pinnat ovat 1980-luvulta. Joitain rakennusten ulko- ja sisäpintoja on uudelleenmaalattu noudattaen 1980-luvulla määriteltyä väripalettia. Kovan käyttöasteen tiloissa on tehty lukuisia pieniä kalusteiden kunnostustöitä joka vuosi niukkojen määrärahojen sallimissa rajoissa. Esimerkiksi rakennuksen A kellarikerroksen kiinteiden sohvien verhoilut on uusittu, tyylihuonekalujen verhoiluja on uusittu, ja saunakabinetin nahkasohvien verhoilu on uusittu, Eliel Saarisen pinnatuolit on uudelleenverhoiltu ja niiden pinnoja on korjattu.

Toimistohuoneissa merkittävimmät muutokset liittyvät ergonomiaan ja etenkin työpöytiin. Alun perin huoneissa oli mahongin väriset kirjoituspöydät, sitten mahongin väriset nurkkamalliset atk-pöydät ja aputasoja, nyt kaikissa työpisteissä on sähköpöydät. Pöytien ohella on uusittu työtuolit. Myös alkuperäisiä toimistokaappeja on hajonnut ja niitä on vaihdettu.

Säilyttävästä periaatteesta on poikettu viime vuosina jossain määrin. Helsingin ollessa vuonna 2012 World Design Capital, ulkomaankaupan edistämistä vastaavan kauppapoliittisen osaston tiloja uudistettiin rakennuksen A kolmannessa kerroksessa. Kerroksen käytävä sai uudet valaisimet, käytävän auloihin sijoitettiin uudenlaisia lehtiteelineitä ja kerroksen neuvotteluhuone uudistettiin. Muualla muutamia entisiä varasto-, vahtimestarin ja kopiointitiloja taloissa A, G ja H on muutettu sisustukseltaan. Niihin on tuotu värikkäät uudet Iskun kalusteet ja etsitty ministeriön kokoelmasta sopivaa grafiikkaa niiden pareiksi. Muutoksilla on haluttu

luoda epämuodollisia taukotiloja ja pienten ryhmien kokoontumistiloja, jotka ovat visuaalisesti erilaisia kuin työtilat.

Sisustukseen oleellisena osana kuuluvaan taide-teoskokoelmaan on tehty jossain määrin muutoksia vuosien kuluessa. Yksittäisten taideteosten sijainti on saattanut muuttua toimistohuoneiden sisällä kulloisenkin virkamiehen ja ministerin mieltymysten mukaan. Teoksia on vaihdettu valtion taideteostoitomikunnan toimesta. Nykyisin lainassa olevat teokset edustavat edelleen vanhaa suomalaista 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen taidetta sekä 1980-luvun uushankintoja, pois lukien Anna Tuorin maalaus vuodelta 2005 ja Sami Havian teos vuodelta 2012. Peruskorjaus- ja uudisrakennusvaiheessa hankitut tilaustyöt ovat pääasiassa edelleen paikoillaan, joskin Sinikka Soukan kaksiosaisen tekstiiliteoksen toinen osa on siirretty pois paikalle asennetun valkokankaan tieltä. Ilmeisesti myös 1980-luvun uushankinnat sijaitsevat pääasiallisesti edelleen Merikasarmin tiloissa. Sen sijaan vanhemman taiteen osalta on tapahtunut huomattava määrä vaihdoksia ja teosten taiteilijakaarti on miehistynyt. Ministeriö ei enää itse hanki taidetta.¹²⁶

Muutokset tilahahmossa

Kun edellä mainitut muutokset ovat olleet sisustusmuutoksia, myös väliseiniä koskevia tilamuutoksia on toteutettu. Vuosina 2008–2009 rakennuksen A itäisen keittiösiiven toinen asunto muutettiin toimistotiloiksi ja sinne sijoittui keskusvalvomo. Myös jäljelle jäänyttä asuntoa on kunnostettu. Rakennuksen F tyhjiksi jääneet toimistotilat muutettiin vuosina 2009–2010 neuvottelutiloiksi ja nivelrakennuksesta muodostui ministeriön kaikkia osastoja palveleva eri kokoisia tiloja sisältävä kokouskeskus. Samalla rakennuksen G eteläpäätyyn tehtiin tilamuutoksia naulakoille ja muille julkistiloille. Samaan aikakauden sijoittuu myös rakennuksen C ensimmäisen kellarikerroksen eteläpäädyn entisten kuriiripalvelutilojen muutos kuntosalitiloiksi. Toimistotilojen muutosten lisäksi myös käytävämateriaalit uusittiin.

¹²⁵ Suullinen tiedonanto Liisa Blom 16.1.2017.

¹²⁶ Merikasarmin sijoitettujen kansalliskokousgallerian museoiden ja valtion taideteostoitomikunnan kokoelmiin kuuluvien teosten luettelot; suullinen tiedonanto Liisa Blom 16.1.2017.

Huoltokorjaukset

Kokonaisuutena tarkasteltaessa on Merikasarmilla suoritettu pääasiallisesti vain ylläpidollisia korjauksia ja Merikasarmi on rakenteellisesti lähellä 1980-luvulla saamaansa asua. Talotekniikka on pääasiallisesti 1980-luvulta. Rakenteellisista ongelmista johtuvia korjaustöitä on suoritettu etenkin rakennuksissa C ja E sekä rakennuksen A keittiösiivissä. Rakennuksessa E ja rakennuksen A keittiösiivissä on ollut ongelmana maasta nouseva kosteus, jota on yritetty korjata parantamalla ja lisäämällä lattianrajan tiivistyksiä. Rakennuksessa C korjattiin toisen kerroksen ikkunoiden ympäristöjä lisätiivittämällä. Puitteissa oli todettu rakenteellista vikaa, jonka takia huoneilmaan pääsi eristeenä käytettyä lasivillaa. Samassa yhteydessä kerroksen toimistohuoneet maalattiin ja kynnykset vaihdettiin.

Myös ilmanvaihtoon on liittynyt muutoksia. Sitä on tehostettu ja laitteistoa päivitetty esimerkiksi rakennuksen C osalta vuosina 2008–2009. Ulkotilojen osalta muutokset ovat vähäisiä ja koskevat pääasiallisesti pääjulkisivujen lasi-teräsrakenteiden ja keittiösiipien sisäpihojen peltikatosten rakentamista eri vaiheissa 1990-luvun lopulta alkaen. Rakennuksen A pohjoisjulkisivun sokkelia korjattiin 1990-luvun lopulla, kun kymmenen vuotta tätä ennen tehdyn peruskorjaus- ja muutostyön yhteydessä maan pintaa oli nostettu ja tämän johdosta maan tason alle jääneet tiiliset ikkunapielet olivat rapautuneet.¹²⁷

¹²⁷ Sähköpostiviesti Risse Koponen 3.2.2017; Museoviraston lausuntoaineisto, MV.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Merikasarmihanke valtion 1980-luvun rakennushankkeena

Suomi oli 1980-luvulla nykyistä enemmän maakuntavetoinen ja talous pohjasi maa- ja metsätalouteen sekä perinteisiin teollisuuden aloihin. Maakuntiin rakennettiin yliopistoja ja muita oppilaitoksia, tutkimuslaitoksia ja virastotaloja, tele- ja postikeskuksia. Oulun yliopisto sai Linnanmaan kampuksensa, VTT:lle rakennettiin toimitiloja, maa-, metsä, kala- ja hevostalouden oppilaitoksia kehitettiin. Kaupunkien keskustoihin rakennettiin virastotaloja, joihin palveluita ja hallintoa keskitettiin.

Monessa pääkaupungin arvokohteessa suoritettiin peruskorjauksia, kuten valtioneuvoston linnassa ja presidentin linnassa. Merikasarmi oli yksi ensimmäisistä suurista uusiokäyttö- ja täydennysrakennushankkeista.

Tätä ennen oli toteutettu Kaartin kasarmien muutos- ja lisärakennushanke, jossa yhteneviä piirteitä Merikasarmiin nähden oli kasarmirakennusten muutto ministeriön toimitilaksi ja hankkeen suuri mittakaava. Engelin suunnittelema Kaartin kasarmi vaurioitui pahasti pommituksissa 1946. Se kunnostettiin vuonna 1956 ja sitä ympäröivään kortteliin rakennettiin useampia siipirakennuksia 1960-luvulla arkkitehtien Viljo Revell ja Heikki Castrén suunnitelmien mukaan.¹²⁸ Merikasarmihanketta seurasi välittömästi Ateneumin peruskorjaus, joka aloitettiin 1987. Merikasarmien ja Ateneumin peruskorjaushankkeiden lähtökohdat olivat hyvin erilaiset, sillä Ateneumin käyttötarkoitus ei muuttunut ja peruskorjauksessa pyrittiin säilyttämään tilat ennallaan. Toisaalta myös Ateneumia laajennettiin.

Lähempänä Merikasarmien tyypistä kokonaisuutta on Arabianrannan kampuskompleksi, jossa vanhoihin tehtaisiin sijoitettiin uudenlaista toimintaa. Taideteollinen korkeakoulu muutti Arabian-

rantaan vuonna 1986. Tämä liittyi alueen kehityshankkeeseen, jossa alueelle laadittiin uusi kaava ja siitä kehitettiin taiteeseen ja teolliseen muotoiluun liittyvän historiansa pohjalta uusi asuin- ja kampusalue. Kuten Merikasarmien ja Katajanokan kohdalla, uuden kaupunginosan identiteetti liitettiin sen historiaan.

Merikasarmihanke osana pääkaupungin ja Katajanokan kehitystä

1970-luvun Katajanokka-projekti, jossa Katajanokan kärjen teollisuusalue muutettiin asuinalueeksi, oli ensimmäinen laatuaan Helsingissä. Projekti aloitti kehityksen, jossa ranta-alueita otettiin asukkaiden asuin- ja virkistyskäyttöön, kun teollisuus- ja satamatoimintaa siirrettiin muualle. Suuntaus on sittemmin jatkunut. Katajanokan luonne teollisuuden ja satamatoimintojen alueena lähellä pääkaupungin hallinnollista keskustaa on herättänyt keskustelua jo ennen 1970-luvun uudelleenkäyttöhanketta. Muun muassa 1930-luvulla *Arkkitiehti*-lehdessä käytiin keskustelua Katajanokan tulevaisuudesta, mutta silloin yleinen mielipide oli satamatoimintojen säilyttämisen kannalla.¹²⁹ 1960-luvulla vahvistui näkemys, joka pyrki merellisen Helsingin rantojen vapauttamiseen teollisuudelta. Yhteiskunta oli muuttunut jälkiteolliseksi ja kaupunki oli kasvanut niin, että jäljelle jääneiden teollisuuslaitosten oli vaikea laajentua keskusta-alueella. Myös teollisuuden kuljetukset läpi kaupunkikeskustan katsottiin yhä ongelmallisemmiksi. Teollisuus siirtyi ja sen tilalle suunniteltiin asuntoja ja toimistoja, sekä niitä tukevia palveluita.¹³⁰ Aiemmin eristettynä alueena ollut Merikasarmi liittyi osaksi uutta asuinalueutta. Katajanokan kärjen uuden asuinalueen ja ministeriön toimipaikan muodostavasta kokonaisuudesta tuli 1990-luvulla

¹²⁹ Kervanto Nevanlinna 2002, 203.

¹³⁰ Kervanto Nevanlinna 2002, 217–220.

¹²⁸ Revell ja Castrén 1961, 200–209.

arkkitehtien arvostama ja kirjallisuudessa tunnustettu esimerkki hyvästä suomalaisesta kaupunkisuunnittelusta.¹³¹

Suunnitelmien lähtökohtana olivat viihtyisyyden lisääminen ja alueen eheyttäminen. Tämä kuitenkin tarkoitti arvoladattuja valintoja, joissa osa rakennuksista määriteltiin purettaviksi. Samaa, tiettyihin arvoihin sidottua valintaa suoritettiin samanaikaisesti Merikasarmihankkeen kanssa Katajanokan eteläosissa, kun Eteläsataman vanhoja rakennuksia purettiin ja muutettiin toisiin käyttötarkoituksiin.¹³² Joihinkin näistä rakennuksista sijoittui ulkoasiainministeriön osastoja, kun Merikasarmi jäi ministeriölle pieneksi.

Rekonstruktion historia Suomessa

Merikasarmihankkeessa arvotettiin historiallisia kerrostumia ja päädyttiin rekonstruoimaan kokonaisuus, jonka lähtökohtana on Engelin suunnitelma. Rekonstruktioksi laskettavia toimia on toteutettu Suomessa aina 1800-luvulta lähtien kirkkojen, linnojen ja kartanoiden korjauksissa. Kuitenkin vasta 1960-luvulla käytiin ensimmäiset keskustelut rekonstruktion oikeutuksesta Helsingin Hotelli Kämpin ja Lohjan kirkon korjaushankkeiden kohdalla. Jälkimmäisen keskustelu käytiin Museoviraston piirissä, Kämpin kohdalla sen sijaan keskustelu sai julkisia muotoja.¹³³ Tätä taustaa vasten on hyvin ymmärrettävää, että Merikasarmihankkeen kohdalla valinnoista haluttiin käydä keskustelua ja saada rekonstruktiolle yleisempi hyväksyntä ammattipiireissä. Rakennushallitus oli maan merkittävien rakennuttajaorganisaatio, eikä julkiseen keskusteluun sen hankkeista oltu totuttu. Samaan aikaan Merikasarmin rekonstruktion kanssa muun muassa Viaporin käyttösuunnitelmassa ja Porvoon asema-kaavassa esitettiin laajoja rekonstruktioita. Aika oli myötämielinen rekonstruktiolle.¹³⁴ Näin oli myös Merikasarmin kohdalla. Suunnitelmia käsittelevistä lausunnoista voidaan havaita asiantuntijoiden hege-moninen vaikutus ja hyväksyntä historiaa redusoivalle ja muokkaavalle otteelle.

¹³¹ Kervanto Nevanlinna 2002, 230.

¹³² Kervanto Nevanlinna 2002, 244–261.

¹³³ Lilius 1993, 105.

¹³⁴ Lilius 1993, 107.

Engelin ihannointi

Arkkitehti Erik Kråkströmin laatiman suunnitelman lähtökohtana oli Engelin suunnitteleman kokonaisuuden arvokkuuden korostaminen ministeriön toimitiloina. Tämä edellytti muutos- ja lisärakennustoimenpiteitä, jotta kasvava ministeriö mahtuisi tiloihin. Lisärakentamisella pyrittiin täydentämään Engelin aikana kesken jäänyt suunnitelma. Se, mitä rakennuskokonaisuudelle oli tapahtunut Engelin jälkeen, nähtiin toisarvoisena eikä sitä pidetty säilyttämisen arvoisena. Huomio kiinnittyi myös pääasiallisesti Engelin tai tämän apulaisen Granstedtin suunnittelemiin rakennuksiin. Toisarvoiseksi jäi 1700-luvun lopun makasiinirakennus, joka oli ollut osa Engelin aikaista kompositiota. Se purettiin. 1980- ja 1990-luvut olivat aikaa, jolloin Engeliä ihailtiin varauksetta Helsingin ja koko suomalaisen arkkitehtuuri tason nostajana ja kansallisperintönä pidettyjen rakennettujen ympäristöjen suunnittelijana. Engelistä oli tullut ajankohtainen jo aikaisempien korjaushankkeiden myötä. Merikasarmihankke piti hänen nimensä säännöllisesti asiantuntijoiden huulilla koko kaksikymmenvuotisen hankkeen ajan. Kun Engelin syntymästä oli kulunut 150 vuotta, opetusministeriön johdolla koottiin laaja Engelin arkkitehtuuria esittelevä näyttely ja näyttelyluettelo.

Merikasarmihankkeen suhde historiaan

Engelin aikaisen asun palautus ja Merikasarmin aseman korostaminen kaupunkitilassa olivat ne tavoitteet, joista Katajanokan itäkärjen asemakaavakilpailun voittanut Helander-Pakkala-Sundmanin suunnitelma lähti liikkeelle. Asemakaavoitus ohjasi Merikasarmihankkeen muotoutumista rekonstruktioksi.

Rakennussuojelusta vastaavien viranomaisten ja restaurointiperiaatteista kiinnostuneiden tahojen näkemykset historiallisten kerrostojen arvosta eivät lopulta kanavoituneet vaatimuksiksi. Aika ei ollut vielä kypsä siihen, että ajallisesti monikerrokset ympäristöt olisi nähty tärkeinä ja että sekundäärisiä rakennuksia olisi pidetty arvokkaina kokonaisuuden osina.

Toisaalta kannanotoissa kritisoitiin Kråkströmin uudisrakennuksia. Oikeutetusti kysyttiin, olisiko uudisrakennusten muotokieleen tai sisutukseen ollut tuotavissa laadukasta ajanmukaista käsittelyä historioivan otteen sijaan.

Vaikka Kråkströmin lähtökohdat olivat historialliset ja suunnitteluratkaisua alleviivasi uuden alisteista asemaa vanhaan, oli vanhan rakennuskannan käsittely nykykäsityksen mukaan kovaotteista. Vaikka rakennuksen A eli matruusikasarmien osalta ulkoasu palautettiin Engelin aikaiseen asuun, sisätilojen käsittelyssä oli eri lähtökohdat. Kun rakennuksen välipohjat ja väliseinät olivat pääasiassa myöhempien muutostöiden tulosta ja vähempiarvoiseksi katsottuja, niitä muokattiin melko vapaalla kädellä. Sisätiloissa säilytettiin kellarin holvatut tilat, toisen ja kolmannen kerroksen kaariaukotettu keskimuuri ja porrashuoneet. Engelin jälkeisistä vaiheista huomattavin säilynyt piirre on välipohjien I-palkit, joiden varaan laskettiin elementtirakenteiset holvirakenteet. Sairaalarakennuksen E ja upseerikasarmien H kohdalla hyödynnettiin alkuperäistä pohjakaavaa, sillä näissä rakennuksissa vanhat väliseinät ja välipohjat olivat pitkälti säilyneet. Kyseisissä rakennuksissa pyrittiin avaamaan suljettuja, alkuperäisiä aukotuksia, mutta myöhempien muutostöiden kerrostumat pyyhitettiin pois muun muassa porrashuoneista. Uudistetut porrashuoneet toteutettiin rakennuksissa E ja H 1980-luvulle tavanomaiseen tapaan. Ne ovat pimeitä ja tilallisesti vaatimattomampia kuin uudisrakennusten B, C ja G portaat, mikä sekoittaa rakennusten keskinäistä hierarkiaa.

Rakennuksessa A kellarikerrosta muutettiin eniten. Tästä matalasta putkien ja hormien täyttämästä tilasta loihdittiin korkeita saleja edustuskäyttöön huomattavan louhimisen avulla. Kolmessa maanpäällisessä kerroksessa arkkitehti Kråkström jatkoi tilasuunnittelussa pitkälti ajan myötä tapahtuneiden muutosten linjalla. Hän yhtenäisti huonemitoituksia, siirsi toisen ja kolmannen kerroksen käytävätilat keskimuurin eteläpuolelle ja vähensi kerrosten sokkeloisuutta. Ajan konttorisuunnitteluperiaatteisiin nähden oli alkuperäistilanteen eli koko toisen ja kolmannen kerroksen laajuisten salien palauttaminen liian radikaalia. Merikasarmien uudisrakennuksiin tuli pääosin ajan standardien kokoisia huoneita, mutta vanhojen rakennusten runkoihin mitoitettiin pääasiallisesti ohjearvoja suurempia tiloja.

Matruusirakennuksen sisätilojen arkkitehtonisesti merkittävin piirre, joka on Suomessa täysin ainutlaatuinen, olivat suuret yhtenäiset majoitussalit. Vastaavia saleja ei toteutettu Engelin myöhemmissä kasarmirakennuksissa, eivätkä ne olleet ajalleen tyypillisiä venäläisissä kasarmeissa. Engel suunnitelti tilaan nostettavat makuulaverit ja suuret kaakeliuunit, joten tilat muuntuivat sekä majoitus- että

harjoittelukäyttöön. Kråkström ei ottanut Engelin tilahahmoja lähtökohdiksi. Kråkströmin tilaohjelmassa alkuperäisten miehistösalien mittakaava säilyi vain koko keskimuurin pituudelta kulkevien käytävien myötä. Vaikka tilakokonaisuus olisi jaettu Kråkströmin toteutuksen mukaisesti erillisiin toimistohuoneisiin, tilan keskelle olisi ollut mahdollista jättää kaariholvatuin aukoin kevennetty vapaasti seisova keskimuuri, jonka kummallakin puolella olisi kulkenut käytävä ensimmäisen kerroksen tavoin, ja näin korostaa miehistösalien alkuperäistä luonnetta.

Toinen tilallisesti menetetty kokonaisuus 1980-luvun suunnitteluratkaisussa on 1700-luvulta säilyneen makasiinirakennuksen hyödyntäminen osana rakennuskokonaisuutta. Rakennuksen G länsiseinään jätetty portti jää irralliseksi eikä palvele enää alkuperäisessä tarkoituksessaan saapumisreitteinä pihalle. Portin säilyttäminen pääasiallisena sisääntuloreitteinä virastotalokokonaisuuteen olisi saattanut ratkaista sen haasteen, jonka selkeän pääsisäänkäynnin puuttuminen ja tilallinen merkitseminen nyt aiheuttaa. Matruusikasarmien alkuperäisissä suunnitelmissa meren puolen pohjoisjulkisivu on sen pääjulkisivu, mutta sinne ei koskaan sijoitettu pääsisäänkäyntiä. 1980-luvulla tämä tilanne säilytettiin. Se, että kasarmikokonaisuuden kulkureitit ovat aina kulkeneet sen keskuspihan kautta, korostavat pihan asemaa ja merkitystä sotaväen käytössä. Nyt kun virastotalokokonaisuuteen saapuu suuri määrä ulkopuolisia vieraita, sisäänkäyntien samankaltaisuus ja pääsisäänkäynnin puuttuminen herättävät ongelmia, joita ei alun perin suljetussa ja vain asiainosaisten käyttämissä tiloissa päässyt syntymään.

1980-luvun arkkitehtuurin merkitys

Merikasarmi voidaan nähdä postmodernismin henkeen toteutettuna kokonaisuutena, jossa vanhoja rakenteita muokattiin ja käytettiin uuden rakentamiseen melko vapaasti. Uudisrakennusten julkisivuissa käytettiin rapattua pintaa, pilasteriaihetta ja graniittiverhousa. Engelin aikaisissa rakennuksissa vähäisessä roolissa oleva graniittisokkeli otettiin uudisrakennusten hallitsevaksi teemaksi. Pilastereita käytettiin ilman kantavaa tehtävää. Sekundääriset rakennukset saivat rapatun pinnan totutun tiilipinnan sijaan. Vaikka uudisrakennusten massoittelu voidaan ymmärtää alisteisena Engelin aikaisiin rakennuksiin nähden, ne on materiaalivalintojen kautta nostettu samanarvo-

siksi ja ne ovat täten ristiriidassa Engelin aikaiseen suunnitteluratkaisuun nähden. Kråkströmin ajatus oli, että kaikilla rakennuksilla oli yhdistäviä piirteitä. Kokonaisuuden sisä- ja ulkotiloja yhdistivät messinkiset yksityiskohdat.

Historioivaa otetta ei ulotettu uudisrakennusten sisätiloihin, jotka ovat melko tavanomaisia toimistotiloja. Kråkströmin suunnittelussa onnistuneimmat tilat ovat uudisrakennusten porrashuoneet, joissa korostuvat valkoiset, sileäksi rapatut pinnat ja veistokselliset muodot. Tiloihin suunniteltiin sijoituspaikat taiteelle, mikä korostaa ratkaisun arvokkuutta.

Sisätiloihin haluttiin luoda hierarkia, joka on havaittavissa pintamateriaalien, kalusteiden ja valaisimien kautta. Variaatioiden kautta korostettiin joko vanhojen rakennusten ja uudisrakennusten välistä jakoa, tai tilahierarkiaa julkisten ja ulkopuolisilta suljettujen toimistotilojen välillä. Myös toimistihuoneiden välillä oli oma virkatehtävien asteikkoon sidottu sisustusratkaisu. Kolmen vanhan rakennuksen osalta rakennusten A ja H välille haluttiin tehdä visuaalisesti selkeämpi yhteys kuin suhteessa rakennukseen E. Toistoa vähennettiin ja variaatiota kasvatettiin saman materiaalin erilaisilla väriyhdistelmillä. Tämä tarkoitti huomattavan suurta kirjoa materiaali- ja kalustusvalinnoissa eri rakennusten välillä ja rakennusten sisällä sen eri osien välillä. Lopputulemana on se, että hierarkiatavoitteet on helppoa aistia vain kuljeskelemalla rakennuskokonaisuuden eri osissa, mutta valintojen taustalla olevaa logiikka aukeaa vasta asiaan paneutumalla. Kun alkuperäiset kalusteet ovat ajan saatossa kulkeutuneet pois alkuperäisiltä paikoiltaan, on yleisilmeestä tullut vielä alkuperäissuunnitelmaa sekavampi. Sama pätee yksittäisten tilojen myöhempiin muutosratkaisuihin.

Huomattavaa on myös mittatilaustyönä suunniteltujen kiinto- ja irtokalusteiden määrä. Voidaan sanoa, että vain joitain kokoustilojen huonekaluja ja ruokalan irtokalusteita lukuun ottamatta, julkisissa tiloissa lähes kaikki on erikseen toteutettu. Myös toimistotiloissa on huomattava määrä paikalle suunniteltuja ja valmistettuja kalusteita. Nämä ovat muun muassa rakennuksen A toimistojen seinäkiinnitteiset hyllykokonaisuudet ja toimistokalusteet korkeimpien virkamiesten huoneissa. Massatuotannossa olleet huonekalut tilattiin erikoisverhoilu- ja pintakäsittelyin. Eliel Saarisen suunnitteleminen, uudistuotannossa olleiden pinnatuolien seuraan suunniteltiin Merikasarmia varten sopivat pikkupöydät. Ministeriöllä aiemmin käytössä olleet Kilta-tuo-

lit kunnostettiin. Kaiken kaikkiaan kalusteet ovat kestäneet aikaa erittäin hyvin ja ovat laadukkaita, suomalaisia, pitkälti täyspuusta valmistettuja tuotteita, joiden kaltaisia ei nykyisin ole saatavilla. Kokonaisuutta täydennettiin antiikkihuonekaluilla ja -valaisimilla, joita hankittiin ulkomaita myöden. Kaikessa näkyy projektin suureellisuus niin saamansa statuksen kuin käytettyjen varojen osalta. Valaisimista suunniteltiin erityisen näyttäviä ja yhä edelleen ne tuovat arvokkuutta tilaan. Kohde on kokonaisuudessaan hyvin säilyttänyt 1980-luvulla saamansa asun.

Muutoskaaviot

Kaavioissa on esitetty pääasiallisia muutoksia Matruusirakennuksen julkisivuissa ja sisätiloissa. Läntisestä upseerirakennuksesta ja sairaalarakennuksesta on esitetty muutospohjat. Vaihteita on esitetty kolme: alkuperäinen tai alkuperäisen kaltainen tilanne, tilanne ennen peruskorjausta, sekä peruskorjauksen jälkeinen tilanne joka vastaa nykytilaa. Matruusirakennus A:n pohjapiirroksista on lisäksi esitetty 1800-luvun lopun vaihe.

Matruusirakennus A, julkisivut

Alkuperäinen tilanne 1825

Suunniteltua itäistä upseerirakennusta ei toteutettu.

Ulkorakennukset eivät toteutuneet esitetyssä muodossa.

Matruusirakennuksen kokonaisuus ei toteutunut täysin Engelin suunnitelmien mukaisesti. Pohjoispuolen rantaan suunnitellut symmetriset ulkorakennukset eivät toteutuneet piirustuksessa esitetyssä muodossa. Rantaan rakennettiin kuitenkin erilaisia ulkorakennuksia, jotka kuitenkin ilmeisesti olivat puurakenteisia. Itäistä upseerirakennusta ei koskaan toteutettu. Itäpuolen portti rakennettiin ja muuri osittain. Matalat keittiösiivet valmistuivat 1820-luvun lopulla. Kokonaisuuden viimeinen osa, sairaalarakennus valmistui 1838, jonka jälkeen aluetta täydennettiin ainoastaan punatiilillä varastorakennuksilla. Alkuperäisratkaisu. C.L. Engel 1825. KA

Tilanne ennen peruskorjausta 1975

Torni rakennettu 1913.

Ikkunat muutettu suorakulmaisiksi 1870.

Lisäkerrokset keittiösiipiin n. 1914.

Rakennuksen julkisivussa tehtiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa jonkin verran muutoksia. Kolmannen kerroksen lunetti-ikkunat muutettiin suorakulmaisiksi 1870-luvulla. Luultavasti samoihin aikoihin keittiösiipiin Torni rakennettiin vuonna 1913, samaan aikaan kuin keittiösiipien eteläosia korotettiin ja rakennuksen välipohjat uudistettiin. Mittauspiirustus 1975. MV

Nykytilanne 1985

Itäinen upseerirakennus rekonstruoitu.

Torni purettu.

Lunetti-ikkunat palautettu.

Muuri rekonstruoitu.

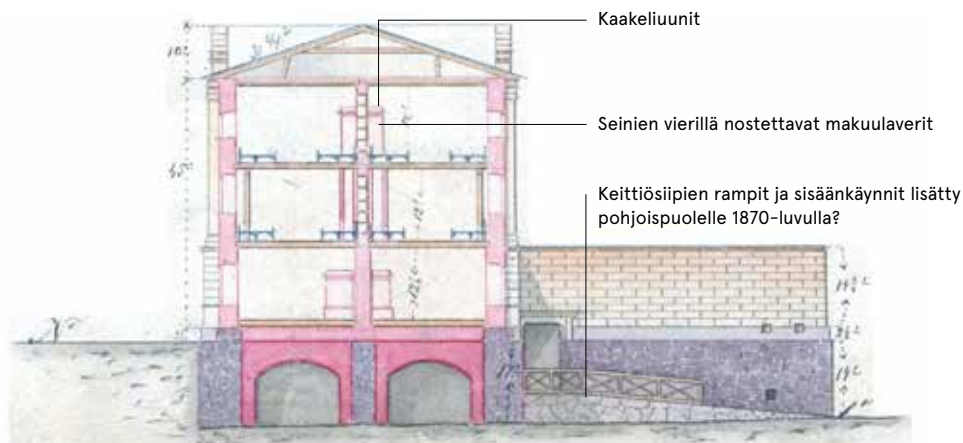
Keittiösiipien ovet avattu ja rampit palautettu.

Kellarin aukkoja avattu ja rekonstruoitu.

Peruskorjauksessa pyrittiin palauttamaan Engelin alkuperäissuunnitelmien kaltaiseksi. itäinen upseerirakennus ja siihen liittyvä muuri rekonstruoitiin. Kolmannen kerroksen lunetti-ikkunat palautettiin. Suurin osa myöhemmistä kerrostumista poistettiin. Itäpäädyn torni purettiin. Erik Kråkström 1985. *Arkitehti*-lehti.

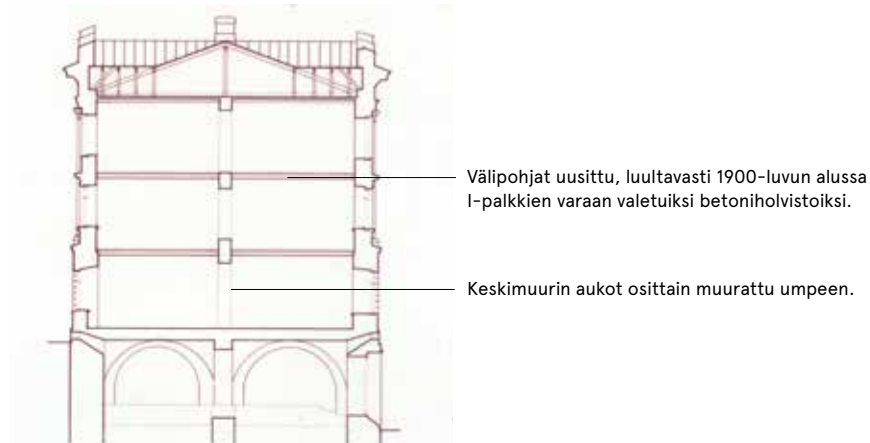
Matruusirakennus A, leikkaukset

Alkuperäinen tilanne 1872

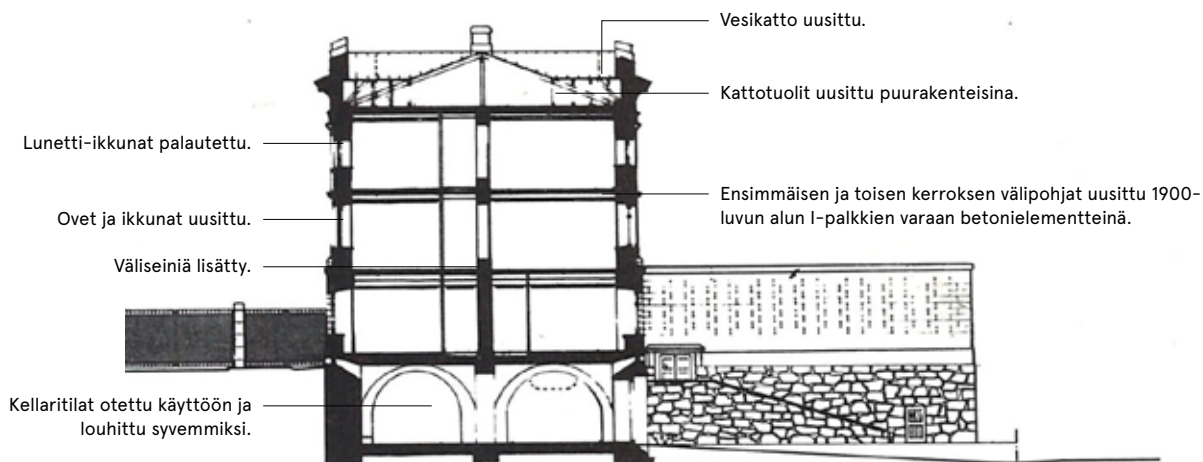
Alkuperäiset välipohjarakenteet olivat joko puuta tai tiilimuurattua kappaholvausta. Makuusaleihin Engel oli suunnitellut seinille nostettavat makuulaverit sekä suuret kaakeliuunit. Venäläinen piirustus 1872. KA.

Tilanne ennen peruskorjausta 1982

Välipohjarakenteet oli luultavasti 1900-luvun alussa uusittu I-palkkien varaan valetuiksi betonihoivistoiksi. Väliseiniä oli useaan otteeseen rakennettu lisää ja keskimuurin kaariaukot oli muurattu umpeen. Purkupiirustus. Erik Kråkström 1982. KA.

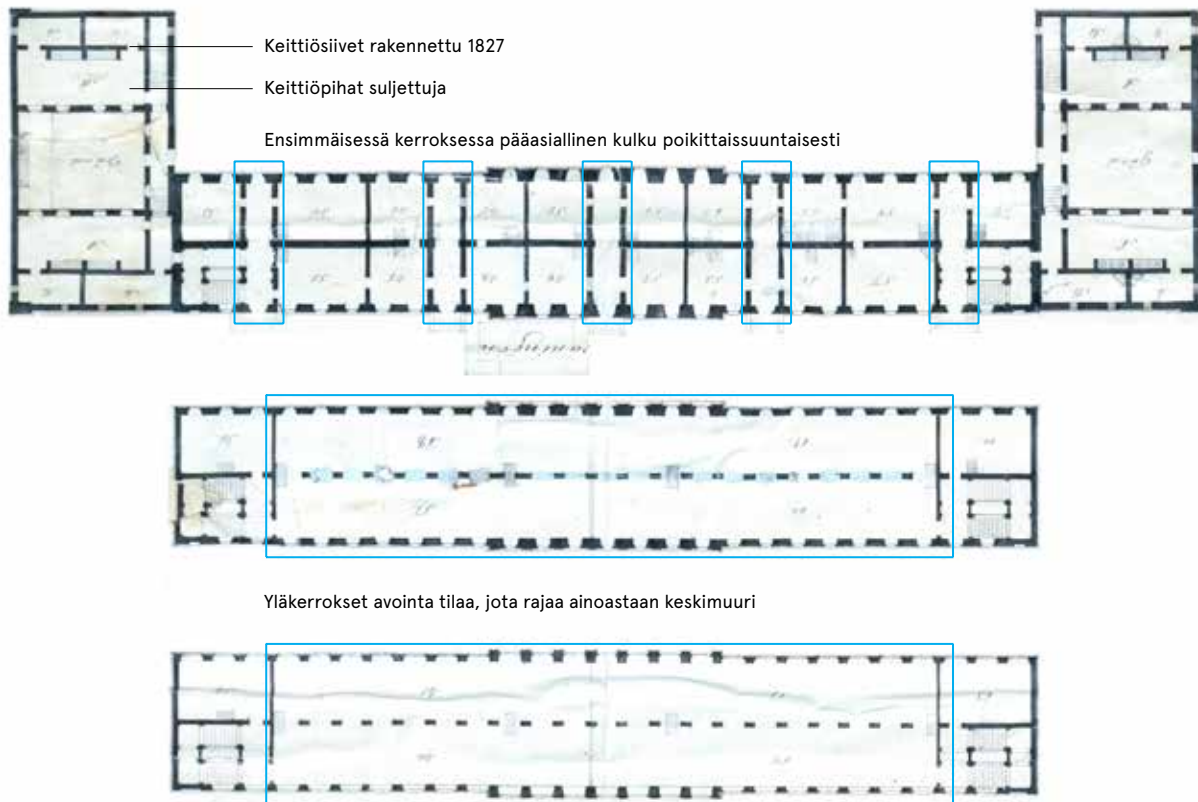
Nykytilanne 1985

Peruskorjauksessa julkisivut palautettiin alkuperäiseen, Engelin aikaiseen asuun. Välipohjat uusittiin 1900-luvun alun I-palkkien varaan kaarevista betonielementeistä. Erik Kråkström 1985. *Arkkitehti*-lehti.

Matruusirakennus A, pohjapiirrokset

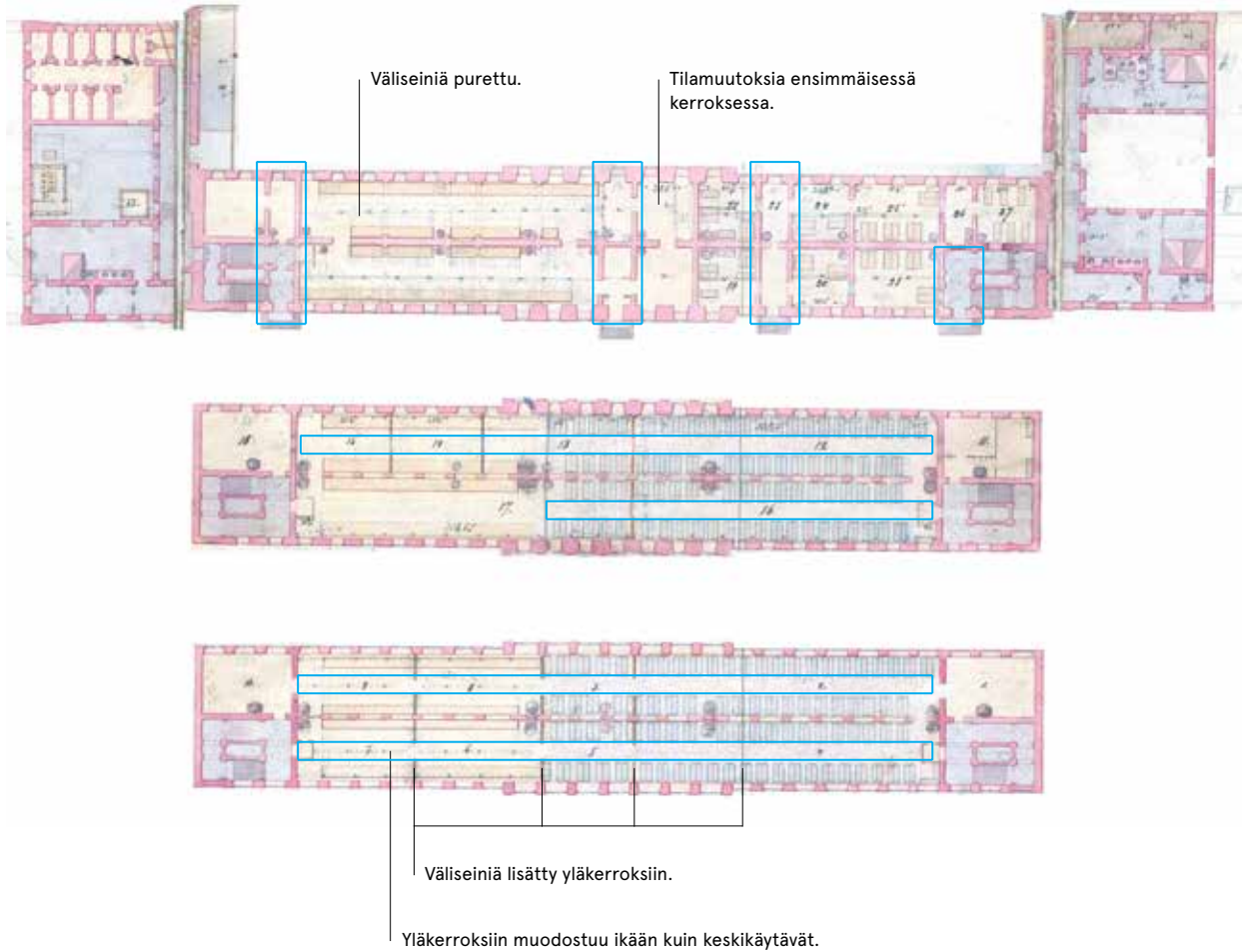
Alkuperäinen tilanne 1865

Alkuperäisessä tilanteessa ensimmäinen kerros oli jaettu poikittaiskäytävillä huoneistotiloihin. Kulku porrashuoneisiin ja ylempiin kerroksiin oli reunimmaisista ovista. Ylemmät kerrokset olivat suurta yhtenäistä, keskimuurin ja siinä olevien kaariaukkojen rytmittävää tilaa. Tiloissa oli nostettavat makuulaverit ja suuret kaakeliuunit. Päämassa valmistui vuonna 1920, matalat keittiösiivet sen molemmille sivuille luultavasti vuonna 1927. Piirustus 1865. KA.

Matruusirakennus A, pohjapiirrokset

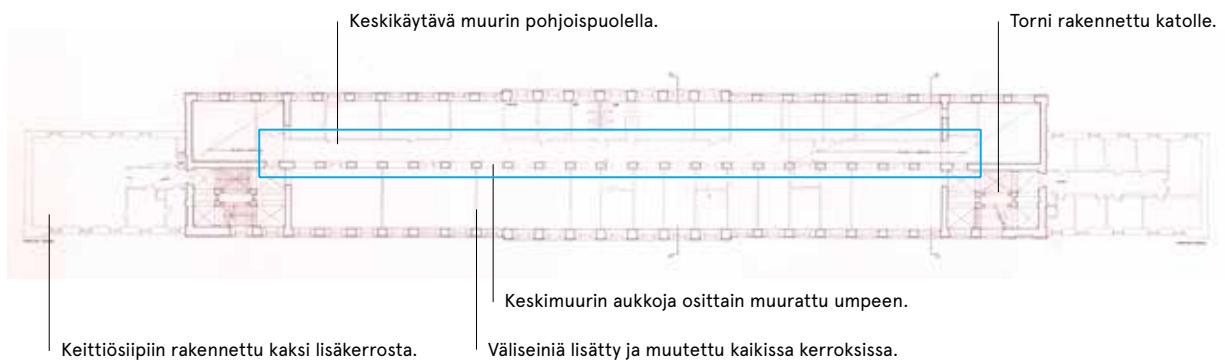
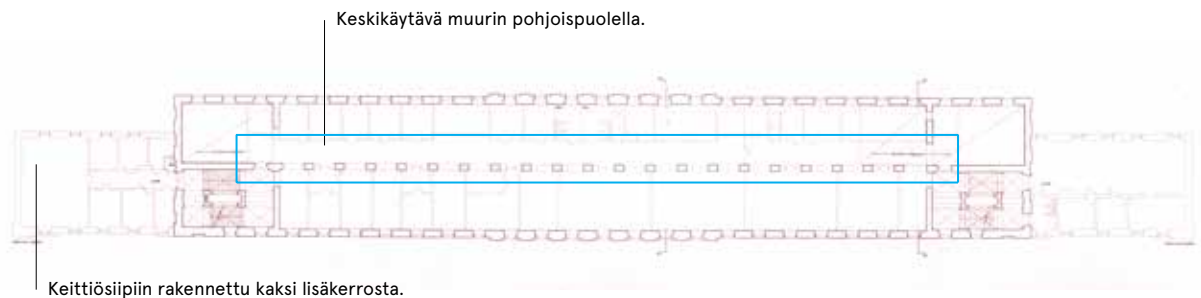
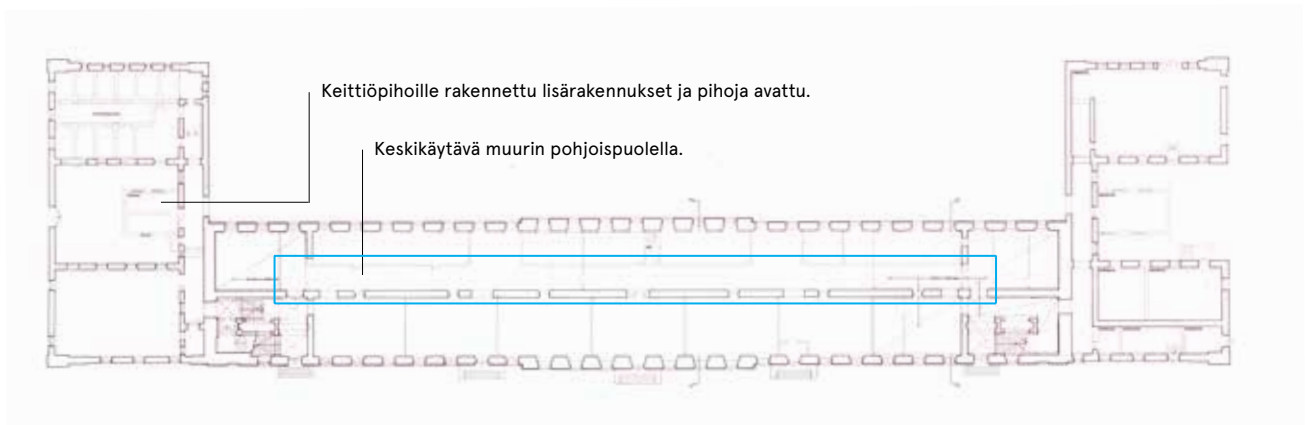
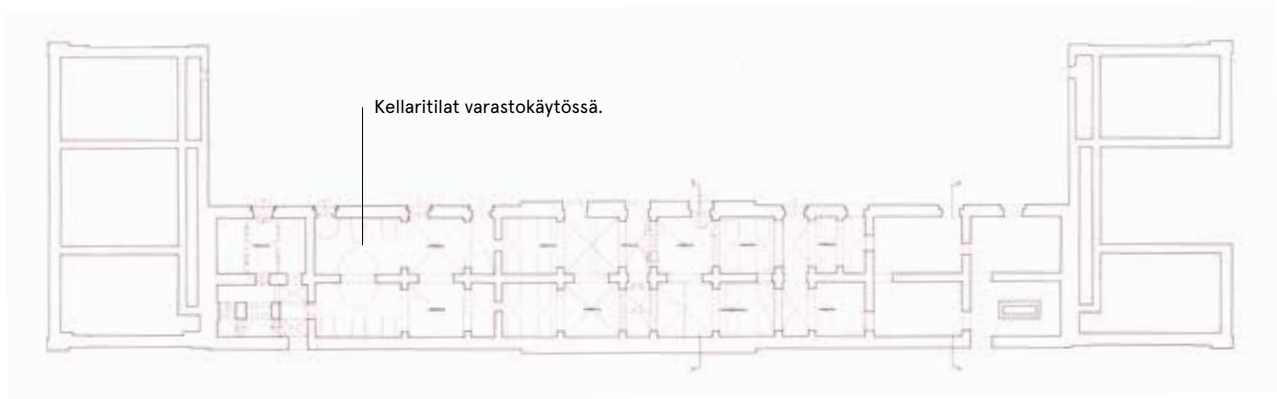
Tilanne 1800-luvulla

Jo 1800-luvun aikana yläkerroksia jaoteltiin väliseinillä ja tiloihin muodostui ikään kuin kaksi keskikäytävää muurin molemmin puolin. Ensimmäisessä kerroksessa osittain yhdistettiin huonetiloja. Venäläinen piirustus 1872. KA.

Matruusirakennus A, pohjapiirrokset

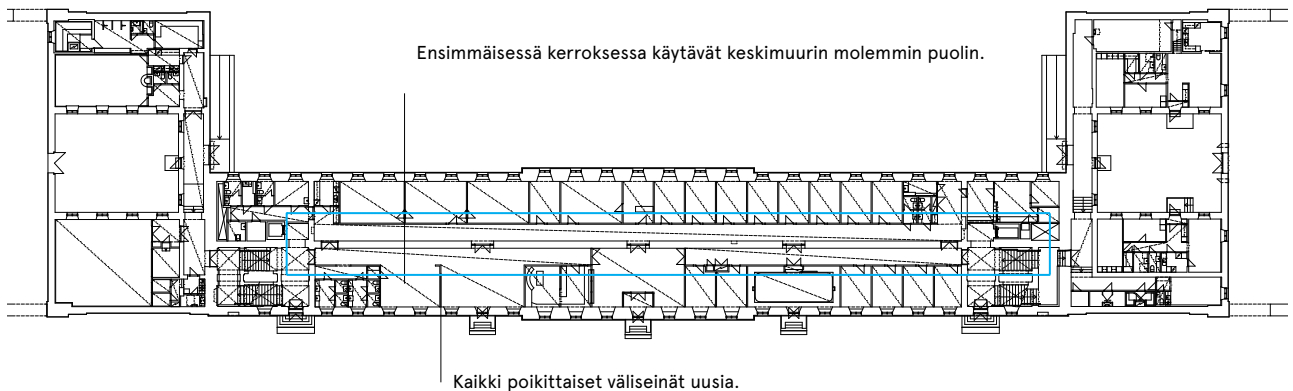
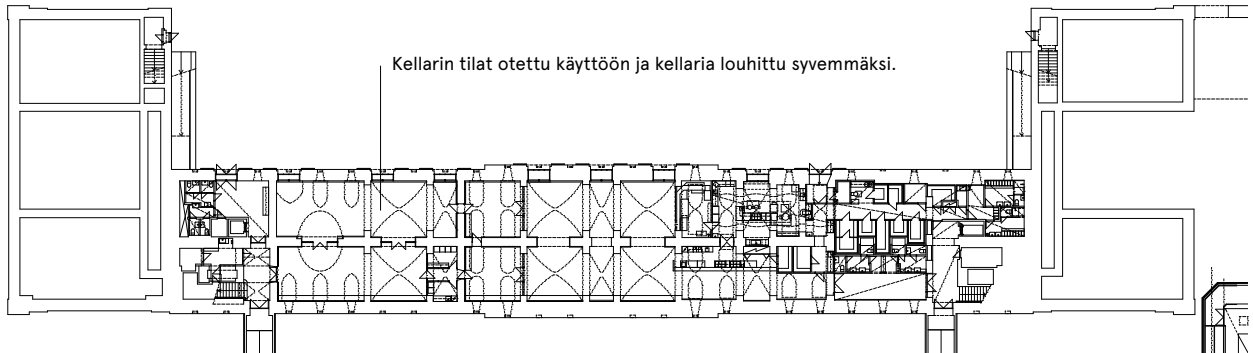
Tilanne ennen peruskorjausta 1982

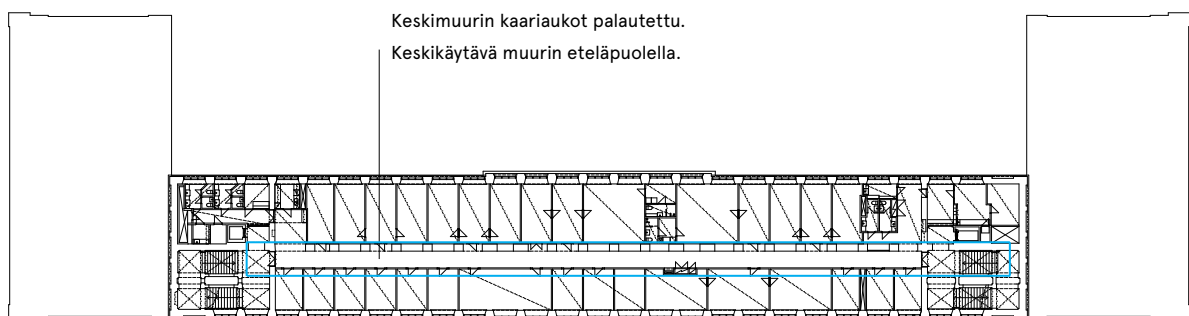
Kaikkiin kerroksiin oli rakennettu pienehköjä huonetiloja ja konstruoitu keskeiskäytävä muurin pohjoispuolelle. Keskimuurin aukot oli muurattu umpeen. Keittiösiipien eteläosia oli korotettu kahdella kerroksella ja rakennuksen itäpäätyyn oli rakennettu torni. Purkupiirustus. Erik Kråkström 1982. KA.

Matruusirakennus A, pohjapiirrokset

Nykytilanne

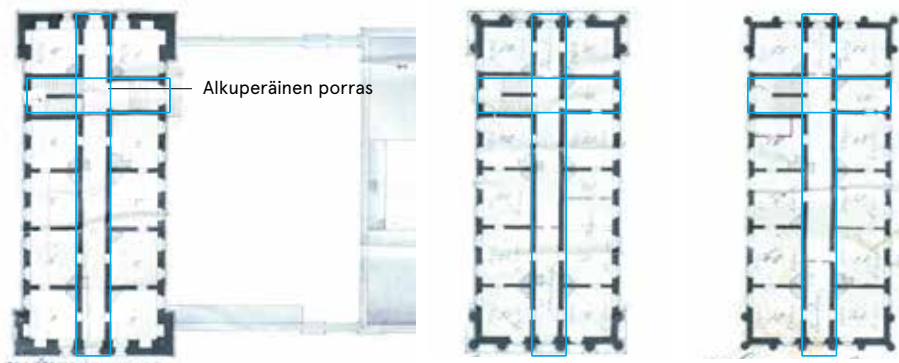
Keittiösiipien ylimääräiset kerrokset purettu.

Kaikki väliseinät uusittiin ja kaikkiin kerroksiin rakennettiin toimistohuoneita. Ensimmäiseen kerrokseen rakennettiin keskikäytävä muurin molemmin puolin ja yläkerroksiin sen eteläpuolelle. Muurin kaariaukkoja otettiin esille. Kaikki myöhemmät lisäkerrokset purettiin. Kellarialue louhittiin syvemmäksi ja tilat otettiin käyttöön. Senaatti-kiinteistöt 2016.

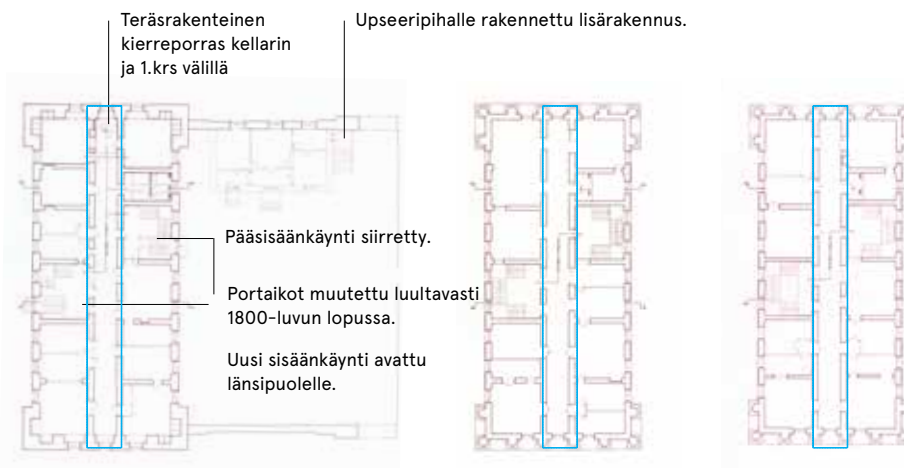
Läntinen upseerirakennus H, pohjapiirrokset

Alkuperäinen tilanne 1865

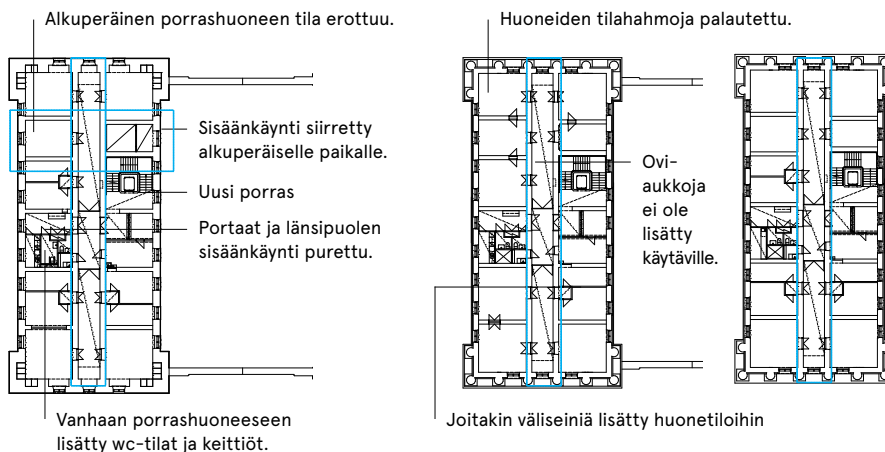
Kaikissa kerroksissa oli keskikäytävä ja huonetilat muodostivat asutuskokonaisuuksia. Porrashuone sijaitsi rakennuksen pohjoispäädyssä. Piirustus 1865. KA.

Tilanne ennen peruskorjausta 1982

Rakennuksessa oli luultavasti jo 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa tehty jonkin verran muutoksia. Alkuperäinen porrashuone oli purettu ja rakennettu kaksi uutta porrasta. Länsipuolelle oli avattu uusi sisäänkäynti. Purkupiirustus. Erik Kråkström 1982. KA.

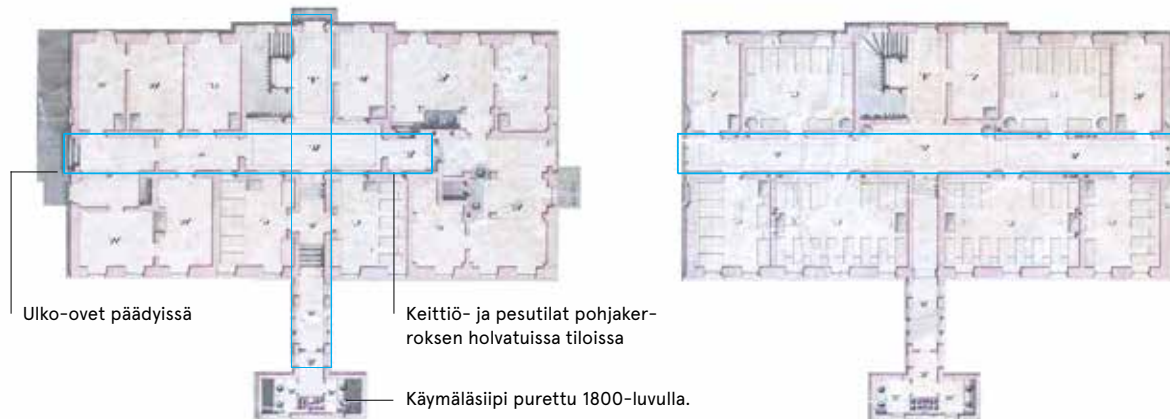
Nykytilanne

Alkuperäinen tilahahmo säästettiin ja osittain palautettiin. Pääsisäänkäynti siirrettiin alkuperäiselle paikalle ja uusi porras rakennettiin alkuperäisen porrashuoneen viereen. Senaatti-kiinteistöt 2016.

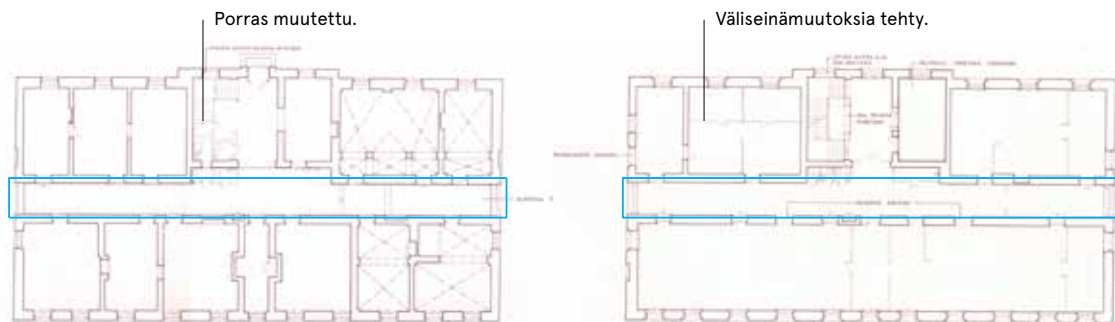
Sairaalairakennus E, pohjapiirrokset

Alkuperäinen tilanne 1833

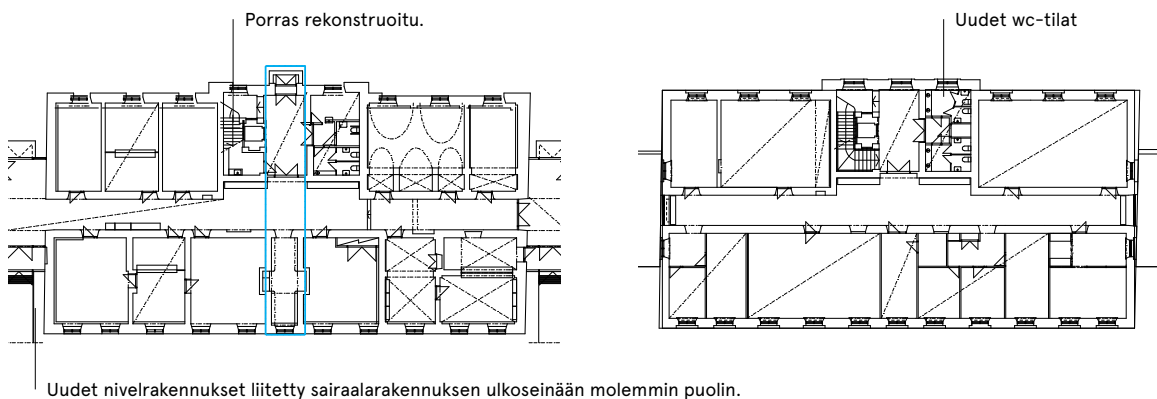
Rakennuksen molemmissa kerroksissa tilat on järjestetty keskikäytävän varrelle. Pääsisäänkäynti oli pohjoispuolen keskirisalilitista, lisäksi rakennuksen molemmissa päädyissä oli sisäänkäynnit. Rakennuksen eteläosaan liittyi kivirakenteinen kaksikerroksinen käymäläsiipi, joka kuitenkin purettiin jo 1800-luvun aikana. A. F Granstedt ja C.L Engel 1833. KA.

Tilanne ennen peruskorjausta 1982

Huoneissa oli tehty jonkin verran väliseinämuutoksia. Päätyjen oviaukot oli muutettu ikkunoiksi. Porras oli muutettu luultavasti 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Purkupiirustus. Erik Kråkström 1982. KA.

Nykytilanne

Sairaalarakennuksen tilahahmo on säilynyt hyvin alkuperäisen kaltaisena. Kaikki pinnat on uusittu. Porras rakennettiin kokonaan uudestaan peruskorjauksessa ja muodossa haettiin rekonstruktiota vanhoista pohjapiirustuksista. Tilaan lisättiin hissi. Rakennuksen molempiin pätyihin liitettiin nivelrakennukset, ja näin tavallaan palautettiin alkuperäiset oviaukot. Senaatti-kiinteistöt 2016.

Lähteet

Arkistolähteet

Arkkitehtuurimuseo (MFA)

Erik Kråkströmin arkkitehtitoimiston arkisto, valokuvia Merikasarin täydennysrakentamis- ja korjausvaiheesta sekä vastavalmistuneista rakennuksista.

Designmuseo

Hannele Helkama-Rågårdin sisustusarkkitehtitoimiston arkisto. Arkistossa hankkeen suunnitteluasiakirjoja, kalustopohjapiirroksia, irto- ja kiintokalustepiirroksia, kalusto-, väri- ja materiaaliselityksiä, irtokalustehankintojen asiakirjoja, valaisinpiirustuksia ja taideteosten sijoitusuunitelmia. Katso osa B, liite 4.

Helsingin kaupunginmuseo (HKM)

Vanhoja karttoja ja suunnittelupiirustuksia koskien Katajanokan aluetta.

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto (KSV)

Asemakaavat.

Helsingin rakennusvalvontavirasto (RakVV)

Rakennuslupa-asiakirjat. Katso osa B, liite 1.

Kansallisarkisto (KA)

1800-luvun piirustukset

Senaatti-kiinteistöjen luovuttamat aineistot, kuten Kråkströmin piirustukset, työmaapöytäkirjat ja 1980-luvun vaihetta seuranneiden muutosten piirustukset. Työmaapöytäkirjoja on etsitty Rakennushallituksen vuosien 1984–1989 kirjattujen kirjeiden toisteiden joukosta, katso osa B, liite 3. Piirustusten osalta katso osa B, liite 2.

Kansallisgalleria

31.1.2017 päivätty listaus ulkoasiainministeriön Merikasarin tiloihin talletetuista valtion taideteostoimikunnan kokoelman teoksista; lista kansallisgallerian museoiden Merikasarmiin talletetusta taiteesta.

Museovirasto (MV)

Historiallisia valokuvia sekä vanhan rakennuskannan mittaus- ja suunnittelupiirustuksia 1920–1970-luvuilta, viranomaislausunnot koskien Merikasarin aluetta, Merikasarmia koskevat tutkimusraportit.

Riksarkivet, Ruotsi

1700-luvun puolustusvarustusrakennesuunitelmia Katajanokan varustamiseksi.

Senaatti-kiinteistöjen arkisto

Rakennusselitykset Vaiheet 1 ja 2
Uudisrakennukset

Itäinen siipirakennus Huoneselitys

Kalusteet, varusteet ja laitteet

Sairaalarakennuksen rakennetyypit

Lisäys työselitykseen (kohtaan 13 louhinta)

Muutokset urakka-asiakirjoihin 15.3.1984

Sairaalarakennuksen maalausselitys

Luettelo uudisrakennusten ja sairaalarakennuksen perus-

korjauksen työselityksistä ja piirustuksista (15.5.1984)

Uudisrakennusten elementtityöselitys

Uudisrakennusten maalausselitys

Uudisrakennusten rakennusselitys

Peruskorjaus

Alustava väriysselitys

Huoneselitykset

Maalausselitys

Suunnittelutoimisto Sis-Ark:in Piirustusluettelo

Rakennetyypit

Peruskorjauksen piirustusluettelo (Rakennus- ja maalaustöiden urakka peruskorjaus -luettelo)

Peruskorjauksen rakennusselitys

Täsmennyksiä ja muutoksia rakennusselitykseen 7.2.1986

Luettelo peruskorjauksen I vaiheen urakkaohjelmaan liittyvistä työselityksistä ja piirustuksista (19.5.1986)

Ulkoasiainministeriö (UM)

Merikasarin sisustukseen liittyvät asiakirjat osoitteessa Kanavakatu 3B.

Merikasarmityöryhmän Merikasarin hanke- ja tilasuunnitteluun liittyvät asiakirjat, Ulkoasiainministeriön valokuvakoelma, sisäiset puhelinluettelot, ja Erik Kråkströmin yksityiskokolemasta luovutetut Merikasarmia koskevat asiakirjat ja valokuvat osoitteessa Merikasarminkatu 5B.

Painamattomat lähteet

Livady, 2017. Engelin aikaisten kattorakenteiden kartoitus. Ennakkotietoja.

Kråkström, Erik, 1979. *Esisuunnitelma 1979 Merikasarmi*. Merikasarmi-työryhmän arkisto, UM.

Kråkström, Erik, 1981. *Merikasarin virastotalo. Luonnos 2, 31.3.1981*. Merikasarmi-työryhmän arkisto, UM.

Maalaamo Ancelo Oy, päiväämätön. *Väritutkimus, Merikasarmi, Helsinki*.

Mökkönen, Teemu, 2002. *Vironniemen vanha asemakaava-alue. Kaupunkiarkeologinen inventointi*. Museovirasto, rakennushistoriallinen osasto.

Paloposki, Jyrki, 2016. Merikasarin historiateoksen käsikirjoitus. UM.

Pietarila, Pentti, 1985. *Merikasarin rakennusten alkuperäinen väriy*. Museovirasto, restaurointitoimisto.

Rakennushallitus, 1972. *Tyypillisen uudisrakennuksen kulku*. Luonnos. Senaatti-kiinteistöt.

Rakennushallitus, 1975. *Toimistohuoneet valtion talonrakennushankkeissa*. Senaatti-kiinteistöt.

Sinisalo, Jarkko 1974. *Merikasarmi. Rakennushistoriallinen selvitys II*. Museovirasto, rakennushistorian osasto.

Painetut lähteet

Favorin, Martti, 2013. *Merikasarmi*. Helsinki: ulkoasiainministeriö.

Halén, Harry, 2008. *Viaporin sotasatama 1905–1918*. Unholan aitta 28.

Helander, Vilhelm, Pakkala, Pekka ja Sundman, Mikael, 1975. Katajanokan kärjen asemakaavaluonnos. *Arkkitehti* 2, 32–43.

Helander, Vilhelm, Pakkala, Pekka ja Sundman, Mikael, 1989. *Katajanokka. Uusi asuinalue Helsingin keskustassa*. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Helaniemi, Merja, 2008. *Kallioliinnasta Heikkilän kasarmille. Merivoimien esikunnan historiikki 1918–2008*. Turku: TS-yhtymä Oy.

Helsingin kaupungin kertomus kunnallishallinnosta 1970. Helsingin kaupungin tilastotoimiston julkaisuja 83.

Helsingin Sanomat, 1987. Engelin esikoistyö Merikasarmi palaa arvoonsa. 22.2.1987, 16.

Hornborg, Erik, 1950. *Helsingfors stads historia II*. Helsingfors: Centraltryckeriet.

Jaatinen, Carina, Lindh, Tommi ja Lunkka, Hannu, 1998. *Helsingin kantakaupungin rakennuskulttuuri. Katajanokan kaupunginosan inventointi*. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 2/1998.

Kervanto Nevanlinna, Anja, 2002. *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laaksonen, Esa, 1999. Erik Kråkström 80 vuotta. *Arkkitehti* 6, 104–106.

Lilius, Henrik, 1993. Rekonstruktio restaurointiongelmana. Teoksessa Kairamo, Maija, Mattinen, Maire ja Joutsalmi, Sinikka (toim.), *Rakennettu aika. ICOMOSin Suomen osasto 25 vuotta*. Tammisaari: Tammisaaren kirjapaino, 101–111.

Lindgren, Yrjö ja Kråkström, Erik, 1955. *Keskusalueen asemakaavaehdotus 1954*. Helsingin kaupungin julkaisuja 3.

Nuortio, Antti, 1989. Diadeemi Helsingin otsalla. *Avotakka* 8, 74–79.

Ollila, Kaija ja Toppari, Kirsti, 1975. *Puhvelista Punatulkkuun. Helsingin vanhoja kortteleita*. Helsinki: Sanoma Oy.

Opetusministeriö (toim.), 1990. *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö.

Pettersson, Lars, 1948. Suomenlinna arkkitehtuurin muistomerkkinä. Teoksessa Sario, Niilo ja Valpasvuo, Ahti (toim.), *Suomenlinna 1748–1948*. Helsinki: Rannikkotyöstön upseeriyhdistys, 17–62.

ProjektiUutiset, 1989. Merikasarmi painii omassa sarjassaan. 3/1989, 8–18.

Revell, Viljo ja Castren, Heikki, 1961. Kaartin kasarmi. *Arkkitehti* 12, 200–209.

Schalin, Mona, 1990. Kasarmista ministeriöksi – muodonmuutoksen anatomia. *Arkkitehti* 7, 37–39.

Sinisalo, Jarkko, 1980. Katajanokan kasarmin suunnittelu ja rakentaminen 1816–1838. *Suomen Museo* 1980, 89–135.

Sinisalo, Jarkko, 1990a. Carl Ludwig Engel sotilasrakennusten arkkitehtina. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 162–164.

Sinisalo, Jarkko, 1990b. Katajanokan kasarminelio 1816. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 165–171.

Sinisalo, Jarkko, 1990c. Katajanokan kompaniasali 1819. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 172–178.

Sinisalo, Jarkko, 1990d. Katajanokan sotilassairaala 1819. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 179–181.

Sinisalo, Jarkko, 1990e. Katajanokan kasarmin pohjois-sivusta 1825. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 182–185.

Sinisalo, Jarkko, 1990f. Meriekipaasi katajanokalla 1933. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 186–189.

Sinisalo, Jarkko, 1990g. Helsingin harjoituspatalljoonan kasarmi 1818. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö. S. 190–195.

Sinisalo, Jarkko, 1990h. Sotaväentarkastajan talo 1820. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 196–199.

Sinisalo, Jarkko, 1990i. Kantonistikoulu. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 201–203.

Sinisalo, Jarkko, 1990j. Eckerön rajavartioston kasarmi 1820. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 204–205.

Sinisalo, Jarkko, 1990k. Turun/Vaasan kasarmi 1827. Teoksessa Opetusministeriö (toim.), *Carl Ludwig Engel 1778–1840. Näyttely Tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990*. Helsinki: Opetusministeriö, 206–207.

Uusi Suomi 1974. Uutta asutusta tulee Katajanokan kärkeen. 27.2.1974.

Uusi Suomi 1986. Muutto Merikasarmen alueella alkaa tällä viikolla. 15.12.1986, 9.

Uusi Suomi 1989. Ulkoministeriö haluaa vielä terassitalon Merikasarmialueelle. Matruusikasarmen kalustaminen venytää ulkoministeriön muuttoa. 17.5.1989, 13.

Viikkolehti, 1989. Engelin empirehenki elää Merikasarmissa. 10.6.1989, 12–15.

Verkkolähteet

Arkkitheuurimuseon verkkosivujen arkkitehtiesittely, Erik Kråkström

<http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=16123720>

Haettu 5.1.2017.

Arkkitheuurimuseon ERIK KRÅKSTRÖM – arkkitehti ja kulttuuripersoona – näyttelyn (23.9.2009 – 29.11.2009) esittelyteksti

<http://www.mfa.fi/erikkrakstrom>

Haettu 5.1.2017.

Helsingin kaupungin karttapalvelu

<http://kartta.hel.fi/>

Haettu 5.1.2017

Lilius, Henrik, 2000. Engel, Carl Ludvig (1778–1840)

Biografiakeskuksen kansallisbiografia-artikkeli

<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3213/>

Haettu 10.1.2017.

Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali, rakennusperintörekisteri, Merikasarmi

<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteri-portaali/portti/default.aspx>

Haettu 14.2.2017.

Museoviraston verkkosivu valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Katajanokan vanha osa

http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOH-DE_ID=1549

Haettu 16.2.2017.

Ulkoasiainministeriön verkkoartikkeli ”Kylmän sodan aika: ulkoasiainhallinnon kasvu”

<http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=15186&contentlan=1&culture=fi-FI>

Haettu 11.1.2017.

Muita tietoja ovat antaneet

Hannele Helkama-Rågård, sisustusarkkitehti, Sis-Ark Oy:n omistaja ja perustaja. Puhelinkeskustelu 2.1.2017 ja tapaaminen 20.2.2017.

Liisa Blom, sisustusarkkitehti, valtioneuvoston kanslian toimitalaryhmä. Ollut töissä Merikasarmilla vuodesta 2007 ja on nyttemmin siirtynyt valtioneuvoston kansliaan, mutta hoitaa edelleen Merikasarmen kalustehankintoja. Haastattelu 16.1.2017.

Ulla Tuononen, sisustusarkkitehti (el.). Oli ulkoasiainministeriön palveluksessa Merikasarmen rakentamisen aikana, puhelinkeskustelu 11.1.2017.

Nina Douglas, sisustusarkkitehti (el.). Oli ulkoasiainministeriön palveluksessa vuodesta 1986, puhelinkeskustelu 11.1.2017.

Jaakko Antti-Poika, arkkitehti (el.). Oli töissä Rakennushallituksen suunnitteluosastolla, perusparannusten ryhmässä. Hänen tehtävänä oli Merikasarmen rakennussuunnittelun ohjeistaminen ja oli mukana suunnitteluprosessissa rakennusluvan hakemiseen asti 1982. Haastattelu 11.1.2017.

Pekka Kärki, FM, Museoviraston osastonjohtaja (el.). Museoviraston rakennushistoriaosaston toimistopäällikkö rakennushankkeen aikana, toimi yhdysmiehenä Museoviraston ja Rakennushallituksen välillä. Haastattelu 11.1.2017.

Jarkko Sinisalo, Museoviraston valtion rakennusperinnön erikoistutkija (el.). Laati Merikasarmen rakennushistoriaselvitykset 1970-luvulla ja tutkinut sittemmin Engelin arkkitehtuuria laajasti. Haastattelu 11.1.2017.

Juha Korkiakoski, diplomi-insinööri. Toimi työpäällikkönä Merikasarmen matruusirakennuksen ja läntisen upseerirakennuksen korjaushankkeessa. Haastattelu 11.1.2017.

Risse Koponen, isännöitsijä, Senaatti-kiinteistöt. Tietoja rakennusten huoltokorjauksista. Sähköposti 3.2.2017.

ark-byroo

Arkkitehtitoimisto ark-byroo Oy

Kustaankatu 3, 00500 Helsinki

www.arkbyroo.fi

info@arkbyroo.fi

010 2350 566